

**İMÂM ŞÂFÎ'NİN DÎVÂNÎ'NİN EDEBÎ AÇIDAN
İNCELENMESİ**
Hikmet HAS
Yüksek Lisans Tezi
Temel İslâm Bilimleri
Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI
2025
(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İMÂM ŞÂFÎ'NİN DÎVÂNÎ'NİN EDEBÎ AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hikmet HAS

Danışman: Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI

BAYBURT - 2025

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI danışmanlığında, Hikmet HAS tarafından hazırlanan “İmâm Şâfî’nin Dîvânının Edebî Açıdan İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 23.07.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI.....

Üye : Doç. Dr. Nurullah YILMAZ.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA.....

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bünyamin ALIM
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI danışmanlığında hazırlamış olduğum “İmâm Şâfî’nin Dîvânı’nın Edebî Açıdan İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyân ederim.

23.07.2025

Hikmet HAS

ÖN SÖZ

İmâm Şâfiî'nin İslâm hukûkuna ve medeniyetine vermiş olduğu katkılar, İslâm dünyası tarafından bilinmektedir. Durum böyle olunca; Şâfiî'nin, mezhebî görüşleri, eserleri ve hayatı ile ilgili yüzlerce çalışma söz konusu olmuştur. İmâm Şâfiî ile ilgili çalışmalar ülkemizde de yapılmış olup yapılan çalışmaların çoğu Şâfiî'nin, mezhebî ve fikhî yönleriyle alâkalıdır. Şiirlerini ve edebî yönünü ilgilendiren çalışmalar ise az olup makâle düzeyini geçmemiştir. İmâm Şâfiî gibi bir şahsiyetle ilgili araştırmaların tez düzeyinde sayısal olarak az olması, bizleri bu konuda araştırma yapmaya yönlendirmiştir.

Tezimizin tüm aşamalarında bize desteklerini esirgemeyen; bilgi, birikim ve tecrübeleriyle çalışmamızın olgunlaşmasında katkı sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI başta olmak üzere anneme, babama ve kardeşim Cüneyd'e desteklerinden dolayı teşekkür eder, yaptığım bu çalışmamın hayırlı ve faydalı olmasını Yüce Allâh'tan niyâz ederim.

Hikmet HAS

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMÂM ŞÂFİÎ'NİN DÎVÂNÎ'NİN EDEBÎ AÇIDAN İNCELENMESİ

Hikmet HAS

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI

Bayburt-2025, Sayfa: 116

İmâm Şâfiî, hem İslâm hukûkunda hem de edebiyât ve şiir alanında da önemli bir şahsiyettir. Kendisiyle ilgili yapılan araştırmaların çoğu fıkıhtaki yönünü dikkate almaktadır ama edebî kişiliğine ihmalkâr davranmaktadır. Arap gramercileri ve edebiyâtçıları tarafından kendisinden hep övgüyle söz edilir. Şiirlerinde ele aldığı konuları toplumun tüm kısımlarına aktarır. Bu durumun altında yatan sebep, şiirlerinde anlaşılır ve yalın bir dil kullanmış olmasıdır. Kur'ân, edebiyât, hadîs ve dil eğitiminin te'siri şiirlerinde net olarak hissedilmektedir. Şiirlerini oluştururken kelime seçiminde hassas davranır ve okuyucusunu şiirlerindeki anlam katmanlarına doğru çeker. İmâm Şâfiî'nin şiirlerindeki konular geniş bir yelpazeye sahiptir. Şiirlerinde ele aldığı konular; yaşam tecrübeleri, inanç, ahlâk, öğüt, ilim, tasavvuf gibi birbirinden farklı alanları kapsar. Bu farklı alanlar hem toplum hem de insan için sanat anlayışını içselleştirdiğini bize göstermektedir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; İmâm Şâfiî'nin ilmî hayatı ile edebî kişiliği ve eserleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde; dîvânının tanıtımı ve konu yapısının incelenmesi, üçüncü bölümde ise dîvânın edebî yönden incelenmesi çalışmaya dâhil olmaktadır. İmâm Şâfiî'nin dîvânından seçilen şiirlerin, belâgat ilimleri açısından tahlîlleri yapılmaktadır. Yani bu çalışmada İmâm Şâfiî'nin şiirlerindeki edebî sanatları analiz ederek belâgat ilmini, bu ilmi oluşturan me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerini tanımak ve bu ilimlerin konularını uygulamalı olarak gösterme amaçları yer almaktadır. Söz konusu çalışma, literatür ve kaynak tarama yöntemlerinden oluşmaktadır. Dîvândan seçilen şiirlerin edebî analizleri, çözümleme yolları belâgat ilmiyle alâkalı kaynaklar dikkate alınarak yapılmaktadır. Çalışmanın sonunda hem İmâm Şâfiî'nin ilmî hayatı, edebî kişiliği, eserleri, dîvânı hakkında bilgi sahibi olunmakta hem de şiirlerinde kullanmış olduğu çeşitli edebî sanatların neler olduğu ve uygulamalarının nasıl yapıldığı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân, İmâm Şâfiî, Me'ânî, Beyân, Bedî'.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

LITERARY ANALYSIS OF IMAM SHAFÎ'S DIVAN

Hikmet HAS

Bayburt University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Rumeysa BAKIR DAYI

Bayburt-2025, Pages: 116

Imam Shafi'i is an important figure in Islamic jurisprudence, but he is also an important figure in literature and poetry. Most of the researches on him pay attention to his jurisprudence but neglect his literary personality. He is always praised by Arabic grammarians and literary scholars. In his poems, he conveys the issues he deals with to all parts of the society. The underlying reason for this is that he used an understandable and simple language in his poems. The influence of the Qur'an, literature, hadith and language education is clearly felt in his poems. While creating his poems, he is sensitive in the choice of words and draws the reader towards the layers of meaning in his poems. The subjects in Imam Shafi'i's poems have a wide range. The subjects he deals with in his poems cover different areas such as life experiences, faith, morality, morality, advice, science, and mysticism. These different fields show us that he internalised the understanding of art for both society and human beings. This study consists of three parts. In the first part; Imam Shafi'i's scientific life, literary personality and his works are discussed. In the second part; the introduction of the divan and the examination of the subject structure, and in the third part, the literary analysis of the divan is included in the study. The poems selected from Imam Shafi'i's divan are analysed in terms of rhetorical sciences. In other words, the aim of this study is to analyse the literary arts in Imam Shafi'i's poems in order to get to know the science of rhetoric, the sciences of meânî, declaration and bedî' that constitute this science and to show the subjects of these sciences practically. The study in question consists of literature and source scanning methods. The literary analyses of the poems selected from the divan and the ways of analysis are made by taking into account the sources related to the science of eloquence. At the end of the study, both Imam Shafi'i's scientific life, literary personality, his works, his divan, and the various literary arts he used in his poems and how they were applied are included.

Keywords: Divan, Imam Shafii, Meani, Beyân, Bedî'.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME.....	III
ÖN SÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
Araştırmanın Amacı	2
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları	3
Varsayımlar	3
Terim ve Tanımları.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. İMÂM ŞÂFİÎ’NİN HAYATI.....	5
1.1. İLMÎ HAYATI	5
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	26
2. DÎVÂNIN TANITIMI VE KONU YAPISININ İNCELENMESİ	26
2.1. İMÂM ŞÂFİÎ’NİN DÎVÂNI	26
2.2. DÎVÂNIN KONU YAPISININ İNCELENMESİ.....	28
2.2.1. Takvâ ve Zühd	28
2.2.2. İlim	29
2.2.3. Kazâ ve Kader	29
2.2.4. Ehl-i Beyt ve Hulefâ-i Râşidîn Sevgisi	30
2.2.5. Aşk ve Kadın	30
2.2.6. Hiciv	30
2.2.7. Mersiye	31
2.2.8. Medih (Övme)	31
2.2.9. Övünmek	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	33
3. DÎVÂNIN EDEBÎ YÖNDEN İNCELENMESİ	33
3.1. ME‘ÂNÎ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	33
3.2. BEYÂN YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	74
3.3. BEDÎ’ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	96
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	111
Sonuç	111
Tartışma.....	111
Öneriler.....	112
KAYNAKÇA.....	113
ÖZ GEÇMİŞ	116

KISALTMALAR

BKZ	: Bakınız
CC	: Celle Celâluhu
H	: Hicrî
HZ	: Hazreti
M	: Mîlâdî
Ö	: Ölüm yılı
RA	: Radiyallâhu Anhu
SAV	: Sallâllâhu Aleyhi Vesellem
VB	: Ve Benzeri
VS	: Vesâire
YY	: Yüzyıl

GİRİŞ

İlim ve din adamlarının şiir ve edebiyâtla olan ilgi ve alâkaları, Arap edebiyâtı tarihinde kayda değer şekilde bir özellik göstermiştir. Bu insicâmı İmâm Şâfiî (ö. 204/840), sadece hadîs, fıkıh, tefsîr ve kelâm alanlarındaki bilgileriyle değil, eş zamanlı olarak Arap edebiyâtı alanında da İslâm dünyasında eşsiz bir konuma sahiptir. Hem yaşamı hem de ilmî hayatı boyunca ifade ettiği şiirleri, onun düşünce âlemini, ahlâkî ve duygusal konumunu belirtmesi yönünden son derece değerlidir. Hayatı boyunca söylemiş olduğu ve *Dîvân* ismiyle bir araya getirilmiş olan şiirleri, takvâyı, hikmetli sözleri ve ahlâklı yaşamı ifade etmesi yönüyle özellik göstermekle beraber, muhtevâsındaki üslup ve edebî sanatlar açısından da ayrıca incelemeyi hak eden bir konuma sahiptir.

İmâm Şâfiî'nin şiirleriyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak onun mezhebi ve fikhî görüşleri ile dînî kişiliği referans alınarak yapılmış; söz konusu şiirlerin edebî sanatları ise ön plana alınarak yeterli çalışma yapılmamıştır. Oysaki *Dîvân*'da bulunan şiirler ya da beyitler, Arap edebiyâtı sahasında hem içerik hem de yapısal olarak birtakım önemli özellikler göstermekte; yaşadığı zamanın edebî hazzına yönelik bilgiler de sunmaktadır. Şâfiî'nin beyitlerinde yer alan me'ânî, beyân ve bedî' sanatları, beyitlerdeki anlam katmanını fazılaştıran temel faktörler arasında bulunmakta, üslup ve dil eğilimleri ise Şâfiî'nin hem ilmî hem de edebî bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırma süresi boyunca Arap edebiyâtı sahasında şekillenmiş olan bir kavramsal çerçeveden yararlanılmıştır. Me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerindeki mûsne'd ve mûsne'dün ileyih ilişkisi, kaşr, takdîm, te'hîr, beyân mecâz, kinâye, teşbîh, tıbâk, tekrâr, cinâs, seçî' vb. sanatların belirlenip ortaya çıkarılması, belâgat ilmi göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Çalışma boyunca hem metin odaklı okuma hem de âyetler ile karşılaştırılmalı tekniklerden yararlanılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İmâm Şâfiî'nin ilmî hayatı ve eserleri üzerine bilgi verilmiş, ikinci bölümde, *Dîvân*'ın tanıtımı ve konu yapısı incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise *Dîvân*'da yer alan şiirlerin edebî (me'ânî, beyân ve bedî') yönünden incelenmesi yapılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu tez çalışmasının konusu, h. II.yy.'ın en önemli fıkıhçılarından ve âlimlerinden biri olan İmâm Şâfiî'nin şiirlerinin bulunduğu *Dîvân* adlı eserinin me'ânî, beyân ve bedî' yönünden analiz edilmesidir. Fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerine verdiği katkılarıyla bilinmesiyle beraber, şâir

kimliğiyle de çok önemli bir kişi olan İmâm Şâfiî, şiirlerinde hem Arap edebiyâtı geleneğine aidiyetliği hem de düşünsel derinlik ve özgünlük ile fark edilmektedir.

İmâm Şâfiî'nin şiirleri bu çalışmada yararlanılan edebî sanatlar, içerik ve üslup yönünden dikkate alınarak kendisinin edebî özelliğine dair bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

İmâm Şâfiî'nin fıkıhçı kimliğine dair akademik düzeyde birçok araştırma yapılmış olmasına karşın, şiirlerinin edebî yönden incelenmesi arzu edilir seviyede olmamıştır. Bu sorun, Şâfiî'nin şiirlerinin edebî kıymetinin geri planda kalmasına sebep olmuştur.

Çalışmanın ana problemi, Şâfiî'nin beyitlerinde kullanılmış olan edebî sanatların belâgat ilmiyle nasıl bir uygunluk içerisinde yer aldığını belirlemek ve aşağıdaki problemlere cevap bulmaktır;

İmâm Şâfiî'nin şiirleri edebî sanatlarla uyumlu mudur? Onun edebî kişiliğinin Arap dünyasındaki konumu nedir? Dîvân'da ne tür konular yer almaktadır? Bu problemler ışığında hem fıkıhta hem de fikir alanında önemli bir değer olan İmâm Şâfiî'nin edebî kişiliği hakkında daha fazla bilgi verilecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, İmâm Şâfiî'ye dayandırılan *Dîvân* isimli eserinde bulunan beyitleri analiz etmek yoluyla onun edebî kişiliğini îzâh etmektir. Şiirler, sadece anlam yönüyle değil, eş zamanlı olarak dil ve belâgat açısından yorumlanarak İmâm Şâfiî'nin şâir kişiliğiyle alâkalı tahlîl yapılması amaçlanmaktadır.

Bu genel amaca ulaşmak adına çalışmada şu alt amaçlar planlanmaktadır:

1. Beyitlerdeki me'ânî sanatlarının belirlenmesi ve örneklerle îzâh edilmesi,
2. Beyân sanatlarının belirlenmesi ve örneklerle îzâh edilmesi,
3. Beyitlerde kullanılmış olan bedî' sanatlarının kazandırmış olduğu estetiğin belirlenmesi.

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

İslâm dünyasında adından sadece hadîs, fıkıh ve tefsîr alanlarından söz ettirmeyen İmâm Şâfiî, aynı başarısını edebiyât sahasında da göstermiştir. Ancak edebiyât alanındaki başarılı yönü, tefsîr, fıkıh ve hadîs gibi alanlardaki araştırmalar kadar düzenli olmamıştır. Onun söylemiş olduğu şiirler, toplumsal, ahlâkî ve kişisel birtakım kıymetlerin güzel şekilde ifade

edilmesiyle oluşmaktadır. Bundan dolayı şiirlerin yer aldığı *Dîvân*, sadece edebiyât sahasındaki analizleri yönünden değil, İslâm kültür ve fikir alanında da ayrı bir öneme sahiptir.

Genel olarak öğretici (didaktik) özelliği olan şiirlerde, Arap edebiyâtının estetik faktörlerine değinildiği; tekrîr, tıbâk, cinâs, seçî‘, gibi bedî‘ sanatlarının yanında, kaşr, haberî ve inşâî cümleler, mûsned ve mûsnedün ileyh ilişkisi gibi me‘ânî sanatları ile kinâye, teşbîh ve mecâz gibi beyân sanatlarının da yer aldığı fark edilmektedir. Bu da İmâm Şâfiî’nin sadece bir fıkıh âlimi değil, eş zamanlı olarak edebî yönünün de güçlü olduğuna delîl olmaktadır. Fakat bu yön, şimdiye kadar yüzeysel olarak incelenmiş ve birincil bir saha olarak değerlendirilmemiştir.

Yapılan çalışmanın esası, bahsedilen noksanlığı telâfi etmek ve edebî bir kişiliğe sahip İmâm Şâfiî’nin şiirlerini Arap dilinin incelikleri üzerinden değerlendirmektir. Özellikle şiirlerde kullanılan edebî sanatların analiz edilmesiyle bu şiirlerin Arap edebiyâtındaki konumu belirlenmeye çalışılacaktır. Bu nedenle çalışma, belâgat ilmine ve Arap edebiyâtına ilgi duyan kişilere faydalar sağlayacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Dîvân ismiyle tanınan ve İmâm Şâfiî’ye ait olduğu düşünülen şiirlerin bir arada bulunduğu eser dikkate alınmıştır. Bu esere daha sonradan eklenen ve İmâm Şâfiî’ye ait olduğu kesin olmayan şiirler bu çalışmaya eklenmemiştir. İmâm Şâfiî’nin nesir halinde söylemiş olduğu mektup, fetvâ v.b. sözleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmaya dâhil olan şiirlerin sadece edebî yönü incelenmiştir. *Dîvân*’daki bütün şiirler ya da beyitler incelenmemiştir. Araştırma, ulaşılabilen kaynaklar ve belirlenen süre açısından yapılmıştır. Bu yüzden birtakım karşılaştırılmalı ya da kapsamlı şerhli metinler çalışma dışında bırakılmıştır. Şiirlerin edebî yönü incelenirken, belâgat alanı temelli bir yaklaşım dikkate alınmış ve herhangi soyolojik ya da ideolojik yaklaşımlar sergilenmemiştir.

Varsayımlar

Bu araştırma aşağıda yer alan varsayımlar dikkate alınarak yapılmıştır:

1. İmâm Şâfiî’nin kullanmış olduğu edebî dil ve ifade tavrı aynı zamanda onun edebiyât alanındaki yeteneğiyle bütünlük sunmaktadır.
2. Şiirlerde uygulanan söz sanatları o döneme ait edebî hazzı ve fikir ortamını göstermektedir.
3. Şâfiî’nin *Dîvân* isimli eserinde bulunan şiirlerin tamamına yakını kendisine aittir.

Terim ve Tanımları

Çalışmada istifade edilen bazı kavram ve terimler aşağıda îzâh edilmiştir:

1. Dîvân: Arapça beyitlerden oluşan ve İmâm Şâfiî'ye dayandırılan şiirlerin yer aldığı eser kastedilmektedir.
2. Belâgat: Arap dilinde sözün güzel ve te'sîrli bir şekilde kullanılmasıdır. Belâgat İlmi; me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.
3. Me'ânî İlmi: Arapça bir cümlelerin amaca uygun olacak şekilde derli toplu kullanılmasını anlatan belâgatın alt alanıdır. Hâzî-zîkr, kaşr, taqdîm-te'hîr, vurgu, müsned-müsnedün ileyh gibi konuları içerir. Beyitler bu çalışmada me'ânî ilmine göre incelenmiştir.
4. Beyân İlmi: Arapça bir cümlelerin amacını; kinâye, mecâz, teşbîh ve isti'âre yardımıyla farklı şekilde ifade etmesini anlatan belâgatın alt alanıdır. Beyitler bu çalışmada beyân ilmine göre ele alınmıştır.
5. Bedî' İlmi: Tıbbâk, cinâs, seçî' gibi sanatlarla sözü güzel ve süslü gösteren belâgatın alt alanıdır. Beyitler bu çalışmada beyân ilmine göre değerlendirilmiştir.
6. Konu: Şiirlerdeki duygu ve ana fikirlerdir. Bu çalışmada *Dîvân*'daki konulara değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İMÂM ŞÂFÎ'NİN HAYATI

1.1. İLMÎ HAYATI

İsmi Muhammed b. İdrîs, künyesi Ebû ‘Abdillâh olan¹ İmâm Şâfiî'nin elli dört yıl ömür sürdüğü ve İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin vefât ettiği sene olan h. 150/m. 767 senesinde doğduğuna dair görüş birliği olmuş olsa da nerede dünyaya geldiği hakkında görüş ayrılıkları olmuştur.² Bazı tarihçiler de İmâm Ebû Hanîfe'nin vefât ettiği günde İmâm Şâfiî'nin dünyaya geldiğini söylemiştir. Beyhakî bu durumu şöyle ifade etmiştir:

*“İmâm Ebû Hanîfe'nin vefât tarihi ile İmâm Şâfiî'nin doğum tarihinin aynı gün olduğuna dair birtakım rivâyetler dışında başka bilgi bulamadım. Ama tarih âlimlerinin yanında İmâm Şâfiî'nin doğduğu sene ile İmâm Ebû Hanîfe'nin vefât ettiği senenin aynı olduğu görüşü hâkimdir.”*³

Tarih bilginleri İmâm Şâfiî'nin doğum yeri olarak Yemen, Gazze ve Askâlan'dan birinin olabileceğini söylese de genel kabul bugünkü Filistin toprağı olan Gazze'de dünyaya gelmiş olmasıdır.⁴ İmâm Şâfiî, doğum yeriyle ilgili şöyle demiştir:

*“Yemen memleketinde dünyaya geldim”, “Gazze’de doğduktan iki yıl sonra Mekke’ye gönderildim.”*⁵

Doğumu hicretin ikinci yy.'ına denk gelen İmâm Şâfiî, Abbâsî devletinin ikinci halîfesi olan halîfe el-Manşûr'un (ö. 158/775) görev yaptığı son zamanlarına denk gelmiştir.⁶

Şâfiî'nin soyunun baba tarafından Hz. Muhammed'in (ö. 11/632) (s.a.v) dedelerinden biri olan Muṭṭalib'e dayandığı yönündeki görüşte ittifâk edilmiştir.⁷ Büyük dedelerinden biri olan Şâfiî' b. Şâib'e atfedilerek Şâfiî diye anılmıştır.⁸ Tarihçilerin birçoğuna göre Şâfiî'nin şeceresi şu sıralamayladır: Muhammed b. İdrîs b. ‘Abbâs b. Osmân b. Şâfiî' b. Şâib b. ‘Ubeyd b. Ebîyezîd b. Hâşim b. Muṭṭalib b. ‘Abdimenâf. Şecerede yer alan Muṭṭalib, ‘Abdumenâf'ın erkek evlatlarından bir tanesidir. ‘Abdumenâf'ın diğer erkek evlatları ise şunlardır: Hâşim,

¹ Fahreddin er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, çev. Muhammet Olğaç (İstanbul: Buruc Yayınları, 2021), 19.

² Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbgatullah Kaya (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 460.

³ er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, 27.

⁴ Eyyup Akdağ, “İmâm Şâfiî'nin Hayâtı ve Bazı Meziyetleri”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2020), 79.

⁵ er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, 28.

⁶ Zeynep Alp, *İmâm Şâfiî Hayâtı, Şahsiyeti, Edebî Kişiliği ve Meâni İlmi Açısından Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 2.

⁷ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 461.

⁸ Akdağ, “İmâm Şâfiî'nin Hayâtı ve Bazı Meziyetleri”, 78.

‘Abduşşems ve Nevfel.⁹ Ayrıca Muṭṭalib, Hz. Muhammed’in (s.a.v) dedesi olan ‘Abdümüṭṭalib’i yetiştirip büyötmüştür.¹⁰

Gerek İslâm öncesi gerekse İslâm’ın hüküm sürdüğü dönemde, Hâşimoğulları, Muṭṭalipoğulları’nın yardımlarını her zaman hissetmiştir.¹¹ Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.v), İslâm’a teblîği devam ettirdiği zamanlarda Mekkeliler tarafından boykotla karşılaşan Hâşimoğulları, aynı şekilde Muṭṭalipoğulları’nın her türlü yardım ve desteğini görmüştür.¹²

Şâfiî’nin yaşamış olduğı dönemde ilim dalları gelişmiş, te’lîf ve tedvîn hareketleri başlamış ve ilimlerin kuralları ortaya konmuştur. Ayrıca Arap dili kuralları da henüz yeni bir araya getirilmiş¹³ ve Ebü’l-Esved ed-Düelî’yi (ö. 69/688) takip edenler Arap dilinin kurallarını oluşturmaya başlamışlardı. Dolayısıyla Arap dili gramerinde tedvîn dönemi devreye girmiş ve gramerle ilgili ilimler de bu dönemin bir sonucu olarak adından söz ettirmiştir.¹⁴ Arapça cümle yapısını inceleyen nahiv ile Arapça kelime yapısını inceleyen sarf bu dönemde ortaya çıkan ilimlere örnek gösterilebilir.¹⁵ Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Arap şiiri dünyasında şiirlerin nağmelerini ifade eden arûz ilmini oluşturmuş ve şiire yeni bir kavram getirmiştir.¹⁶ Ayrıca el-Câhîz (ö. 255/869) Arap edebiyâtında tenkîd yöntemiyle adından söz ettirmiştir.¹⁷

Bu dönemde ayrıca hadîsler kaynaklarıyla beraber toplanmış hadîslerin sıhhatini inceleyen ricâl¹⁸ ilmi gelişmiş ve hadîs metinlerinin Hz. Muhammed’e (s.a.v) dayandırılmasının uygun olup olmadığı da tespit edilmiştir.¹⁹

Fıkıh ilminde de bazı medreseler inşâ’ edilmiştir. ‘Abdullâh b. ‘Abbas (ö. 68/687) (r.a.) ve öğrencilerinin fikirlerini oluşturduğu Mekke fıkıh ekolü ile Hz. ‘Ali (ö. 40/661), Hz. Zeyd b. Şâbit (ö. 45/665), Hz. ‘Ömer (ö. 23/644) ve Hz. ‘Osman’ın (ö. 35/656) (r.a.) fikirlerini oluşturduğu Medîne fıkıh ekolü inşâ’ edilmiştir.²⁰

Şâfiî’nin içinde bulunduğı dönemde ayrıca İslâmiyet’i kendilerine ait fikirlerle savunarak ispatlamaya çalışan birtakım fırkalar da bulunmuştur. Mû‘tezilîler, Şî‘îler v.b bu

⁹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 461.

¹⁰ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 461.

¹¹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 461.

¹² Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 461.

¹³ Necmeddin Salihoğlu, *İmâm Şâfiî* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 19.

¹⁴ Salihoğlu, *İmâm Şâfiî*, 19.

¹⁵ Muhammed Yılmaz, *İmâm Şâfiî’nin Şiirinde İnşâ Cümleler (İlmü’l-Meânî Açısından Tahlîli)* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 10.

¹⁶ Salihoğlu, *İmâm Şâfiî*, 19.

¹⁷ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 477.

¹⁸ Hadîs ilminde hadîs râvisinin (hadîsi nakleden kişi) güven verip vermediğı ve naklettiğı hadîsin de sağlam olup olmadığını araştıran bir ilim dalıdır. Bkz. İbrahim Hatiboğlu, “Ricâlü’l-Hadîs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/83-86.

¹⁹ Salihoğlu, *İmâm Şâfiî*, 19.

²⁰ Salihoğlu, *İmâm Şâfiî*, 19-20.

fırkalardan olmuştur.²¹

Kureyşli varlıklı bir babadan dünyaya gelen Şâfiî, kendisi henüz beşiğindeyken babası vefât edince varlıklı büyüyememiştir. Babasının vefâtından dolayı evladının soyunu unutabileceği endişesini taşıyan annesi, akrabalarını tanımasını, onlar gibi davranmasını ve onlardan ayrı olmamasını istemiş ve bu düşüncesinden dolayı İmâm Şâfiî'yi Mekke'ye göndermiştir.²² Şâfiî, bu konuda bu şekilde düşünen annesi hakkında şöyle demiştir:

*“Akrabalarının yanına gitmen onlara benzemeni sağlar. Eğer gitmezsen soyunun yok olmasından endişe ederim.”*²³

Soylu âilelerin sonradan fakîr yetişen çocukları genellikle bozuk eğitimleri ve düşük ahlâkî yapıları söz konusu olmazken, mensup oldukları soylarının bir nefîcesi olarak gençlik dönemlerinde büyük ve değerli eylemlere yönelirler.²⁴ İmâm Şâfiî de bu özellikte biriydi. Soyunun asîlliği ve sonradan yaşamış olduğu yoksul bir yaşam, kendisini insanlara ve topluma yakınlaştırmış ve insanlara karşı empatisini geliştirmiştir. Bu nedenle de toplumun hoş karşıladığı bir terbiyeye sahip olmuştur. Sahip olduğu bu terbiye onu toplumsal olaylar karşısında aktif bir role büründürmüştür.²⁵ Annesi, oğlunun bu terbiyesini ve toplumsal ilişkilerdeki yeteneğini görünce; onu doğduğu Gazze'den akrabalarının bulunduğu Mekke'ye göndermesine başka bir sebep olmuştur.²⁶

Önce Gazze'de küttâb olarak adlandırılan ilköğrenim yerlerinde ilim öğrenmeye başlayan Şâfiî, yine Gazze'de Kûr'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiştir.²⁷ Şâfiî, o yıllardan şöyle bahsetmektedir:

*“Yedi yaşındayken Kûr'ân-ı ezberledikten bir süre sonra, ilim erbablarının derslerinde bulunur, fikhî sorunları ve hadîsleri hıfz ederdim.”*²⁸

Mekke'ye giderek buradaki hadîs âlimlerinden dersler almaya başlamış, hadîsleri ezberlemiş ve yazıya geçirmiştir.²⁹ Şâfiî'nin öğrendiklerini yazıya geçirme işine ne kadar önem verdiği şu sözleriyle anlaşılmaktadır:

“Mekke'nin Hayf tarafında bulunan evimde hadîsleri yazıya geçirmek üzere kemikler arar ve bulduğum kemiklere hadîsleri ve mes'elelerini yazardım.”

²¹ Salihoğlu, İmâm Şâfiî, 20.

²² Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, 462.

²³ er-Râzî, Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî, 28.

²⁴ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, 462.

²⁵ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, 462.

²⁶ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, 462.

²⁷ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, 462.

²⁸ er-Râzî, Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî, 30.

²⁹ Ebû Zehra, Mezhepler Tarihi, 462.

Kemikler yazıyla olduğu an onları boş bir çömleğe koyardım.”³⁰

Küçük yaşlarda ilim öğrenmeyi ileri safhalara taşıyan Şâfiî, Arapçaya da ayrı bir önem vermiş ve Arapçasını daha da sağlamlaştırmak için Hüzeyl³¹ kabîlesi fertleriyle yaşamının bu iş için uygun olacağını düşünmüştür.³²

İmâm Şâfiî, Hüzeyl kabîlesinde geçirdiği dönemi şöyle anlatmaktadır:

*“Mekke’den ayrılıp çölde bulunan Hüzeyl kabîlesiyle beraber yaşamak için onların yanına gittim. Çünkü bu kabîle Arap kabîleleri arasında Arapçayı en güzel konuşan kabîleydi. Bir süre sonra Mekke’ye geri geldiğimde edebiyâtımda ve kültürümde belli bir seviyeye geldiğimi gördüm”.*³³

Şâfiî’nin çölde geçirdiği dönem, Hüzeyl kabîlesine ait şiirlerini ezberlemesini sağlamış, edebî bilgisini geliştirmiş ve onların kültürünü öğrenmesine sebep olmuştur.³⁴

İlim tahsîlinin ilk döneminde Müslim b. Hâlid’den fıkıh dersleri almaya devam eden Şâfiî, daha yirmili yaşlarındayken fetvâ verebilecek seviyeye ulaşmış, aynı zamanda hadîs aktarımında da mâhir olmuştur.³⁵ İmâm Şâfiî, Mekke’de müftü Müslim b. Hâlid ez-Zencî’nin (ö. 180/796) yanı sıra, Dâvûd b. ‘Abdirrahmân el-‘Atîr (ö. 174/790), Süfyân b. ‘Uyeyne (ö. 198/813)³⁶, Sa’îd b. Sâlim el Kaddâh ve ‘Abdûlmecîd b. ‘Abdûlazîz b. Dâvûd (ö. 150/767) gibi önemli ilim sahiplerinden de dersler almıştır.³⁷

Şâfiî’ye Medîne’de bulunan İmâm Mâlik’in (ö. 179/795) İslâm âleminin önderi olduğu haberinin gelmesi üzerine kendisindeki ilim aşkı Mekke’ye sığmamış ve Medîne’ye de ulaşmıştır. Şâfiî’nin Mekke’deki hocası olan Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Medîne vâlîsi ile irtibata geçerek Şâfiî’nin Medîne’ye gitmesine ve Medîne ulemâsının ustası olan İmâm Mâlik’ten ders almasına yardımcı olmuştur.³⁸ Bu gelişmeler üzerine İmâm Mâlik b. Enes’in bulunduğu Medîne’ye gitmek için hazırlanan Şâfiî, İmâm Mâlik’e ait olan “*el-Muvaṭṭa*” adındaki kitabını almış ve kitabı defalarca okuyup ezberlemiştir.³⁹ Şâfiî, bu durumu şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Bana İmâm Mâlik’in Müslümanların önderi ve büyük bir âlim olduğu haberi

³⁰ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Ehli Sünnetin İmâmı İmâm Şâfiî; Akidesi, Menheci ve Hayâtı*, çev. Ali Turan (Ankara: İ’tisam Yayınları, 2023), 19.

³¹ Tâifle Mekke arasında engabeli bir arazide yaşamlarını sürdüren, şâirleri ve şiirleri ile ünlü büyük Arap kabîlesidir. Bkz. Nasuhi Ünal Karaaslan, “Hüzeyl (Benî Hüzeyl)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 19/70-72.

³² Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 463.

³³ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 463.

³⁴ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 463.

³⁵ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 463.

³⁶ Şamil Dağcı, *İmâm Şâfiî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 21.

³⁷ er-Râzî, *Menâkıbü’l İmâm eş-Şâfiî*, 35.

³⁸ Dağcı, *İmâm Şâfiî*, 21-22.

³⁹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 464.

geldikten sonra; *İmâm Mâlik'in kitabı olan el-Muvaṭṭa'yı bir kişiden ödünç aldım ve onu ezberledim. Daha sonra Mekke vâlisine giderek Medîne'de bulunan İmâm Mâlik'in yanına gidebilmem için kendisinden Medîne vâlisine yazmış olduğu mektubu aldım ve Medîne'ye giderek İmâm Mâlik'ten dersler almaya başladım*’⁴⁰

İmâm Mâlik, huzuruna gelen Şâfiî'den “*el-Muvaṭṭa*”yı okumasını istemiş, Şâfiî'nin dikkatli, fesâhatli ve güzel okumasını çok beğenmiş ve onun ilme değer verdiğini anlamıştır. Nitekim Şâfiî'nin konuşmasındaki fesâhati, güzelliği, üstünlüğü ve münâzara ilmindeki yeteneği, dönemin âlimleri tarafından kendisine “*ulemânın hatîbi*” isminin verilmesini sağlamıştır.⁴¹ Böylece Şâfiî, Hicâz ulemâsının önderi İmâm Mâlik'in yanından ayrılmayarak onunla birlikte yaşamış ve derslerine katılmıştır.⁴² Şâfiî, İmâm Mâlik'in “*el-Muvaṭṭa*”sını rivâyet etme mertebesine kavuştuktan hemen sonra kendisinden fıkıhla ilgili dersler almış ve onun fıkıhtaki konularla alâkalı fetvâlarını da incelemeye başlamıştır. Şâfiî, hocası Mâlik'in vefât senesi olan h. 179/m. 796 yılına kadar geçen zaman dilimi boyunca kendisinden dersler almaya devam etmiştir.⁴³ Hadîs ilminde kabul edilebilir bir seviyesi olan Şâfiî, İmâm Mâlik'in “*el-Muvaṭṭa*” kitabı sayesinde onun fıkıh ilmindeki fikirleriyle de tanışma imkânı elde etmiştir.⁴⁴

Şâfiî, İmâm Mâlik'ten ders aldığı dönemlerde bazen derslerine ara vererek İslâm beldelerine geziler yapmış ve bu gezilerinde toplumların sosyal olaylarını, tarihlerini ve kültürlerini irdelemiştir. Yaptığı geziler sırasında Mekke'ye de gidip annesini ziyaret etmiş ve ondan nasîhatlerini dinlemiştir.⁴⁵

Şâfiî, ibâdet hayatına da çokça önem vermiştir. Geceyi üç kısma bölen Şâfiî; gecenin bir kısmını ilim tahsîline, bir kısmını ibâdete ve diğer kısmını da kişisel ihtiyaçlara ayırmıştır.⁴⁶ İmâm Şâfiî, Kır'ân-ı Kerîm'i Ramazan aylarında edâ ettiği vakit namazlarında sonuna kadar altmış defa ve yine Ramazan ayının bütün günlerinde o güne ait hatmetmiştir.⁴⁷ Dünya hayatına önem vermeyen Şâfiî, bu husûsu şöyle ifade etmiştir:

“*Kalbimde Allâh sevgisiyle dünya sevgisini aynı anda barındırıyorum ve bu iki sevgiyi birlikte idare ettiriyorum diyen bir kimse kesinlikle yalan söylemiştir*”.

⁴⁰ er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, 31.

⁴¹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 471.

⁴² Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 465.

⁴³ Muhammed Ebû Zehra, *İmâm Şâfiî*, çev. Osman Kesioğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 43.

⁴⁴ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 464.

⁴⁵ Ebû Zehra, *İmâm Şâfiî*, 43.

⁴⁶ İmâm-ı Gazâlî, *İlmin Fazileti*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015), 134.

⁴⁷ Gazâlî, *İlmin Fazileti*, 134.

Şâfiî, kalbî sırlara ve tasavvufî ilimlere de hâkim olmuştur. Onun böyle bir özelliğe sahip olduğunu gösteren durumun, kendisine riyânın ne olduğu sorulduğunda hiç düşünmeden cevap vermesi olmuştur. Verdiği cevapta; riyânın bir fitne aracı olduğunu söylemiş ve riyânın kaynağını nefsî arzuların oluşturduğunu belirtmiştir. Buna bağlı olarak riyânın ilim sahiplerinin kalplerini karartacağını ve bu durumda olan âlimlerin, nefislerinin arzularına boyun eğerek amellerinin boşa gideceğini de belirtmiştir.⁴⁹

Şâfiî, yaşamının ilk yıllarında Arap tarihi, edebiyâtı ve şiirleri ile ilgilenmiş ve daha sonra bazı nedenler kendisini hadîs ve fıkıhla ilgilenmesini sağlamıştır. Bu nedenlerden birkaçı sıralanırsa:⁵⁰

Şâfiî, bir yolculuktayken Mus‘ab b. ‘Abdillâh b. Zübeyr’in (ö. 236/851)⁵¹ yazıcısı da bulunuyordu. Şâfiî’nin şiir okuduğunu işiten yazıcı, onu uyarak bu yeteneğini fıkıh ile harcamasını istemiştir. Bu uyarı Şâfiî’de çok te’sir etmiş ve bu olaydan hemen sonra Mekke müftülüğünde görev yapan Müslim b. ez-Zencî’den ders almaya başlamıştır.⁵²

Mus‘ab b. ‘Abdillâh b. Zübeyr, Şâfiî’nin şiire, edebiyâta ve Arap diline ilgisi olduğunu görmüş ve Şâfiî’ye zekâsını ve yeteneğini fıkıh ve hadîs alanlarında kullanmasını istemiş, kendisinin Medîne’de bulunan İmâm Mâlik’e gitmesini ve ders almasını istemiştir. Medîne’de yaklaşık dokuz sene kalan İmâm Şâfiî, ilminin çoğunu İmâm Mâlik’in yanında elde etmiştir.⁵³

İmâm Şâfiî genç yaşta olmasına rağmen azımsanamayacak derecede ilim tahsîl etmiştir. Daha önce de değinildiği gibi ilminin hemen hepsini İmâm Mâlik’ten alan Şâfiî, onun vefâtından sonra çalışıp kendi geçimini sağlamak istemiş ve Necrân’da kadılık görevinde bulunmuştur. Necrân’da kadılık görevi almasında bazı Kureyşlilerin Yemen vâlîsi ile konuşup vâlîden Şâfiî’ye görev vermesini istemeleri etkili olmuştur.⁵⁴

Şâfiî, Necrân’da kadılık görevini yerine getirdiği süre boyunca hadîs ulemâsının önemli isimleri olan Hişâm b. Yûsuf (ö. 297/910), Şan‘â kadılığı yapmış Muṭarrif b. Mâzin (ö. 191/807), Yahyâ b. Hassân (ö. 208/824) ve ‘Amr b. Ebî Seleme’den dersler almıştır.⁵⁵

Şâfiî’nin ilk görev yaptığı yer olan Necrân’a atanan bir vâlî halka zulmetmiş ve bu

⁴⁸ Gazâlî, *İlmin Fazileti*, 137.

⁴⁹ Gazâlî, *İlmin Fazileti*, 142.

⁵⁰ Ahmed Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Özgü Yayınları, 2015), 233.

⁵¹ Şâir, soy bilgini ve hadîs âlimi. Sahâbî Zübeyr b. Avvâm’ın neslindendir. Bkz. İrfan Aycan, “Zübeyrî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 31/526-527.

⁵² Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 233.

⁵³ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 234.

⁵⁴ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 236.

⁵⁵ Nail Okuyucu, *İmâm Şâfiî* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2020), 26.

durum Şâfiî'nin tepkisini çekmiştir. Vâlîyi uyarmış ve bu hareketinden vazgeçmesini istemiştir. Vâlî dönemin devleti olan Abbâsîlerin halîfesi Hârûn Reşîd'e (ö. 193/809) Şâfiî'yi şikâyet etmiş ve onun Necrân'da vukû' bulan Şî'î isyânlarıyla ilişkili olduğunu söylemiştir.⁵⁶

Çünkü Abbâsîler döneminde yönetimi doğrudan hedef alan isyânların tümü Râfizîler⁵⁷ tarafından yapılmıştır. Bu isyânların temelinde ise hilâfetin, Hz. 'Ali (r.a.) taraftarlarının hakkı olduğu düşüncesi yatmıştır. Dolayısıyla Abbâsîlerin en hassas olduğu bir konuda şikâyet edilen Şâfiî ve isyâncılar, tutuklanarak devletin yönetim merkezi olan Bağdat'a getirilmiş ve Hârûn Reşîd'in emriyle İmâm Şâfiî hâric isyâncıların tümü i'dâm edilmiştir.⁵⁸

Halîfe Hârûn Reşîd, İmâm Şâfiî'yi sorguya çekince onun ifade gücündeki mükemmelliği, konuşmasındaki güzelliği kendisini çok etkilemiş ve Şâfiî'ye karşı olumsuz düşüncelerini değiştirmiştir. Ayrıca sorgulama anında hazır bulunan ve Şâfiî'yi Medîne'de İmâm Mâlik'in ders meclisinden tanıyan, Ebû Hanîfe'nin talebelerinden ve o dönemin Irak kadısı da olan İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) İmâm Şâfiî lehine tanıklığı sayesinde i'dâm edilmekten kurtulmuştur.⁵⁹

Şâfiî'nin beş yıllık kadılık görevinden sonra Bağdat'a ilk kez gelmesi ve ilme yeniden dönmesi bu olay sonucunda olmuştur. Daha sonra Şâfiî, İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den fıkıh dersleri almış, onun eserlerini okumuş ve netîcede Irak fıkıhı ile Hicâz fıkıhını kendi ilmî birikim ve görüşünde birleştirmiştir.⁶⁰ Şâfiî, Abbâsî halîfesi el-Manşûr'un Bağdat'ta inşâ' ettirdiği el-Câmi'ü'l-Kebîr'de yaklaşık iki yıl boyunca ders vermiştir.⁶¹ Bağdat'ta İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin ilim meclisinde bulunmaya devam eden Şâfiî, hocası İmâm Muhammed'in vefât etmesinden sonra Mekke'ye tekrar geri dönmüştür.⁶²

Şâfiî, Bağdat'ta sadece İmâm Muhammed Hasan eş-Şeybânî'den ders almakla yetinmemiş ayrıca İsmâ'îl b. 'Uleyye (ö. 194/809), 'Abdulahvâb b. 'Abdilmecid el-Başrî, Hammâd b. Usâme el-Hâşimî el-Kûfi (ö. 210/825), Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 190/805) v.s. gibi âlimlerden de dersler almıştır.⁶³

İmâm Şâfiî'nin hem hocası İmâm Mâlik'ten hem de İmâm-ı A'zam'ın talebesi olan

⁵⁶ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 466.

⁵⁷ Sözlükteki anlamı "bir şeyden ayrılmak, bir şeyi terk etmek" anlamına gelen ve "rafz" kelimesinden türeyen bu kavram, İmâm Zeyd b. Ali'den ayrılan Şîî fırkalar için kullanılır. Bkz. Mustafa Öz, "Râfizîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/396-397.

⁵⁸ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 24-25.

⁵⁹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 467-468.

⁶⁰ Ebû Zehra, *İmâm Şâfiî*, 46.

⁶¹ Akdağ, "İmâm Şâfiî'nin Hayâtı ve Bazı Meziyetleri", 83.

⁶² Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 470.

⁶³ Mevlana İbrahim Asım Bilir, "İmâm Şâfiî: Hayâtı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usûlü", *Birikimler Dergisi* 4 (2013), 220.

İmâm Muḥammed'den dersler alması, bu iki imâmın farklı fikhî görüşleriyle de tanışmasına zemin hazırlamıştır. Bunun üzerine İmâm Şâfiî, öğrenmiş olduğu bu fikhî görüşlerin hangisinin daha gerçek olduğunu belirlemek, farklı fikhî mes'eleleri irdelemek ve bunları birbirleriyle karşılaştırmak için kendisini bu işe vermiştir.⁶⁴

Şâfiî'nin bu fikhî görüşleri incelemesinden sonra; İmâm Mâlik'in fikirlerini kabul ettiği veya etmediği görüşlerini içerdiği “*Hilâfu'l-Mâlik*” adlı eseri ile Muḥammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin hocaları olan İmâm-ı A'zam ve İmâm Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) fikirlerinden benimsediği veya benimsemediği görüşlerini ihtiva ettiği “*Hilâfu'l-Irakıyyın*” adlı eserleri kaleme almıştır.⁶⁵ Bu eserleri kaleme alan İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik'in öncülüğünü yaptığı Hicâz fıkıh ekolünden ve İmâm-ı A'zam ile İmâm Ebû Yûsuf'un öncülüğünü yaptığı Irak fıkıh ekolünden sentezlenmiş özgün bir fıkıh anlayışını ortaya koymuştur.⁶⁶

Şâfiî, Bağdat'ta Hicâz ve Irak fıkıh ekolleriyle ilgili olarak yapmış olduğu bu çalışmalarından sonra Mekke'ye gitmiş ve fıkıh ilminde istinbât (hükümler çıkarma) kurallarını îzâh edici özelliği olan ve daha sonraki zamanlarda usûl-i fıkıh (fıkıh usûlü) adıyla da adlandırılacak olan ilmin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Böylece Şâfiî, bu kuralları îzâh ederek bir müçtehidin yapacağı çalışmalarında hata riskini de önlemiştir.⁶⁷

Mekke'de dokuz sene kadar kalan İmâm Şâfiî, buradaki çalışmalarından sonra h. 195 yılında İslâm âleminin ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'a tekrar geri dönmüştür.⁶⁸ Şâfiî, Bağdat'a bu ikinci gelişinde daha önce ifade ettiği istinbât kurallarını “*Kitabü'r-Risâle*” adıyla meşhûr olan kitabını yazarak kayda almış ve fıkıh usûlünün kurallarını ilk kez bu müstakil eserde bir araya getirmiştir.⁶⁹

Şâfiî'nin Bağdat'a ilmî olarak daha da donanımlı gelmesi Bağdat ulemâsının dikkatinden kaçmamış ve kendisine öğrenci olmaktan da büyük zevk duymuşlardır. İshâk b. Râheveyh (ö. 233/848) ve kendisiyle Mekke'de karşılaştığı Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi isimler Şâfiî'nin ders halkasında bulunmuşlardır.⁷⁰ Kendisinden önceki âlimlerden farklı bir metotla fıkıh usûlünün temelini atan Şâfiî hakkında talebesi İshâk b. Râheveyh şöyle demiştir:

“*Nâsih-mensûh konularının İmâm Şâfiî'den önceki dönemlerde ne olduğunu bilmiyorduk*”.⁷¹

⁶⁴ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 470.

⁶⁵ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 470.

⁶⁶ Ebû Zehra, *İmâm Şâfiî*, 48.

⁶⁷ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 470.

⁶⁸ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 471.

⁶⁹ Ebû Zehra, *İmâm Şâfiî*, 50.

⁷⁰ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 471.

⁷¹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 471.

Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210)’den nakledildiğine göre ‘Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/814), İmâm Şâfiî’den bir eser yazmasını istemiştir. Yazmasını istediği bu eserde Kur’ân, sünnet, icmâ‘ ve kıyâsta yer alan mes’eleleri ispatlarıyla beraber îzâh etmesini, umûm-husûs ve nâsih-mensûh kavramlarının derecelerini anlatmasını istemiştir. Şâfiî de bunun üzerine “*er-Risâle*” eserini kaleme almış ‘Abdurrahmân b. Mehdî’ye göndermiştir.⁷² Eseri okuyan ‘Abdurrahmân b. Mehdî Şâfiî hakkında şöyle demiştir:

“Yüce Allâh’ın bu zâta benzerini yaratmış olduğunu düşünmezdim. Edâ ettiğim her namazın peşine kendisine dualar ederim”.⁷³

İmâm Şâfiî, Bağdat’ta ehl-i re’y⁷⁴ ve ehl-i hadîs⁷⁵ görüşlerine sahip fikirler üzerine yaptığı çalışmalarının bir ürünü olan “*er-Risâle*” eseriyle Şâfiî mezhebini kurmuştur. Bağdat’ta ifade edip sistemleştirdiği görüşleri, ilerleyen dönemlerde “*kavl-i kadîm*” diye anılmıştır.⁷⁶

Şâfiî’nin Bağdat’ta müstakil eserler yazıp sonrasında “*kavl-i kadîm*” olarak adlandırılan özgün görüşler ortaya koymuş olması; hocası İmâm Mâlik’in fikhî konulardaki görüşlerinden ayrılmaya ve onu tenkîd etmeye başladığı dönem olmuştur.⁷⁷ İmâm Şâfiî ayrıca “*el-Kütübü’l-Bağdâdiyye*” (Bağdat kitapları) olarak isimlendirdiği eserlerini de kaleme almıştır. Bu kitaplardan biri olan ve “*el-Mebsût*” ismini verdiği ve ilerleyen dönemlerde “*el-Ümm*” ismiyle adlandırılacak olan kitabını da yine Bağdat’a ikinci defa geldiği bu dönemde öğrencisi ez-Za‘ferânî (ö. 260/874)’ye yazdırmıştır. Bu eser, Şâfiî’nin fıkıhtaki ayrıntılar hakkında neredeyse tüm görüşlerini barındırmıştır.⁷⁸ ez-Za‘ferânî, “*el-Mebsût*”u ilk defa rivâyet eden Rebî‘ b. Süleyman’ın (ö. 256/870) rivâyetlerine ters olmamak kaydıyla yaptığı ufak değişikliklerden sonra tekrardan nakletmiştir.⁷⁹

Farslılar ve Araplar arasında h. 198/m. 814 senesinde vukû‘ bulan savaşılaran sonra Abbâsî halîfesi el-Emîn (ö. 170/813) öldürülmüş ve hilâfet makamına Hârûn Reşîd’in evladı el-Me’mûn (ö. 218/833) geçmiştir. El-Me’mûn’un tahta geçmesiyle beraber Abbâsîlerde Fars hâkimiyeti de başlamıştır. Çünkü Arapların desteklediği halîfe el-Emîn’in öldürülmesi, el-

⁷² er-Râzî, *Menâkıbü’l-İmâm eş-Şâfiî*, 119.

⁷³ er-Râzî, *Menâkıbü’l-İmâm eş-Şâfiî*, 119.

⁷⁴ Kûfe (Irak) fikhî anlayışının diğer bir ismi. Bu anlayışın temelinde; fıkıhta yer alan bir konu için açık şekilde bir âyet ya da hadîs olmadığında fikhî âliminin o konu için belirli yöntemler uyguladıktan sonra elde ettiği kişisel görüşleri yatmaktadır. Bkz. M.Esat Kılıçer, “Ehl-i Re’y”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/520-524.

⁷⁵ Hicâz fikhî anlayışı da denir. Fikhî bir konu için âyet ve hadîs bulunduğu zaman bunların ölçüt alındığı; o fikhî konu hakkında âyet ve hadîs olmadığında ise kişisel görüşlere başvurmaının olmadığı, sessiz kalmanın tercih edildiği yani her hangi bir yorumun yapılmadığı fikhî bir anlayıştır. Bkz. Salim Ögüt, “Ehl-i Hadîs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/508-512.

⁷⁶ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 35.

⁷⁷ Yunus Araz, “İmâm Şâfiî’nin Fikhî Anlayışındaki Değişim”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 56.

⁷⁸ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 471.

⁷⁹ Bilal Aybakan, “Za‘ferânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/68-69.

Me'mûn'u destekleyen Farslılar tarafından olmuştur.⁸⁰

Kendisi kelâmcı bir bilgin olan halîfe el-Me'mûn, Mû'tezilîlere de ayrı bir önem vermiş ve onları kendine sürekli yakın tutmuştur. Öyle ki yazıcılarını ve yardımcılarını dâhi Mû'tezilî gruplardan seçmiş ve onların ilim erbabına da ayrı bir önem vermiştir. Mû'tezilî âlimlere duyduğu sevgisini ve muhabbetini açıkça göstermiş ve onların Kur'an'ın mahlûk olduğu düşüncesine kapılarak, ülkesindeki Mû'tezilî olmayan âlimlere işkence etmekten de kaçınmamıştır. Çünkü bu işkencelerin temelinde dönemin hadîs ve fıkıh âlimlerinin, Kur'an mahlûktur düşüncesini kabul etmemeleri yatmıştır.⁸¹ O dönemin âlimlerinden biri olan Hafş el-Ferd (ö. 204/820),⁸² Şâfiî'ye Kur'an'ın mahlûk olup olmadığını sorunca Şâfiî şöyle cevap vermiştir:

*“Senin böyle söylemiş olman Allâh'ı (c.c.) inkâr etmek gibidir. Çünkü Allâh'ın sıfatları da varlığı gibi kadimdir. Kur'an, Allâh (c.c.)'un kadim bir sıfatı olan kelâm sıfatının bir sonucudur ve dolayısıyla Kur'an sonradan yaratılmış olamaz.”*⁸³

Bu işkencelere maruz kalanlardan biri de İmâm Şâfiî'nin talebesi ve daha sonraki zamanlarda Hanbeli mezhebini kuracak olan Ahmed b. Hanbel olmuştur.⁸⁴

Mû'tezilî inanca sahip olan el-Me'mûn'un Abbâsîlerde tahta geçmesinden sonra meydana gelen bu olumsuz olaylar karşısında Bağdat'ta hayatını devam ettirmenin uygun olmayacağını düşünen İmâm Şâfiî, Fars hâkimiyetinin olmadığı Mısır'a gitmeye karar vermiştir.⁸⁵ Mısır, Bağdat kadar ilmî olarak adından söz ettirmese de İmâm Mâlik'in talebelerinden olanlar da Mısır'da bulunmuştur. Leys b. Şa'd'ın (ö. 175/791) bu talebelerden biri olması; Mısır'ı, Bağdat'ın ilmî şöhretine paralel olacak şekilde bir ilim merkezi olmasını sağlamıştır.⁸⁶

İmâm Şâfiî'nin Mısır için övgüler dizdiği şu sözleri de oraya gitmesi gerektiğini göstermiştir:

"Kalbim Mısır'la dolup taşı.

Ne bir ova ne de bir çöl kaldı Mısır'dan başka.

⁸⁰ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 472.

⁸¹ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 473.

⁸² Mû'tezilî mezhebine bağlı kelâm âlimidir Bkz. Emrullah Yüksel, "Hafş el-Ferd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), 15/117-118.

⁸³ er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, 90.

⁸⁴ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 473.

⁸⁵ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 473.

⁸⁶ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 473.

Ne yöne doğru çekildiğimi yemin ederim ki bilmiyorum;

Acaba kabre mi yoksa varlıklı olmaya ve başarıya mı yönlendiriliyorum?"⁸⁷

Mısır'a gelen İmâm Şâfiî, annesinin akrabaları olan Ezdlilerle birlikte kalmıştır. Fakat Mısır'da yaşadığı süre boyunca Şâfiî'ye asıl destek verip ona sahip çıkanlar ise Mısır'ın önde gelen âilesi olan Benû Abdülhakem âilesi olmuştur.⁸⁸

İmâm Şâfiî Mısır'a vardıktan bir zaman sonra Mısır'ın en önemli ilim erbabı olan Leys b. Şa'd'ın ilmî birikimini içeren eserlerini, onun öğrencisi Yaḥyâ b. Hassân'dan almış ve bu sayede Leys b. Şa'd'ın ilminden de nasibini almıştır. Aldığı bu eserler içerisinde Mûsâ b. A'yen'in te'lif etmiş olduğu “*el-Kitâbu İhtilâf'il Evzâi ve Ebî Hanîfe*” ile “*el-Esediyye*” adlı kitaplar da yer almıştır. İmâm Şâfiî, Mısır'da derslerini ‘Amr b. el-Âş Mescidi’nde vermiş ve ders halkasında üç yüzü aşan kişi bulunmuştur. Verdiği derslerde sadece fıkıh dersi yer almamış; hadîs ve şiir ile ilgili derslere de yer vermiştir.⁸⁹

Mısır'da ki ders meclisinde; İmâm Şâfiî nin “*benim yardımcım*” şeklinde övdüğü Ebû İbrâhim İsmâ'îl b. Yaḥyâ el-Müzenî (ö. 264/878), dersleri İmâm Şâfiî'den sonra okutan Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yaḥyâ el-Mısrî el-Büveytî (ö. 231/846) ve öğrencisi Rebî' b. Süleyman da bulunmuştur.⁹⁰

İmâm Şâfiî, Mısır'da ders verirken; sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar Kur'ân derslerini vermiş, güneşin doğumundan duha vaktine kadar tefsîr ve manâlarını içeren hadîs derslerini vermiş ve duhâ vaktinden öğle namazına kadar da şiir, arûz ve nahivle ilgili derslerini bu sıra ile vermiştir.⁹¹

İmâm Şâfiî'nin ilminin meşhûr ve belli bir yeterliliğe sahip olmasından dolayı, ilim öğrenmek ve öğretmek için gittiği yerlerde etrafında nasıl ki çok sayıda kişi bulundurmuşsa, aynı şekilde Mısır'daki derslerinde de fazla kişi bulundurmuştur. Kendisinden ders almak için Irak, Şam ve Yemen v.s. memleketlerinden Mısır'a gelenler olmuştur.⁹² Şâfiî'nin daha önce İmâm Mâlik'in derslerinde bulunmuş olmasından ve kendisinin Kureyşli olmasından dolayı, Mâliki mezhebine mensup olanlar da Mısır'a gelip Şâfiî'yi ziyaret etmiştir.⁹³ Hicâz dışında Irak'ta da bulunan ve Hanefî Mezhebinin fikhını da çok iyi bilen İmâm Şâfiî, fıkıh ile ilgili tartışmalarda Hanefîlere karşı zor durumda kalan Mâlikî mezhebi mensuplarına yardımcı olmuş

⁸⁷ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 474.

⁸⁸ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 37.

⁸⁹ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 38.

⁹⁰ Bilir, “İmâm Şâfiî: Hayâtı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usûlü”, 221.

⁹¹ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 38.

⁹² Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 38.

⁹³ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 38.

ve bu durum Mâlikî taraftarlarının ilgisini kendisine çevirmiştir. Bu ilgi, Mâlikîleri Şâfiî'nin yanından ayrılmamasını sağlamıştır.⁹⁴

İmâm Mâlik'in mezhebine mensup olanlar, ilerleyen zamanlarda Şâfiî'nin birçok konuda İmâm Mâlik'ten farklı düşünüp onu tenkît ettiğini gördüklerinde; Şâfiî'nin, İmâm Mâlik'ten fikrî ve mezhebî olarak belirgin şekilde ayrıldığını anlamışlardır. Dolayısıyla İmâm Şâfiî'ye karşı düşüncelerini, hareketlerini tamamen değiştiren Mâlikîler, kendisiyle ilmî tartışmalara girerek Şâfiî'nin nüfuzunu kırmaya çalışmışlardır.⁹⁵ Daha sonra İmâm Şâfiî, hocası İmâm Mâlik'i tenkît ettiği eserleri kaleme alıp bunları ilan edince Mâlikî taraftarları Şâfiî'yi fitne çıkarmakla suçlayıp vâlîye şikâyet etmiş ve vâlîden Şâfiî'yi Mısır'dan hemen sürgün etmesini istemişlerdir. Bu gelişme üzerine Hâşimîleri yanına alarak vâlîye giden Şâfiî, vâlîden üç gün mühlet istemiştir. Bu üç gün süre dolmadan vâlî ölmüş ve vâlînin verdiği hüküm de geçersiz olmuştur. Dolayısıyla İmâm Şâfiî Mısır'da kalmaya devam etmiştir.⁹⁶

İmâm Mâlik'in mezhebine bağlı olan ilim erbaplarının, Şâfiî'ye karşı olan tavırları şiddet boyutuna varıncaya kadar devam etmiş ve onlardan bazıları Şâfiî'nin evine kadar gidip kendisine saldırılarda dâhi bulunmuşlardır. Bu olay üzerine rahatsızlanan Şâfiî, vefât ettiği güne kadar evinden çıkmamıştır. Tüm bu olanlardan sonra Şâfiî mensupları ve Mâlikîler arasında tartışmalar iyice artmıştır.⁹⁷ Öncesinde İmâm Mâlik taraftarıyken sonrasında birtakım isimlerin Şâfiî'ye uymuş olması da Mısır'da yaşanan bu olumsuz durumların en önemli sebebi olmuştur. Yûnus b. 'Abdûlâlâ (ö. 264/878), 'Abdülaziz b. 'İmrân b. Miklâs ve Muhammed b. 'Abdülhakem (ö. 268/882), Şâfiî'ye sonradan tabi olan Mâlikîler arasında zikredilmiştir.⁹⁸

İmâm Şâfiî, beş yıllık Mısır durağında yaptığı çalışmalardan sonra Şâfiî mezhebinin son evresi olan ve Bağdat'taki fkhî görüşlerinden farklı görüşler barındıran “*ḳavl-i cedîd*”i oluşturmuştur.⁹⁹ İmâm Şâfiî'nin fıkıhla ilgili bu son görüşünün bir ürünü olan, günümüze kadar da ulaşan, ilk defa Bağdat'ta öğrencisi Rebi' b. Süleyman'a yazdırdığı ve önceki ismiyle “*el-Mebsût*” olarak da bilinen “*el-Ümm*” adlı eser, son düzenlemesiyle beraber öğrencileri tarafından tekrardan yazılmıştır.¹⁰⁰

Kısaca özetlenirse; Bağdat'ta yazılan ve “*ḳavl-i kadîm*” görüşünü yansıtan eserler, Mısır'da son şeklini almıştır.¹⁰¹

⁹⁴ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 38.

⁹⁵ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 39.

⁹⁶ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 39.

⁹⁷ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 40.

⁹⁸ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 40.

⁹⁹ Bilir, “İmâm Şâfiî: Hayâtı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usûlü”, 221.

¹⁰⁰ Bilir, “İmâm Şâfiî: Hayâtı, Eserleri, Hukukçu Kimliği ve Fıkıh Usûlü”, 221.

¹⁰¹ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 40.

Şâfiî'nin Mısır'da kaldığı süre boyunca verdiği dersler, onun ders meclisinde azımsanamayacak sayıda ilim erbabı bulundurmuştur. Onun vefâtından sonra da talebeleri, Şâfiî'nin son şeklini verdiği fkhî görüşlerinin ve kitaplarının iyice kavranması, diğer toplumlara da ulaşılması ve onlar içinde yaygınlaşması için sürekli çalışmışlardır.¹⁰²

Mısır'daki son zamanlarında sağlığı iyice bozulan Şâfiî, kan kaybına sebep olan şiddetli hemoroit (basur) hastalığına yakalanmıştır. Bu hastalık onun günlük yaşantısını olumsuz etkilese de ders vermekten ve ilimle uğraşmaktan yine de vazgeçmemiş, vefât ettikten sonra da göz ardı edilemeyecek sayıda eser bırakmıştır.¹⁰³ İmâm Şâfiî, h. 204/m. 804 senesinin Recep ayının son gününe denk gelen cuma gecesinde, akşam vaktinin namazını edâ ettikten sonra Mısır'da dünyasını değiştirmiştir.¹⁰⁴ Cenazesini talebelerinden el-Müzenî yıkamıştır. Şâfiî, eski Kahire olarak bilinen Fustat'a bağlı Karâfe'de yer alan 'Abdülhakem kabristanında defnedilmiştir.¹⁰⁵ Şâfiî'nin defnedildiği bu kabristan, günümüzde Karâfetüssuğra mezarlığında yer almaktadır.¹⁰⁶

Ömrünün çoğunu ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Şâfiî'nin ders aldığı hocalarından önden gelenleri zikredilirse:

Irak âlimlerinden ders aldığı hocalar:

1. 'Abdulvehhâb b. 'Abdülmecid el-Başri
2. İsmâ'îl b. 'Uleyye
3. Ebû Usâme Hammad b. Usâme
4. Vekî' b. Cerrâh¹⁰⁷

Yemen âlimlerinden ders aldığı hocalar:

1. Yahyâ b. Hassân
2. 'Amr b. Ebû Seleme
3. Hişâm b. Yûsuf
4. Mu'tarrif b. Mâzin¹⁰⁸

Medîne âlimlerinden ders aldığı hocalar:

1. Mâlik b. Enes

¹⁰² Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 40.

¹⁰³ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 41.

¹⁰⁴ Akdağ, "İmâm Şâfiî'nin Hayâtı ve Bazı Meziyetleri", 84.

¹⁰⁵ Okuyucu, *İmâm Şâfiî*, 41.

¹⁰⁶ Akdağ, "İmâm Şâfiî'nin Hayâtı ve Bazı Meziyetleri", 84.

¹⁰⁷ er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, 36.

¹⁰⁸ er-Râzî, *Menâkıbü'l İmâm eş-Şâfiî*, 36.

2. ‘Abdullâh b. Naffî‘ es-Saiğ (ö. 206/822)
3. Muḥammed b. İsmâ‘îl b. Ebû Fuḍeyl (ö. 195/811)
4. İbrâhîm b. Ebi Yaḥyâ el-Eslemî (ö.184/800)
5. ‘Abdülaziz b. Muḥammed ed-Derâverdî (ö. 187/803)
6. İbrâhîm b. Sa‘d (ö. 183/799)¹⁰⁹

İmâm Şâfiî’nin Medîne’deki hocalarından biri olan İbrâhîm b. Ebi Yaḥyâ hakkında, Faḥreddîn er-Râzî şöyle demiştir:

‘‘Onun Mû‘tezilî olmasında şüphe yoktur. Fakat onun Mû‘tezilî olması Şâfiî için herhangi bir olumsuz durum oluşturmaz. Nedenine gelecek olursak; İmâm Şâfiî, kendisinden akâid ve kelâm dersleri değil; hadîs ve fıkıhla ilgili dersler alırdı. ’’¹¹⁰

Mekke âlimlerinden ders aldığı hocalar:

1. Süfyân b. ‘Uyeyne
2. ‘Abdûlmecid b. ‘Abdül‘aziz b. Dâvûd
3. Saî‘d b. Sâlim el- Kaddâh
4. Müslim b. Ḥâlid ez-Zencî
5. Dâvûd b. ‘Abdurrahmân el-‘Aṭṭar¹¹¹

Şâfiî’nin yetiştirdiği bazı önemli öğrencileri kısaca zikredilirse:

Mısır ders meclisinden olan öğrencileri:

1. ‘Abdullâh b. ez-Zübeyr el-Ḥumeydî (ö. 219/834)
2. Yûnus b. ‘Abdûla‘lâ (ö. 264/878)
3. Ḥarmele b. Yaḥyâ (ö. 243/858)
4. Yûsuf b. Yaḥyâ el-Buveytî
5. Rebi‘ b. Süleyman
6. İsmâ‘îl b. Yaḥyâ el-Müzenî¹¹²

Irak ders meclisinden olan öğrencileri:

1. Aḥmed b. Ḥanbel
2. İbrâhîm b. Ḥâlid el-Kelbî (ö. 240/854)
3. Ḥasan b. Muḥammed ez-Za‘ferânî

¹⁰⁹ er-Râzî, *Menâkıbü’l İmâm eş-Şâfiî*, 35.

¹¹⁰ er-Râzî, *Menâkıbü’l İmâm eş-Şâfiî*, 35.

¹¹¹ er-Râzî, *Menâkıbü’l İmâm eş-Şâfiî*, 35.

¹¹² er-Râzî, *Menâkıbü’l İmâm eş-Şâfiî*, 39.

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Fıkıhta bir lider olarak bilinen İmâm Şâfiî, aynı şöhretini Arap Edebiyatı alanında da elde etmiştir. Şâfiî, ömrünün yaklaşık yirmi yılını edebiyât sahasında geçirmiş ve kendisi el-Müzenî, el-Câhîz v.b. dönemin Arap gramercileri tarafından edebiyâtta önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.¹¹⁴ Nitekim Şâfiî, kendisi hakkında şöyle demiştir:

“Şâyet şiir âlimlerin değerini azaltmasaydı ben şuan *Lebîd*’den¹¹⁵ daha ünlü şâir olurum.”¹¹⁶

Dolayısıyla İmâm Şâfiî’nin ilmî hayatını ayrıntılı şekilde bilmeyenler, onun aslında bir şâir de olduğunu öğrendikleri zaman bu durum ilk anda kendilerine ilginç gelmiştir. Kendisini büyük bir istekle şiir işine adadıktan sonra bu sahada yeterince yol kat etmemiş olsa da bir gerçek vardır ki kendisi iyi bir şâir olmakla beraber, güzelde şiir söyleyen bir şahsiyettir. Şiir sahasında ilerleyememesinin altında yatan sebep; Şâfiî’nin, hadîs, tefsîr ve fıkıh v.b. ilimlerle daha fazla ilgilenmesi olmuştur.¹¹⁷

İlim elde etmeye başladığı ilk dönemlerinde Arap edebiyâtı ve şiirleriyle ilgilenen Şâfiî, çölde yaşayan Hüzeyl kabîlesine giderek onlarla birlikte yaşamış, Arapçasını geliştirmiş ve bu kabîlenin şiirlerini hıfz etmiştir. Daha önce de değinildiği üzere bu kabîle Arapların en fasih Arapça konuşan kabîlesi olmuştur. İmâm Şâfiî, bu kabîlenin şiirleri hususunda bir delîl olma mertebesine de ulaşmıştır.¹¹⁸ Bu konuyu el-Aşmaî’ (ö. 216/831)¹¹⁹ şöyle açıklamıştır:

“İsmi Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî olan Kureyşli bir genç vesilesiyle, Hüzeyllilerin şiirlerini Arapçaya uygun şekilde öğrendim.”¹²⁰

İmâm Şâfiî, hadîs ve fıkıh dersleriyle ilgili meşguliyetinin bitmesinin akabinde şiir ezberlemeyi de ihmal etmemiştir. Çünkü onun şiire olan ilgisi, kabiliyeti doğuştan gelen bir yetenek olmuş ve bu özelliğini şiir ezberlemeye harcamaktan da geri bırakmamıştır. Birtakım bilgisiz şahıslar İmâm Şâfiî’ye bazı konularda iftira attıklarında kendisi onlara şiirle cevap

¹¹³ er-Râzî, *Menâkıbü’l İmâm eş-Şâfiî*, 39.

¹¹⁴ Dağcı, *İmâm Şâfiî*, 52.

¹¹⁵ İslâm ve cahiliye döneminde de yaşamış olan ünlü Arap şâirlerindendir. Bkz. Süleyman Tülücü, “Lebîd b. Rebîa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 27/121-122.

¹¹⁶ Yasin Kahyaoglu, “Şâfiî’de Dil ve Edebiyât”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/27 (2012), 210.

¹¹⁷ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 263.

¹¹⁸ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 264.

¹¹⁹ Basra’nın en tanınmış edebiyât, gramer ve şiir bilginidir. Bkz. Süleyman Tülücü, “Asmaî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/499-500.

¹²⁰ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 264.

vermiştir.¹²¹ İmâm Şâfiî'nin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) âilesine ve Hz. 'Ali'ye (r.a.) olan düşkünlüğü sebebiyle kendisine Râfızî iftirası atanlar için onlara şiirle cevap vermesi; hem bu hususu açıklamış hem de Şâfiî'nin edebiyât ve şiire olan ilgisini göstermiştir:

“ ‘Ali'ye hoş kelimelerle methiyeler dizince ben,
Bilgisizler bize Râfızî der hemen.
Ebû Bekir üstündür söylediğimiz an,
Düşmanıdır Ehl-i Beyt'in diye söylenirler, fırsat tanımazlar bir an.
Yaşamım boyunca her iki tarafı da devam ederim sevmeye,
Kumdan olsa da başımı koyduğum yastık, budur benim yolum demeye. ’¹²²

Arap dilinin derinliklerine kadar nüfuz eden ve bu dili son derece fasih konuşan İmâm Şâfiî, tarihe mal olmuş ünlü şâirlerin şiirlerini ezberlemekle kalmamış; bu şiirleri gelecek nesillere de aktarmıştır. Şâir bir kişi olan Şâfiî, söylediği şiirleri sadece şiir olsun diye yazmamış, yazıp söylediği bu şiirlerde nasihatler de vermiştir.¹²³ Ayrıca Şâfiî, Hüzeyl kabîlesinin yaklaşık olarak on bin dizesini de hıfzetmiştir.¹²⁴

İmâm Şâfiî, hakkında ‘Abdûlmelik b. Hişâm (ö. 218/833)¹²⁵ şöyle demiştir:

“Arap dilinde Şâfiî, bir önderdi ve onun konuşması dikkat çekici olmakla beraber çok te'sîrliydi. Kendisiyle yapmış olduğumuz konuşmalarımızda ve sohbetlerimizde o konuştuğu zaman hata yaptığımı hiç görmedim. ’¹²⁶

İmâm Şâfiî, tamamına yakın şiirlerinde konularını dinî temalar olarak belirlemiştir. Bu şiirlerinde dinin hafızalara kazınıp öğretilmesini ve uygulamaya konulmasını amaç edinmiştir. Şâfiî, Yüce Allâh'a (c.c.) ve Resulüne itaat etmek, İslâmî bir şuur oluşturmak, dünya hayatının geçici olduğuna dikkat çekmek ve önemli olanın ise ahiret hayatı olduğuna vurgu yapmak gibi konuları şiirlerinde çokça ele almıştır.¹²⁷ İslâm'a hizmet etmiş şahsiyetlere övgüleri de şiirlerinde işleyen¹²⁸ Şâfiî, yine övgülere zıt olan yermeyi de şiirlerinde ele almıştır. Fakat bu yermeyi yaparken şahıs isimleri kullanmamış ve onların doğru olmayan eylemlerini

¹²¹ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 265.

¹²² Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 266.

¹²³ Tacettin Uzun, “İmâm Şâfiî'nin Edebî Kişiliği Üzerine”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1 (2002), 213.

¹²⁴ Uzun, “İmâm Şâfiî'nin Edebî Kişiliği Üzerine”, 214.

¹²⁵ İmâm Şâfiî ile aynı çağda yaşamış olan Basra doğumlu tarih, soy ve Arap grameri âlimidir. Bkz. Mustafa Fayda, “İbn Hişâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), 20/71-73.

¹²⁶ Uzun, “İmâm Şâfiî'nin Edebî Kişiliği Üzerine”, 214.

¹²⁷ İbrahim Yılmaz, “İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, *Ekev Akademi Dergisi* 1/2 (1998), 304.

¹²⁸ Yılmaz, “İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 306.

eleştirmiştir.¹²⁹ Şâfiî'nin şiirlerinde özrünü dile getirme teması da sıkça görülmektedir. Fakat onun özür dilemesi şahıslardan çok, işlediği hatalar sebebiyle Allâh'a (c.c.) yönelik olmuş ve ondan bağışlanma istemiştir.¹³⁰ Şâfiî, şiirlerinde aşk ve şarap konularını işlememiş, kadının mahremiyetine girmeden onları gülmece (mîzâh) olarak ele almıştır. Şâfiî, şiirlerinde hangi konuyu ele alırsa alsın şiirlerinin hepsinde öğreticilik (didaktik) yönünü ihmal etmemiştir.¹³¹

Talebesi olan ez-Za'ferânî'nin, hocası Şâfiî hakkındaki şu sözleri de onun edebî kişiliği hakkında bilgiler sunmaktadır:

‘‘Arap gramerinde bilgin birtakım kişiler, Şâfiî'nin konuşmalarını dinlemek için yanına gelirlerdi. Onlardan birine şöyle dedim: Sizin ilme ihtiyacınız olmadığı hâlde yani ilim öğrenmek amacınız olmadığı hâlde niçin yanımıza geldiniz? Bu soruyu sorduğum kişi de bana şu şekilde cevap verdi: Bizlerin buraya gelme sebebi, Şâfiî'nin dilinde ki fesâhatini ve güzelliğini dinlemek içindir. ’’¹³²

İmâm Şâfiî, Arap grameri ve belâgatinde kabul edilebilir bir konumda olduğundan dolayı hayatının hemen hemen bütün aşamalarında Arap şiirlerini hıfzıtmeyi, onları irdeleyip anlamayı ve yerine göre o şiirleri şahit göstermeyi de ihmal etmemiştir. Onun zekâsının fazla olması, hıfzettiklerini tekrarlaması, Şâfiî'nin öğrendiklerinin tümünü unutmamasını sağlamıştır. Kendisi her ne kadar hadîs, fıkıh dersleriyle daha fazla ilgilenmiş olsa bile edebî yönü daha da ağır basmıştır.¹³³

Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat ve fesâhatinden etkilenen İmâm Şâfiî, aynı şekilde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadîslerinde ki belâgat ve fesâhatten de etkilenmiştir. Bu etki, daha önce de değinildiği üzere kendisini Hüzeyl kabîlesiyle birlikte yaşamaya sevk ederek; onların fesâhatini, belâgatini etkili şekilde öğrenmeye ve şiirlerini okuyup ezberlemesine imkân sağlamıştır. Böylece Şâfiî, Arap dili ve edebiyâtında zirveye ulaşmıştır. Hatta ilim erbabları ezberlemiş veya okumuş olduğu birtakım şiirleri, Şâfiî'nin yanına gelerek Arap diline uygun olacak şekilde yeniden ezberlemiş ve öğrenmişlerdir.¹³⁴ İmâm Şâfiî, Arapça öğrenmenin önemli ve gerekli olduğunu özellikle belirtmiş ve şöyle demiştir:

‘‘Kur'ân bütünüyle Arapça olarak inmiştir. Arapçanın sınırlarının genişliğini, kelimelerindeki farklı yönlerini, benzer ve farklı anlamlar taşıyan kelimelerini bilmeyen biri, Kur'ân-ı Kerîm'i kesinlikle idrâk etmiş olamaz. Bu dilin kelimeleri

¹²⁹ Yılmaz, ‘‘İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları’’, 312.

¹³⁰ Yılmaz, ‘‘İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları’’, 314.

¹³¹ Yılmaz, ‘‘İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları’’, 319.

¹³² Kahyaoglu, ‘‘Şâfiî'de Dil ve Edebiyât’’, 210.

¹³³ Kahyaoglu, ‘‘Şâfiî'de Dil ve Edebiyât’’, 215.

¹³⁴ Kahyaoglu, ‘‘Şâfiî'de Dil ve Edebiyât’’, 217.

çok olduğu gibi lehçeleri de çoktur. Allâh'ın Resulünden başka Arapçayı tüm yönleriyle bilen başka hiç kimsenin olmadığı kanaatindeyiz. Arap dünyasında Arapçanın tümünü bilen ve kavrayan biri hadîs ilminde sünnetin tamamını bilen birisi gibidir. Fakat hadîs ve sünneti eksiksiz olarak bilen de yoktur.''¹³⁵

Şâfiî'nin güçlü zekâsı, kuvvetli idrak seviyesi, münazara ilmindeki ve edebî alandaki üstünlüğü hakkında tarihçiler görüş birliği içerisinde olmuştur. Şâfiî hakkında el-Câhiz¹³⁶ şöyle demiştir:

“Adından söz ettirmiş âlimlerin eserlerini inceledim. Fakat Şâfiî'nin eserlerinden daha iyisine rastlamadım. Onun dili, fesâhati ve belâgati tıpkı yan yana dizilmiş birer inci tanesi gibiydi.’’¹³⁷

Şâfiî'nin edebî kişiliğine hayran kalan Müberred¹³⁸ şöyle demiştir:

“Yüce Allâh Şâfiî'yi affeylesin. Kendisi insanlar arasında en iyi şâirdi ve edebî yönü en fazla olanıydı.’’¹³⁹

İmâm Şâfiî'nin belâgati hakkında Aḥmed b. Ḥanbel şöyle demiştir:

“Şâfiî, Arapçayı çok fasih konuşurdu.’’¹⁴⁰

Şâfiî, belâgatte bir önder kabul edilmiştir. Bazı söylenenlere göre eserlerini günlük konuştuğu Arapçası ile yazmış olsaydı, insanların çoğu onun eserlerini ne okuyabilirdi ne de anlayabilirdi.¹⁴¹

Şâfiî az sözle öz konuşan edebî bir kişiliğe sahip olmuştur. Güçlü bir öz güveni ve sağlam bir inancı olan İmâm Şâfiî, konuştuğu zaman konuşmasındaki netlik, fesâhatlik dinleyeni etkilemiş ve bulunduğu ortamı da iyi analiz etmesini sağlamıştır. Şâfiî'nin bu özelliği, talebesi İbn Râheveyh tarafından hocası Şâfiî'ye *“ilim sahiplerinin en iyi konuşanı”* ismini verilmesini sağlamıştır.¹⁴²

İmâm Şâfiî'nin *“kavl-i kadîm”* görüşünü yansıtan düşünceler, birtakım eserler içerisinde yer alarak günümüze kadar tamamen olmasa da ulaşabilmiştir. Şâfiî'nin eserleri *“kavl-i cedîd”*

¹³⁵ Hasan Güleç, “İmâm Şâfiî ve Edebî Şahsiyeti”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 125.

¹³⁶ Mû'tezile mezhebine mensup Kelâm âlimi ve Arap edebiyâtında nesir alanının en ünlü isimlerinden biridir. Bkz. Ramazan Şeşen, “Câhiz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), 7/20-24.

¹³⁷ Güleç, “İmâm Şâfiî ve Edebî Şahsiyeti”, 126.

¹³⁸ En güçlü görüşe göre h.210'da Zilhicce ayında Basra'da dünyaya gelen Arap edebiyâtı ve grameri bilgini. Bkz. İsmail Durmuş, “Müberred”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2020), 31/430-433.

¹³⁹ Güleç, “İmâm Şâfiî ve Edebî Şahsiyeti”, 127.

¹⁴⁰ Hasan Uçar, “İmâm Şâfiî'nin Şâirliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili”, *Ekev Akademi Dergisi* 63 (2015), 141.

¹⁴¹ Uçar, “İmâm Şâfiî'nin Şâirliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili”, 141.

¹⁴² Uçar, “İmâm Şâfiî'nin Şâirliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili”, 141.

zamanını temsil etmiştir. Bu eserlerin tamamını nakleden ise talebesi Rebî‘ b. Süleyman olmuştur.¹⁴³

el-Ümm: Mezhebinin temelini oluşturduğu ve Şâfiî’nin fkhî düşüncelerinin detaylı olarak yer aldığı bu eser, Mısır’da talebeleri Rebî‘ b. Süleyman ve ufak birtakım değişikliklerle ez-Za‘ferânî nakletmişlerdir.¹⁴⁴

er-Risâle: İmâm Şâfiî’nin fıkıh usulündeki fikir ve görüşlerinin yer aldığı bu eser, aynı zamanda fıkıh usulü alanın da ki ilk eser olması nedeniyle de önemli bir konumda yer almıştır.¹⁴⁵

el-İmlâ: Şâfiî’nin öğrencilerine tarif ederek yazdırdığı eserler “*el-İmlâ*” diye adlandırılmıştır. Bu kelimenin çoğul haline ise *el-Emâli* denmektedir. Bu isme sahip her hangi bir eser günümüze kadar ulaşmış değildir.¹⁴⁶

Siyerü’l-Evzâ’î: İmâm Evzâî, Ebû Hanife’nin “*Kitâbü’s-Siyer*” isimli eserine bir reddiye yazmış ve bu reddiye eleştiren İmâm Ebû Yûsuf ise bir eser kaleme almıştır. Bunun üzerine İmâm Şâfiî ise Ebû Yûsuf’u eleştirip Evzâî’yi desteklediği bu eseri oluşturmuştur. Bu eser Şâfiî’nin talebesi Rebî‘ b. Süleyman tarafından nakledilmiştir.¹⁴⁷

İhtilâfî’l-Ĥadîs: Türünün ilk örneğini temsil eden bu eser, hadîslerde yer alan birtakım tartışmaları konu edinmiş ve bu tartışmalara çözüm önerileri sunmuştur.¹⁴⁸

İhtilâfî’l Mâlik ve’s-Şâfi’î: Şâfiî, hocası İmâm Mâlik’in fıkıh anlayışında yer edinen Medîne ehlinin görüşleriyle sünnet görüşünü bu eserinde yermiştir. Şâfiî, bu eserinde fıkıh ilmindeki meseleler de Medîne ehlinin görüşlerinin hadîsler karşısında belirleyici ve etkili olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır.¹⁴⁹

İbtâlû’l-İstihsân: Bu kitabında Şâfiî, İslâmî eserlerden hükümler çıkarma kurallarını açıklayıp aynı zamanda istihsanın uygulanabilirliğini de ispatlamaya çalışmıştır.¹⁵⁰

Cimâ’u’l-’İlm: Hz. Peygamberden (s.a.v.) nakledilen haber konumunda ki sözlerinin tamamını kabul etmeyen kelamcıların bu tutumunun doğru olmadığını belirten ve sadece ilave birkaç hususla haber konumunda olan hadîsleri kabul eden Medîne ehlinin bu yaklaşımı Şâfiî

¹⁴³ Bilal Aybakan, “Şâfiî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 38/223-233.

¹⁴⁴ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

¹⁴⁵ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

¹⁴⁶ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

¹⁴⁷ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

¹⁴⁸ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

¹⁴⁹ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

¹⁵⁰ Aybakan, “Şâfiî”, 38/223-233.

tarafından bu eserde eleştirilmiştir.¹⁵¹

Şıfatü'n-Nehyi Resûlillâh: Şâfiî, bu eserinde Hz.Muhammed'in (s.a.v.) nehiy cümlelerinin delil oluşunu analiz etmiştir.¹⁵²

İhtilâfü'l-İrâkıyyeyn: *el-Ümm* kitabında bir bölüm olarak yer alan bu eserinde Şâfiî, İmâm Ebû Yûsuf'un "*İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*" ismindeki kitabından birkaç numune seçmiş, Ebû Leylâ ile Ebû Hanîfe'nin birtakım konularda görüş ayrılıklarını ele almış ve genelde İmâm Ebû Leylâ'yı desteklemiştir.¹⁵³

er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî: Bu kitapta Irak fıkıh alimlerinin kıyas konusunda yapmış oldukları hatalarını gösteren Şâfiî, ayrıca kendilerinin kıyas konusunda iddialı oldukları düşüncelerini de çürütmüştür.¹⁵⁴

İhtilâfü'l-Âlî ve 'Abdillâh b. Mes'ûd: 'Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. 'Ali'nin görüş ayrılıklarına düşmüş oldukları konuları ele alan bir görüntünün verilmiş olduğu bu eserde Şâfiî, aslında Irak âlimlerinin bu iki isme zıt görüşlerini konu edinmiştir.¹⁵⁵

Bu eserler dışında İmâm Şâfiî'ye atfedilen başka eserlerde mevcuttur. O eserler şunlardır:

Dîvânü's-Şâfiî: Arap edebiyâtı ve şiirinde yetenekli olan Şâfiî'nin birtakım sebeplerle söylemiş olduğu özlü sözleri ve şiirleri; tercüme, tabakât, şiir, lügat v.b. kitaplarda dağınık düzende yer almıştır. Daha sonra ki dönemlerde bir arada olmayan bu şiirlerin ve sözlerin alınıp bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan bir eserdir. Böyle bir çalışmayı Şâfiî'ye atfen ilk kez Aḥmed el-Acemî yazmıştır. Şâfiî'nin kendisi böyle bir adla eser yazmamıştır.¹⁵⁶

Aḥkâmü'l-Kur'ân: İmâm Beyhakî tarafından Şâfiî'ye ve öğrencilerine ait olan kitapların derlenmesiyle oluşturulmuş bir eserdir.¹⁵⁷

el-Fıkhü'l-Ekber fi't-Tevhîd: Şâfiî'nin inançla ilgili fikirlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu bir eserdir. Her ne kadar Şâfiî'ye atfedilse de daha sonraki âlimlerden birinin yazmış olduğu görüşü daha ağır basmaktadır.¹⁵⁸

el-Müsned: Şâfiî'nin "*el-Ümm*" kitabında yer alan rivâyetlerin toplanıp bir araya

¹⁵¹ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵² Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵³ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵⁴ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵⁵ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵⁶ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵⁷ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

¹⁵⁸ Aybakan, "Şâfiî", 38/223-233.

getirildiği eserdir.¹⁵⁹

er-Red ‘alâ İbn ‘Uleyye: Şâfîî’nin Mû‘tezilî bilgin İsmâ‘îl b. ‘Uleyye’ye ait görüşlerini eleştirdiği birtakım sözlerinin yer aldığı eserdir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Aybakan, “Şâfîî”, 38/223-233.

¹⁶⁰ Aybakan, “Şâfîî”, 38/223-233.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÎVÂNIN TANITIMI VE KONU YAPISININ İNCELENMESİ

2.1. İMÂM ŞÂFÎ'NİN DÎVÂNI

Şâfî, bu isme sahip herhangi bir kitabı kaleme almadığı gibi etrafındaki öğrencilerine de yazdırmamıştır.¹⁶¹ Arap edebiyâtı ve şiirinde yetenekli olan Şâfî'nin birtakım sebeplerle söylemiş olduğu özlü sözleri ve şiirleri; tercüme, tabakât, şiir, lügat v.b. kitaplarda dağınık şekilde yer almıştır. Daha sonraki dönemlerde bir arada olmayan bu şiirlerin ve sözlerin alınıp bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan bir eserdir. Şâfî'nin söylemiş olduğu şiirleri ve sözleri müstakil bir eserde bir araya getirmek için birtakım çalışmalar yapılmıştır.¹⁶²

Şâfî'den sonra yaşamış olan bazı kişilerin Şâfî'nin şiirleriyle ilgili araştırmaları ve çalışmaları, Şâfî ile aynı dönemde yaşamış kişilerin çalışmalarından çok fazla olmuştur. Bu çalışmalardan özellikle ikisi dikkat çekmektedir.¹⁶³ Bu çalışmaların birincisi;

Şâfî'ye atfen ilk kez Ahmed el-'Acemî tarafından “*Netîcetü'l-efkâr fî mâ yû'zâ ile'l-İmâm eş-Şâfî 'î mine-l Eş'âr'*” ismiyle yazılmıştır.¹⁶⁴

İkincisi ise Ahmed el-'Acemî'nin yukarıda yer alan kitabını dikkate alan Mustafa eş-Şâzelî'nin “*el-Cevherü'n-Nefîs fî Eş'ârî Muḥammed b. İdrîs*” ismini verdiği eseri kaleme almasıyla olmuştur.¹⁶⁵

Daha sonra Muhammed İbrâhîm Heybe, Şâfî'nin şiirlerinin yer aldığı eski eserleri toplayıp bir araya getirerek bunları incelemiş ve bu şiirleri “*Dîvânü's-Şâfî*” isminde ki eserinde toplamıştır.¹⁶⁶

İmâm Şâfî'nin şiirlerini bulduğumuz dönemde bir araya getirme çalışmaları, birtakım eksikliklere rağmen istenilen düzeyde olmuş ve bu çalışmalar edebiyât çevresinde beğenilmiştir.¹⁶⁷ Günümüzdeki bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. Zühdi Yek'e'ne ait olan “*Dîvânü's-Şâfî 'î'*”. (Beyrut m. 1961) bu eser, edebiyât çevresinde yaygınlaşmış ve kendisine en çok güvenilen eser olmuştur.¹⁶⁸
2. 'Abdülazîz Seyyidülehl'in yazmış olduğu “*Dîvânü'l-İmâm eş-Şâfî*”. (Mısır m. 1966) bu eserde İmâm Şâfî'nin hayatına kısaca değinilmiş, bazı şiir metinlerinde

¹⁶¹ Yılmaz, *İmâm Şâfî'inin Şiirinde İnşâî Cümleler (İlmü'l-Meânî Açısından Tahlili)*, 27.

¹⁶² Aybakan, “Şâfî”, 38/223-233.

¹⁶³ Mücahit Mustafa Behcet, *Dîvânü's-Şâfî* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2021), 43.

¹⁶⁴ Behcet, *Dîvânü's-Şâfî*, 43.

¹⁶⁵ Behcet, *Dîvânü's-Şâfî*, 43.

¹⁶⁶ Behcet, *Dîvânü's-Şâfî*, 46.

¹⁶⁷ Behcet, *Dîvânü's-Şâfî*, 42.

¹⁶⁸ Behcet, *Dîvânü's-Şâfî*, 44.

edebî îzâhlar yapılmış ve herhangi bir dayanağı olmayan şiirler bu esere alınmamıştır.¹⁶⁹

3. Muhammed ‘Afîf ez-Zu‘bî’nin kaleme almış olduğu ‘*Dîvânü’l-İmâm eş-Şâfi’*’. (Beyrut m. 1971) bu kitapta İmâm Şâfi’nin hayatına kısaca değinilmiş ve onun edebî bilgisine, belâgatine dikkat çekilmiştir. Kitabın yazarı ayrıca Şâfi’nin şiirlerini toplayıp bir araya getirdiği sırada gözünden kaçırmış olduklarını, Zühdi Yeke’nin ‘*Dîvânü’s-Şâfi’i*’ eserinden istifade ederek çalışmasının bu eksikliğini gidermiştir.¹⁷⁰
4. Muhammed ‘Abdûlmün‘im Hafâcî’nin 1986 senesinde Riyâd’da te’lif etmiş olduğu ‘*Dîvânü’s-Şâfi’i*’.¹⁷¹
5. Kahire’de 1988 yılında Muhammed İbrâhim Selîm’in yazmış olduğu ‘*Dîvânü’l-İmâm eş-Şâfi el-Müsemma bi Cevherü’n-nefis fî şî‘ri’l-İmâm Muhammed b. İdrîs.*’¹⁷²
6. Muhammed Zerzûr’un Beyrut’ta 1984 yılında yazdığı ‘*Dîvânü’l-İmâm eş-Şâfi’*’.¹⁷³
7. Mücâhit Mustafa Behcet’in ‘*Dîvânü’s-Şâfi’*’ ismini vermiş olduğu eseri. Bu kitabın yazarı, dîvân ile ilgili yapılmış olan birtakım çalışmalar hakkında tenkîtte bulunarak şöyle demiştir:

‘‘Yapılan çalışmalar bir önceki çalışmalardan faydalanılarak oluşturulmuş ve birbirlerinden çok da farklı olmamıştır. Bu sebepten ötürü, İmâm Şâfi’nin edebî sözleri ve şiirleriyle ilgili güvenebileceğimiz bilimsel özellik taşıyan çalışmalara rastlayamıyoruz ayrıca bu şiirlerin seçilip bir araya getirilmesinin bilimsel bir dayanağı da yoktur. Bu sebeplerden dolayı Şâfi’nin şiirlerinin yer aldığı farklı türdeki eserlere itimat ederek bu şiirleri bir arada toplama görevinde bulundum.’¹⁷⁴

¹⁶⁹ Behcet, *Dîvânü’s-Şâfi*, 44.

¹⁷⁰ Behcet, *Dîvânü’s-Şâfi*, 44.

¹⁷¹ Aybakan, ‘‘Şâfi’’, 38/223-233.

¹⁷² Aybakan, ‘‘Şâfi’’, 38/223-233.

¹⁷³ Aybakan, ‘‘Şâfi’’, 38/223-233.

¹⁷⁴ Behcet, *Dîvânü’s-Şâfi*, 45.

2.2. DÎVÂNIN KONU YAPISININ İNCELENMESİ

Dîvândaki şiirlerin tamamına yakını dinî argümanlardan oluşmuş olmasıyla beraber, öğretici (didaktik) özellik göstermektedir. Bir başka ifadeyle belirtmek gerekirse; İmâm Şâfiî, dinî öğretileri aktarmak için şiirden yararlanmıştır.¹⁷⁵

İmâm Şâfiî, şiirlerinde genellikle dinî kurallara özen göstermek, Allâh’a ve Resûlüne bağlılık, dünya hayatında takvayı önemsemek gibi konuları işlemiş ve buna ek olarak başka konuları da şiirlerinde kullanmıştır.¹⁷⁶

2.2.1. Takvâ ve Zühhd

İmâm Şâfiî, nefse hoş gelen bütün şeylerden uzak durmayı (zühhd) ve Allâh’a (c.c) karşı derin bir saygı (takvâ) göstermeyi şiirlerinde açık şekilde ele almıştır. Bu konulara sahip şiirlerinde, dünya yaşamının geçici oluşuna ve dünyadaki tüm zevklerin aldâtıcı birer unsur olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁷⁷

*“Ey dünya ve onun süsüyle övünen
Yapana da yapılane da
İsnât edilir zaman.
Her kimin şerefi dünya ve onun süsüyse
Az bir zaman sonra
Yokolup gidecek şerefi.
Bil ki altındandır defineleri yerin.
İmân ve ihsândan yap defineni.”¹⁷⁸*

*“Allâh’a neden isyân edilir; şaşıyorum.
Allâh’a nasıl olurda dönmezler inkârcılar.
Oysaki ebediyen şahitlik edenler vardır Allâh’a
Her sessizlikten ve her eylemden.
Allâh’ın her şeyde bir eseri vardır.
Allâh’ın birliğine ispattır o eserler.”¹⁷⁹*

¹⁷⁵ Yılmaz, “İmâm Şâfiî’nin Dîvânı’nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 304.

¹⁷⁶ Yılmaz, “İmâm Şâfiî’nin Dîvânı’nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 304.

¹⁷⁷ Yılmaz, “İmâm Şâfiî’nin Dîvânı’nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 304.

¹⁷⁸ A.Ali Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri* (İstanbul: Şule Yayınları, 2021), 108.

¹⁷⁹ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri*, 42.

2.2.2. İlim

Tarihi süreç içerisinde ilim erbabına ve ilme kıymet veren toplumların ilerleme başarısı gösterdiği fark edilmektedir. Bir toplumda nesepeçe düşük konumda bulunan kişiler dâhi, ilimle ilgilendikleri zaman kıymetleri artmaktadır. Bu da ilmin önemini göstermektedir. İmâm Şâfiî'nin de ilme düşkünlüğü şiirlerine yansımıştır.¹⁸⁰

*“Âlimlerin değerli olduğunu farkettim
Seviyesi düşük babaların evlatları da olsalar.
Bu değer öyle bir konuma erişti ki
Tebrik etmek görevi doğdu o toplum bireyelerine.
Ardına takmış koyunlarını bir çoban gibi
Her konumda, her eylemde seyrettiler onu.
İnsanlar saadete kavuşamazdı ilim olmasaydı
Günahtan, helâlden habersiz olurlardı.”¹⁸¹*

*“Ahiret için ilim talep eden
Doğru yolda başarılı olur.
Arzu ettiği ilmin iyiliğine ulaşır.
Arkadaş olur hem de
Allâh'ın hoşnut olduğu kulları.”¹⁸²*

2.2.3. Kazâ ve Kader

Yüce Allâh'ın (c.c) sonsuz kudreti, ilmi ve iradesiyle ezelde belirlediği, insan eylemleri de dâhil olmak üzere dünyada gerçekleşen her şeydir. İmâm Şâfiî'nin şiirlerinde sıkça rastlanan konulardan biridir.¹⁸³

*“Karışma günler istediğini yapıversin.
Kaderin hükmüne rıza göster.
Sabrını bitirmesin gecenin kötülükleri.
Dünyadaki sıkıntılar sonsuz değil.”¹⁸⁴*

¹⁸⁰ Orhan Oğuz - Serkut Mustafa Dabbagh, “İmâm Şâfiî Dîvânında İlim”, *Rumelide Dil ve Edebiyât Araştırmaları Dergisi* 14 (2019), 216-217.

¹⁸¹ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 197.

¹⁸² Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 198.

¹⁸³ Muhammed Mubarek Gündüz, “İtikadî Sorunlara Şiirsel Bir Cevap: İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda İnanç Konuları”, *Batman Akademi Dergisi* 8/2 (2024), 241-242.

¹⁸⁴ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 99.

2.2.4. Ehl-i Beyt ve Hulefâ-i Râşidîn Sevgisi

İslâm tarihinde; Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e bağlanmasıyla (bî'at) başlayan, sırasıyla Hz. 'Ömer, Hz. 'Osman ve Hz. 'Ali devirlerini kapsayan döneme Hulefâ-i Râşidîn dönemi denir.¹⁸⁵ İmâm Şâfiî şiirlerinde bu konuyu da ele almıştır.¹⁸⁶

“Peygamber âilesini sevmek hayra vesiledir.

Esbâba tevessül etmeyi ihmal etmem.

İsterim ki yarın verilir

Onların hatrına

Sağ elimle alırım defteri.”¹⁸⁷

“ ‘Ali’ye hoş kelimelerle methiyeler dizince ben

Bilgisizler bize Râfîzî der hemen

Ebû Bekir üstündür söylediğimiz an

Düşmanıdır Ehl-i Beyt’in diye söylenirler, fırsat tanımazlar bir an

Yaşamım boyunca her iki tarafı da devam ederim sevmeye

Kumdan olsa da başımı koyduğum yastık, budur benim yolum demeye’ ”¹⁸⁸

2.2.5. Aşk ve Kadın

Şiirlerinde aşktan ve kadından bahseden İmâm Şâfiî, kadının şekline ve içki gibi konulara değinmemiş, sünnet ve Kur‘ân çizgisinde mîzahî olarak ele almıştır.¹⁸⁹ Yâkût el-Hamevî‘den (ö. 626/1229) iletildiğine göre, hanımıyla şakalaşan İmâm Şâfiî şöyle demiştir:¹⁹⁰

“Sevdiğin seni sevmez ve yüzünü senden çevirirse bu bir belâdır.

İsrar ettikçe sen arayıp sormaz seni.”¹⁹¹

2.2.6. Hiciv

Övgünün (medhin) tersi olan hiciv, İmâm Şâfiî'nin şiirlerinde de görülmektedir. Ancak bunu yaparken kişileri isim belirterek değil, onların uygun olmayan davranışlarını ele almış,

¹⁸⁵ Mustafa Fayda, “Hulefâ-Yi Râşidîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İzmir, 1998), 18/324-338.

¹⁸⁶ Gündüz, “İtikadî Sorunlara Şiirsel Bir Cevap: İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda İnanç Konuları”, 245.

¹⁸⁷ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 249.

¹⁸⁸ Şerbasi, *Dört Mezheb İmâmı*, 266.

¹⁸⁹ Yılmaz, “İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 319.

¹⁹⁰ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 62.

¹⁹¹ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 62.

hicvetmiştir. Aşağıda yer alan şiirde İmâm Şâfiî, açgözlü ve bozuk düşünceye sahip olanları eleştirmiştir (hicvetmiştir):¹⁹²

*“İstediği kadar otlanan ve yiyen eşekler görmekteyim.
Zamanın kendilerini sulamadığı susuz ve aç aslanlar var.
Rızıklarını temin edemiyorlar toplumun haysiyetli mensupları
Bıldırcın eti ve güç helvası yiyor şereften yoksunlar.”*

2.2.7. Mersiye

Dünyasını değiştirmiş birini, iyi niteliklerinden dolayı övme (medih) işi olan mersiye, İmâm Şâfiî’nin şiirlerinde de bulunmaktadır.¹⁹³

*“Sünnete uygundur diye taziye etmeye geldim sana.
İsteğim değildir somsuza kadar kalmak.
Ne başsağlığı dilenilen kişi kalacak
Yakınını kaybettikten sonra,
Ne de başsağlığı dileyen.
Bir zaman hayatta olsa ne değişecek!”¹⁹⁴*

2.2.8. Medih (Övme)

Bir şahsın sahip olduğu birtakım nitelikleri; yumuşak huyluluk, mertlik, kahramanlık, yardımseverlik v.b. özelliklerinden dolayı övülmesidir. İmâm Şâfiî medih konusunda şiirler ele almış ve genelde İslâm’a hizmet eden ve İslâmî terbiyeye sahip kişileri övmüştür.¹⁹⁵

*“Allâh’ın dışında başka ilah olmadığına şahitlik ettim
Ve şahitlik ederim ki yeniden dirilmek doğru ve gerçektir.
İman îzâh edilmiş bir kelam ve temiz bir eylemdir.
Gerçekten iman artar ve eksilir.
Rabbinin halîfesidir Ebû Bekir.
Hayır konusunda dikkatlidir Ebû Hâfş.
Allâh’ım şahitlik ederim ki ‘Osman ne ahlâklıdır.
Fazileti daha husûsîdir ‘Ali’nin.
Ümmetin önderleridir onlar, takip edilir izleri.”*

¹⁹² Yılmaz, “İmâm Şâfiî’nin Dîvânı’nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 312.

¹⁹³ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri*, 311.

¹⁹⁴ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri*, 117.

¹⁹⁵ Yılmaz, “İmâm Şâfiî’nin Dîvânı’nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 306.

*Eleştiride bulunup onların kıymetlerini idrak etmeyenler;
Sürünür yüzüstü kınamasıyla Allâh 'ın.*''¹⁹⁶

2.2.9. Övünmek

Övme (medih) şiirlerinden ayırdedilmesi zor olan şiirlerdir. Fakat övmeye olduğu gibi yumuşak huyluluk, mertlik, kahramanlık, yardımseverlik, kabîleyle şeref duyulması v.b özellikler ele alınır. Şâir bunu yaparken bu özelliklerin bütün ayrıntılarına değinir. Övünmek ile ilgili şiirlerine az rastlanan İmâm Şâfiî, soy ve kabiliyetçiliğe değinmemiş ve İslâm'ın sınırlarını aşmadan bu tür şiirlerde tedbirli davranmıştır.¹⁹⁷

*‘‘Şâyet şiir âlimlerin değerini azaltmasaydı;
Ben şuan Lebîd 'den daha ünlü şâir olurdum.
Harpte aslanlardan daha kahraman olurdum
Yezîd ve Muhelleb âilesinden.
Yüce Allâh 'tan utanmasaydım
Kölem olarak görürdüm bütün insanları.*''¹⁹⁸

¹⁹⁶ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 248.

¹⁹⁷ Yılmaz, “İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda Geçen Başlıca Şiir Temaları”, 309.

¹⁹⁸ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 277.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÎVÂNIN EDEBÎ YÖNDEN İNCELENMESİ

3.1. ME‘ÂNÎ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Me‘ânî, beyân ve bedî‘ ilimleri, belâgat ilmini oluşturduğundan dolayı ilk önce bu kavramların tanımları yapılacak, daha sonra bu kavramların alt konularından kullanılacak olanların ilgili tanımlarına İmâm Şâfi‘î’nin Dîvânı edebî yönden incelenirken yer verilecektir.

Belâgat: Belâgat, Arapça “بَلَغَ” fiilinden türemiştir. Bu fiil; erişmek, ermek, buluğ çağına gelmek, yetişmek, güzel kelime dile getirmek, sözü ve cümleyi açık söylemek v.b. anlamlara gelmektedir.¹⁹⁹ Ancak belâgat sözlükte; kelimenin kapalı olmaması, açık ve fasih olması anlamında kullanılmış ve bu anlamda kullanılması daha uygun görülmüştür.²⁰⁰

Me‘ânî İlmi (عِلْمُ الْمَعَانِي): Arapça’da doğru bir cümlelerin duruma uygun olarak nasıl kurulacağını îzâh eden ilim dalına Me‘ânî ilmi denir.²⁰¹

أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ وَلَحْسَبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ
لَا أَبَالِي مَنْى وَذَاكَ لِي صَحَّ مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ²⁰²

“Sen bana yetersin, kalbe yeter (kalbi tatmin eder) sadece sende olmak.
Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter
bana. Muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir (gerçekleşir) bana aldırış
etmem. Önemli olan; zaman mâni olmasın (kesmesin) yoluna
musibetleriyle”²⁰³

Bu beyitleri Me‘ânî ilmi yönünden sırasıyla incelersek:

1. Beyit: “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ وَلَحْسَبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ”

Müsned ve Müsnedün İleyh İlişkisi

Arapça cümlelerde bir isimle ilgili verilen hükme müsned denilir. Bu kavram isim cümlelerinde haber, fiil cümlelerinde ise fiil ya da fiile benzer şekilde amel eden lafızlardır.²⁰⁴ Müsnedün ileyh, müsnedin kendisine dayandırıldığı kavramdır. Yani kendisine hüküm verilen

¹⁹⁹ Mustafa Irmak, *Arap Belâgatında Haber-İnşâ Meselesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 13.

²⁰⁰ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 5/380-383.

²⁰¹ Abdulaziz bin Ali el-Harbi, *el-Belâgatü'l-Müeyyessere* (Lübnan: Darü İbni Hazm, 2019), 21.

²⁰² İmâm Şâfi‘î, *Dîvân*, çev. Adil Salih (İstanbul: Karbon Kitaplar, 2016), 15.

²⁰³ Ural, *Dîvân İmâm Şâfi‘î’nin Şiirleri*, 56.

²⁰⁴ Ali Bulut, *Belâgat-i Müeyyessere; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2023), 46.

lafızdır. İsim cümlelerinde mübteda fiil cümlelerinde ise nâib-i fâil ve ya fâil olarak gelir.²⁰⁵ İsnâd ise müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkidir.²⁰⁶

Bir cümlede müsnedün ileyh ve müsned aşağıda verilen yerlerde bulunmaktadır:

A. Müsned

1. إِنَّ، كَانَ v.b. lafızların isimleri (Bunların isimleri daha öncesinde yani bu lafızlar cümlelerin başına gelmeden önce mübtedadır.)

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²⁰⁷

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²⁰⁸

Yukarıdaki âyetlerde كَانَ ve إِنَّ lafızlarının ismi olan “اللَّهُ” kelimesidir ve müsnedün ileyhtir.²⁰⁹

2. Mübteda

اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allâh affedendir, merhâmet edendir.”²¹⁰

Yukarıda ki cümlede “اللَّهُ” kelimesi mübteda konumundadır ve müsnedün ileyhtir.²¹¹

3. Fâil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”²¹²

Bu âyette “أَفْلَحَ” (kurtuldu) eylemi, fâil olan “الْمُؤْمِنُونَ” (mü'minler) kelimesine isnâd edilmiştir. Yani “أَفْلَحَ” fiili müsned, “الْمُؤْمِنُونَ” lafzı ise müsnedün ileyhtir.²¹³

4. Nâib-i Fâil

ضَرَبَ زَيْدٌ

“Zeyd dövüldü.”²¹⁴

²⁰⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 40.

²⁰⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 36.

²⁰⁷ Elmalılı Hamdi Yazır *Kurânı Kerim ve Açıklamalı Meali*, çev. Sadi Çöğenli (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2017), Nisâ 4/96.

²⁰⁸ Bakara 2/173.

²⁰⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²¹⁰ Âl-i İmrân 3/31.

²¹¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²¹² Mü'min 40/1.

²¹³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 36.

²¹⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

Bu cümlede müsned “ضَرْبَ” (dövüldü) fiili, müsnedün ileyh ise nâib-i fâil olan “زَيْدٌ” kelimesidir.²¹⁵

B. Müsned

1. كَانْ، إِنَّ v.b. lâfızların haberleri

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²¹⁶

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²¹⁷

“غَفُورًا رَحِيمًا” ve “غَفُورٌ رَحِيمٌ” ifadeleri sırasıyla كَانْ ve إِنَّ lafızlarının haberleridir ve müsned konumundadırlar. Yani bir hüküm bildirmektedirler.²¹⁸

2. Tam fiil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”²¹⁹

Yukarda ki âyetle “أَفْلَحَ” fiili müsnedtir. Yani bir yargı, hüküm içermektedir.

3. Mübtedanın haberi

اللَّهُ قَادِرٌ

“Allâh, gücü yetendir.”²²⁰

Bu âyetle mübteda “اللَّهُ” kelimesi, haber ise “قَادِرٌ” kelimesidir. Dolayısıyla “قَادِرٌ” lafzı müsnedtir.²²¹

Bu bilgilere göre hareket edilirse; beyitte geçen “أَنْتَ حَسْبِي” (Sen bana yetersin) cümlesindeki “أَنْتَ” (Sen) kelimesi mübtedadır ve aynı zamanda müsnedün ileyhtir. Yani bir hüküm kendisine dayandırılmıştır ki o hükümde müsned konumunda yer alan ve “أَنْتَ” (Sen) kelimesinin haberi olan “حَسْبِي” (Bana yetersin) lafzıdır. Dolayısıyla aralarında meydana gelen ilişki (isnâd yani yüklemle özneye bağlanması) yönünden “أَنْتَ حَسْبِي” (Sen bana yetersin) ifadesi kesin ve belirgin bir hüküm içermiştir.

Arapça da isim cümlesi mübteda ve haberden teşekkül eder ve bir hükmün sürekli ve

²¹⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²¹⁶ en-Nisâ 4/96.

²¹⁷ Bakara 2/173.

²¹⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²¹⁹ Mü'min 40/1.

²²⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²²¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

sabit olduğu anlamını verir. Fiil cümlelerinde ise hüküm belli olan bir zaman ve mekânda cereyan eder.²²² Bu bilgiye göre; “حَسْبِيَ أَنْتَ” (Bana yetersin sen) şeklinde fiil cümlesi kullanılmış olsaydı, “أَنْتَ حَسْبِيَ” (Sen bana yetersin) ifadesinde olduğu gibi süreklilik anlamı taşımazdı. Dolayısıyla burada isim cümlesi tercih edilmiş, sevgi ve muhabbetin sürekli devam edeceği vurgulanmıştır.

Қағр (الْقَصْرُ)

Herhangi bir durumu veya bir şeyi başka bir duruma ya da bir şeye ayırmak, vermek yani tahsîs etmek demektir. Tahsîsi yapılan şeye “مَقْصُورٌ” (mağşûr), tahsîsin yapıldığı şeye de “مَقْصُورٌ عَلَيْهِ” (mağşûrun ‘aleyh) denilmektedir. Қағр yapılırken şu edatlar kullanılır.²²³

1) مَا إِلَّا، لَا إِلَّا، إِنْ ... إِلَّا، هَلْ ... إِلَّا، لَنْ ... إِلَّا

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ

“Bir olan Allâh’tan başka ilâh yoktur.”²²⁴

Bu âyette mağşûr, “مِنْ إِلَهٍ” ifadesidir. Mağşûrun ‘aleyh ise “إِلَهُ وَاحِدٌ” ifadesidir.²²⁵

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

“Habibim bil ki Allâh’tan başka hiçbir ilâh yoktur.”²²⁶

Burada mağşûr, “إِلَهُ” kelimesiyken; mağşûrun ‘aleyh ise “اللَّهُ” kelimesidir.²²⁷

إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ

“Hüküm ancak ve ancak Allâh’ındır.”²²⁸

Yukarıdaki âyette mağşûr, “الْحُكْمُ” kelimesidir. Mağşûrun ‘aleyh ise “لِلَّهِ” lafzıdır.²²⁹

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

“İyiliğin mükâfatı sadece iyiliktir.”²³⁰

Yukarıdaki âyette mağşûr “جَزَاءُ الْإِحْسَانِ” ifadesidir. Mağşûrun ‘aleyh ise “الْإِحْسَانُ” kelimesidir.²³¹

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا

²²² Meryem Arpa, “Belâgat İlminde Haber ve İnşâ”, Kilitbahir 23 (2023), 81.

²²³ M.Sadi Çöğenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı* (Erzurum: Zafer Form Ofset Yayınevi, 2019), 656-657.

²²⁴ Mâide 5/73.

²²⁵ Çöğenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 656.

²²⁶ Muhammed 47/19.

²²⁷ Çöğenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 656.

²²⁸ Yûsuf 12/67.

²²⁹ Çöğenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 656.

²³⁰ Rahmân 55/60.

²³¹ Çöğenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 656.

“De ki: Allâh’ın bizlere yazdıkları hariç, bizlere asla hiçbir şey isabet edecek değildir.”²³²

Yukarıda âyette maḫsûr, “يُصِيبَنَا” ifadesiyken; maḫşûrun ‘aleyh ise “مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا” ifadesidir.²³³

إِنَّمَا (2)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

“Mü’minler kesinlikle sadece kardeşirler.”²³⁴

Burada maksur “الْمُؤْمِنُونَ” kelimesidir. “إِخْوَةٌ” kelimeside maksurun aleyhtir.²³⁵

لَا...بَلْ، مَا...بَلْ، بَلْ (3)

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ

“Dediler ki: Rahmân çocuk edindi. O bütün eksikliklerden uzaktır. Bilakis çocuk olarak vasıflandırdıkları şeyler (melekler), Allâh’ın ikrâm ettikleri kullarıdır.”²³⁶

4) Sonra gelmesi gereken bir kelimenin önce zikredilmesi

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“Ancak sana ibâdet eder ve ancak senden yardım isteriz.”²³⁷

Normalde (nahiv kurallarına göre) yukarıdaki âyet “نَعْبُدُ إِيَّاكَ وَ نَسْتَعِينُ إِيَّاكَ” (Sana ibâdet ederiz ve senden yardım isteriz.) şeklinde gelmesi gerekirken, “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” (Ancak sana ibâdet eder ve ancak senden yardım isteriz.) şeklinde gelmiştir. Burada “إِيَّاكَ” önce zikredilmiş ve kaçır yapılmıştır. “إِيَّاكَ” lafzı maḫşûr “نَعْبُدُ” ve “نَسْتَعِينُ” kelimeleri de maḫşûrun ‘aleyhtir.²³⁸

5) Fasıl (ayırma) zamiri (ضَمِيرُ الْفَصْلِ)

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

“Muhakkak ki sana soyu kesik diyendir asıl soyu kesik olan.”²³⁹

Bu âyette “هُوَ” (o) zamiri fasıl zamiridir ve bu zamirle kaçır yapılmıştır.²⁴⁰

²³² et-Tevbe 9/51.

²³³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 656.

²³⁴ Hucurât 49/10.

²³⁵ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 657.

²³⁶ Enbiyâ 21/26.

²³⁷ Fâtiha 1/5.

²³⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 657.

²³⁹ Kevser 108/3.

²⁴⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 657.

Bu bilgilere göre “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبٌ” (Sen bana yetersin. Kalbe yeter, kalbi tatmin eder sadece sende olmak) cümlesinde yer alan “أَنْتَ حَسْبِي” cümlesi “حَسْبِي أَنْتَ” şeklinde de dile getirilebilirdi fakat burada “أَنْتَ” (Sen) kelimesi öne alınarak, “Sadece sen bana yeterlisin.” anlamı ön plana çıkartılmak istenmiştir. Bu şekildeki bir kullanım, Arapça’da kaçır (sınırlama) yöntemine girmektedir. Burada kullanılan kaçır yapma yöntemi ise sonra gereken kelimenin önce zikredilmesiyle olmuştur.

Sonuç olarak şâirin burada söylemek istediği; “Sadece sen bana yeterlisin, başka hiçbir şey yeterli değil.” anlamıdır. Şâir yapmış olduğu bu sınırlamayla muhatabını kendine yeterli görmekte ve başka hiçbir şeye de ihtiyacının olmadığını îzâh etmektedir.

Benzer durum “فِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ” (Kalbe yeter sadece sende olmak) cümlesinde de meydana gelmiş ve kaçır yapılmıştır. Burada “فِيكَ” (Sende) kelimesi önce zikredilerek “Kalbe yeter sadece sende olmak” anlamı vurgulanmıştır. Dolayısıyla şâir, kalbinin sadece muhatap olduğu kişiye ait olduğunu belirtmiş, hiçbir kimseye kalbinde yer açmadığını dile getirmiştir.

Takdîm ve Te’hîr (التَّعْدِيمُ وَ التَّأْخِيرُ)

Arapça cümle öğelerinden olan müsned ve müsnedün ileyh bazı edebî sebeplerden dolayı değişiklik gösterebilir. Bunlardan biri de takdîm ve Te’hîr dir.²⁴¹

Cümledeki bir kelimeyi; tahsîs ve ta’yîn, cümledeki bir yargıyı güçlendirme ve fasılaya uymak gibi birtakım sebeplerden dolayı öne almaya takdîm, sona bırakmaya da te’hîr denir.²⁴²

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ

“Allâh, en güzel sözleri indirmiştir.”²⁴³

Yukarıdaki âyet, “نَزَّلَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ” şekliyle söylenmemiş, “اللَّهُ” kelimesi öne alınmış (takdîm edilmiş) ve “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ” şeklinde ifade edilmiştir. Burada en güzel sözleri indirmek ifadesi Allâh’a tahsîs edilmiştir.²⁴⁴

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“Hâlbuki onlar kendileri de bilmiş oldukları hâlde Allâh’a karşı yalan konuşmaktadırlar.”²⁴⁵

Bu âyette “وَهُمْ يَعْلَمُونَ” cümlesi, “وَيَقُولُونَ” şeklinde gelmesi gerekirken gelmemiştir. Çünkü burada bir hükmü güçlendirme niyeti söz konusudur. O hükümde; yalancıların bilerek

²⁴¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 652.

²⁴² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 652-653.

²⁴³ Zümer 39/23.

²⁴⁴ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 653.

²⁴⁵ Âl-i İmrân 3/75.

Allâh'a yalan konuşmuş olduklarıdır.²⁴⁶

خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ

“Onu tutun, ellerini boynundan bağlayın sonra onu cehheneme
fırlatın.”²⁴⁷

“تُمْ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ” cümlesi, “تُمْ صَلُّوهُ الْجَحِيمَ” şeklinde gelmemiştir. Çünkü burada fasılaya uyum söz konusudur. Yani bu ifadenin öncesi, “خُذُوهُ فَغُلُّوهُ” şeklinde yani fiil ile bitmiştir.²⁴⁸

Bu bilgiler ışığında beyit incelenirse:

“فِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ” (Sadece sende olmak kalbe yeter) cümlesinde “فِيكَ” (Sende) kelimesini öne alan şâir, kalbe yeterli olma durumunu sadece muhatabına tahsîs etmiştir. Eğer ki bu cümle “لِلْقَلْبِ حَسْبُ فِيكَ” şeklinde olsaydı anlam; “Kalbin yeterliliği sendedir” şeklinde daha genel anlama dönüşürdü. Şâir “و فِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ” diyerek, cümlelerin anlamını “Sadece sende olmak kalbe yeter.” şekline sokmuştur. Şâirin böyle yapmış olması, takdîm yöntemiyle asıl hedeflenen anlamın zikredilmesine bir örnek teşkil etmektedir.²⁴⁹

Benzer durum “وَلَحْسَنِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ” (Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter bana) cümlesinde de söz konusudur. “فِيكَ” (Sende) lafzı, “حَسْبُ” fiilden önce zikredilerek kastedilen anlam pekiştirilmiştir. Bu cümle “وَلَحْسَنِي إِنْ صَحَّ لِي حَسْبُ فِيكَ” (Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa bana yeter sende olmak) haliyle genel anlamlı şekliyle de zikredilebilirdi. Fakat şâir “فِيكَ” lafzını özellikle önde zikretmiş ve sevgisinin temel noktasının sadece muhatabından kaynaklandığını vurgulamıştır.

Lâmu'l-İbtidâ

Çoğunlukla isim cümlelerinde mübtedânın başına gelmesinden dolayı bu ismi alan bu lam, fiil cümlelerinin başına da gelmektedir. İsim cümlesinin başına da gelse fiil cümlesinin başına da gelse cümledeki görevi manâyı pekiştirmektir.²⁵⁰

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى

“Muhakkak ki Rabbin yakın zaman da sana dilediğini verecek ve
sende razı olacaksın.”²⁵¹

وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ

²⁴⁶ Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 653.

²⁴⁷ Hâkk 69/30,31.

²⁴⁸ Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 653.

²⁴⁹ Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 653.

²⁵⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 62.

²⁵¹ ed-Duhâ 93/5.

“Aḥiret diyarı kesinlikle hayırlıdır.”²⁵²

Yukarıdaki iki âyette de bulunan lâmu’l-ibtidâ sırasıyla; fiil (لَسَوْفَ يُعْطِيكَ) ve isme (لَدَارُ) eklenmiş ve bu âyetleri pekiştirmiştir.²⁵³

“وَلَحْسَبِي أَنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ” (Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter bana) cümlesi bu bilgilere göre incelendiğinde; “لَحْسَبِي” fiil cümlesine lâmu’l-ibtidâ eklenmiştir. Eklenen bu ل (lâm), cümleye kesinlik anlamı katmış ve cümleyi pekiştirmiştir.

Tekrâr (التَّكَرَّرُ)

Uyarı, te’kît, cümlelerin cümle içerisinde uzakta kalan kısmını hatırlatmak, keder ve sıkıntının şiddetli olduğunu ifade etmek için bir şeyi iki kez veya daha fazla olacak şekilde tekrar etmek maksadıyla yapılan yöntemte tekrâr denir.²⁵⁴

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

“Kesinlikle bir çetinlikle beraber bir rahatlık vardır.”²⁵⁵

Yukarıda yer alan âyette “يُسْرًا” kelimesi iki kez tekrâr ederek cümleyi pekiştirmiştir.²⁵⁶

Bu bilgilere göre, “وَلَحْسَبِي أَنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ” (Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak yeter bana) cümlesi incelenirse, “حَسْبُ” lafzı tekrâr edilmiştir. Bu lafzı tekrarlayan şâir, muhatabının yanında yer edinmenin vurgusuna dikkat çekmiştir. Yani kendisi için yeterli olan tek şeyin muhatabı olduğunu, “حَسْبُ” lafzını tekrâr ederek te’kît etmiştir.

2. Beyit: “لَا أَبَالِي مَنْى وَذَلِكَ لِي صَحَّ مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ”

Takdîm ve Te’hîr (التَّقْدِيمُ وَالتَّأْخِيرُ)

Arapça cümle öğelerinden olan müsned ve müsnedün ileyh bazı edebî sebeplerden dolayı değişiklik gösterebilir. Bunlardan biri de takdîm ve te’hîrdir.²⁵⁷

Cümlede ki bir kelimeyi; tahsîs ve ta’yîn, cümledeki bir yargıyı güçlendirme ve fasılaya uymak gibi birtakım sebeplerden dolayı öne almaya takdîm, sona bırakmaya da te’hîr denir.²⁵⁸

لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ

²⁵² en-Nahl 16/30.

²⁵³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 62.

²⁵⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 126.

²⁵⁵ İnşirâh 94/5,6.

²⁵⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 126.

²⁵⁷ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 652.

²⁵⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 652-653.

“Öncesinde de sonrasında da hüküm (emir) sadece Allâh’ındır.”²⁵⁹

Bu âyet “اللَّهُ مِنَ الْقَبْلِ وَمِنْ بَعْدُ” şeklinde ifade edilmemiş, “اللَّهُ” kelimesi takdîm edilerek “اللَّهُ الْأَمْرُ مِنَ الْقَبْلِ وَمِنْ بَعْدُ” şeklinde söylenmiştir. Böylece emrin sadece Allâh’a ait olduğu tahsîs edilmiştir.²⁶⁰

Bu bilgilere göre analiz yapılırsa; “مَتَى وَذَاكَ لِي صَحَّ مِنَ الدَّهْرِ” (Bana olan muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir.) cümlesinde “لي” (Benim için) ifadesinin önce zikredildiği görülmektedir. Yani “مَتَى وَذَاكَ لِي صَحَّ مِنَ الدَّهْرِ” cümlesi, “مَتَى وَذَاكَ لِي مِنَ الدَّهْرِ” (Ne zaman gerçek olacak bana olan muhabbetin?) şeklinde söylenmemiştir. Burada “صَحَّ” fiili te’hîr edilmiş, “لي” kelimesi de takdîm edilmiştir. Şâir bu takdîm ve te’hîr işleminden sonra muhattabının sevgisini ve aşkını sadece kendisine tahsîs etmiştir.

Îcâz (الإيجاز)

Kelime sayısının azlığıyla çok anlam elde etmektir. Başka bir îzâhla kastedilen anlamı bu anlamdan daha az kelimelerle dile getirmeye îcâz denir.²⁶¹ Îcâz ikiye ayrılır:

1. Vecizli Söz (إيجازُ القصر): Kelime sayısının az anlamın çok olduğu sözlerdir.
2. Hâzfin Oduğu Veciz Söz (إيجازُ الحذف): Lafı kısa tutmak adına cümlenin, kelimenin ya da harflerin hazfe uğradığı sözlerdir.²⁶²

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

“Sizler için kıyasa hayât bulunmaktadır.”²⁶³

Yukarıda ki âyette, suçsuz yere birini öldüren kişinin bu durum karşısında kendisinin de öldürüleceği bilgisi yer almaktadır. Bu durum da kişi, hem başkalarının hem de kendisinin hayatını muhafâza etmiş olur. Bu anlam bağlamı “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ” cümlesiyle kısa olarak (vecizli) ifade edilmiştir.²⁶⁴

وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا

“İçinde bulunduğunuz beldeye (şehre) sor.”²⁶⁵

Bu âyette yer alan “وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ” (Beldeye, şehre sor) ifadesi, “أَهْلَ الْقَرْيَةِ” (Belde halkı)

²⁵⁹ Rûm 30/4.

²⁶⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 653.

²⁶¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 660.

²⁶² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 660.

²⁶³ Bakara 2/179.

²⁶⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 116.

²⁶⁵ Yûsuf 12/82.

şekliyle gelmemiş ve burada “أَهْلٌ” kelimesi hazfedilmiştir. Böyle bir kullanım da hâzfin olduğu îcâza örnek olmuştur.²⁶⁶

Bu bilgilerden hareket edilerek beyit incelenirse:

“لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاذَكَ لِي صَحَّ مِنَ الدَّهْرِ” (Muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir bana aldırış etmem) cümlesinde yer alan “لَا أَبَالِي” (Umursamam, aldırış etmem) cümlesi kısa olmasına rağmen anlamı fazladır. Şâir burada ki “Umursamam” cümlesiyle kendi ruh hâlinin dışında ki dünyada meydana gelen birtakım durumları, olumsuzlukları ve içinde bulunduğu zamanın neler getirebileceği olayları tek tek zikretmemiştir. Bunun yerine “لَا أَبَالِي” (Umursamam, aldırış etmem) cümlesini kurmuş ve dış dünyasında meydana gelen ya da gelmek üzere olan olaylara karşı kaygısızlığını ve sevgisi dışında ki her şeyi geride bıraktığını îcâz sanatıyla göstermiştir. Şâir burada hâzfin olmadığı îcâz sanatından yararlanmıştır.

Muktezâ-yı Hâle Uygunluk (Sözün Söylendiği Duruma Uygunluğu)

Arapça da ifade edilen söz hakkında “Doğrudur.” veya “Doğru değildir.” hükmünün verilmesi uygun ise böyle bir cümleye haberî cümle denir.²⁶⁷

Haberî cümleler muhatabın durumuna göre üç kısıma ayrılır:

1. İnkârî Haber Cümlesi: Herhangi bir hüküm hakkında muhatabın zihninde endişe ve kararsızlık varsa söylenecek olan söz daha fazla vurgulu (te’kîtli) olarak ifade edilmesi gerekir. Aşağıdaki âyette bir hüküm “إِنَّ” (muhakkak) kelimesiyle te’kît edilmiş ve muhatabın endişesi giderilmeye çalışılmıştır.²⁶⁸

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ

“Rabbimiz bilmektedir ki muhakkak bizler sizlere gönderilmiş elçileriz.”²⁶⁹

2. İbtidâî Haber Cümlesi: Herhangi bir hüküm hakkında muhatabın hiçbir bilgisi ve endişesi yoksa söylenecek olan söz te’kîtsiz söylenir. Aşağıdaki âyette herhangi bir te’kît ifadesi kullanılmamıştır. Bu da ibtidâî bir haber örneğidir.²⁷⁰

إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ

“Onlara elçiler gelmişti.”²⁷¹

3. Talebî Haber Cümlesi: Herhangi bir hüküm hakkında muhatabın zihninde endişe

²⁶⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 119.

²⁶⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 635.

²⁶⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 637.

²⁶⁹ Yâsîn 36/16.

²⁷⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 637.

²⁷¹ Yâsîn 36/13.

ve kararsızlık varsa söylenmesi gereken söz az te’kîtlî söylenmesi gerekir. Aşağıdaki âyette olduğu gibi talebî haber kullanılmıştır.²⁷²

إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ

“Gerçekten bizler size gönderilmiş elçileriz.”²⁷³

Arapça’da söylenmiş olan bir sözün kastedilen hedef ve manâ için uygunluğunu arzulayan biri, söyleyeceği sözü muhatabının halini göz önünde bulunduracak şekilde muhatabına uygun şekilde dile getirmesine muktezâ-yı hâl denmektedir.²⁷⁴

Aşğıda yer alan sebeplerden ötürü bir söz, muktezâ-yı hâl uygun olarak gelmeyebilir:

4. İnkârî haber cümlesi gelmesi gerekirken ibtidâî haber cümlesinin gelmesi: Haberi reddeden birine konuyla ilgili herhangi bir bilgisinin olmadığı kabul edilerek hitap edilmesidir.²⁷⁵

وَالْهُمُّ إِلَهٌ وَاحِدٌ

“Bir tek ilâhtır sizin ilâhınız.”²⁷⁶

Bu âyette inkâr edenlere karşı ibtidâî haber özelliği taşıyan bir cümle kulanılmıştır. Böylece inkâr edenler akıllarıyla düşündükleri zaman, gerçekten de Allâh’tan başka herhangi bir ilahın olmadığını gösteren birçok delîlin olduğunu fark etmiş olacaklardır.²⁷⁷

5. İbtidâî haber cümlesi gelmesi gerekirken talebî haber cümlesinin gelmesi: Konuyla alâkalı hiçbir bilgisi bulunmayan kişiye, endişe halini taşıyormuş ya da soru yoluyla bilgilenmek istiyormuş gibi davranılır. Bunun da şartı, talep cümlesinin öncesinde bu talebî cümleye ipucu olacak bir ifade söz konusu olmalıdır.²⁷⁸

وَاصْنَعِ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ

“Bizim denetimimiz altında ve sana vahyettiğimiz haliyle gemiyi inşâ’

et. Zâlim olanlarla ilgilide onları kurtarmam için sakın bana istekte

bulunma. Zira onlar, kesinlikle boğulacaklardır.”²⁷⁹

Allâh (c.c.), Hz. Nuh’a (a.s.) gemiyi inşâ’ etmesini emretmiş. Sonrasında da zâlimlerin affı için istekte bulunmamasını emretmiştir. Böylece bu iki ifadenin sonucunda Hz. Nuh’a (a.s.)

²⁷² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 637.

²⁷³ Yâsîn 36/14.

²⁷⁴ Cüneyt Maral, “Muktezay-ı Halin Davet Dilindeki Yeri Ve İletişime Etkisi”, *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 571.

²⁷⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 60.

²⁷⁶ Bakara 2/163.

²⁷⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 61.

²⁷⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 60.

²⁷⁹ Hûd 11/37.

imân etmeyenlerin yok olacaklarına dikkat çekilmiştir. Hz. Nuh'un aklına, zalimlerin yok oluşlarının ne şekilde olacağıyla alâkalı bir fikir veya “Zâlimler hakkında boğulup yok olma emri mi verildi?” şeklinde bir soru yer edinebileceğinden dolayı, öncesinde talebî özellikte olan bir cümle kurulmuştur.²⁸⁰

6. İbtidâî haber cümlesi gelmesi gerekirken inkârî haber cümlesinin gelmesi: Konuyla ilgili endişesi ya da bilgisi bulunmayan birine konuyu inkâr edecekmiş gibi pekiştirici sözler ifade edilebilir. Bunun şartı da, kişide konuyu ya da haberi inkâr ettiğini belirten bir ipucunun olması gerekir.²⁸¹ Şâirin şu ifadesinde bulunduğu gibi:

“Şakik, kılıcını gösterir hâlde geldi. Senin kuzenlerinde de kesinlikle kılıçlar var.”²⁸²

Bahsi edilen kişinin elinde kılıçla öyle bir gelmesi olmuş ki, sanki kendisine üstünlük sağlayamayacak, kendisinden başkasının elinde kılıcı yoktur. Bu şekilde bir kibir ve inançla gelişi olmuştur. Bu yüzden Şakik’e hitap edilerek, “Senin kuzenlerinde de kesinlikle kılıçlar var.” şeklinde söylenerek, te’kîtlî söz yani inkârî haber cümlesi kullanılmıştır.²⁸³

Bu bilgilere göre beyit incelenirse:

“لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاكَ لِي صَحَّ مِنَ الدَّهْرِ” (Muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir bana aldırış etmem) cümlesinde yer alan “لَا أَبَالِي” ifadesi ibtidâî bir haber cümlesidir. Çünkü şâirin sevgisi hakkında muhatabın hiçbir bilgisi veya endişesi olmadığından dolayı söz te’kîtsiz söylenerek ibtidâî haber cümlesi kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle söylenirse; bu beyit, لَا أَبَالِي cümlesiyle yani ibtidâî haber cümlesiyle başlamış ve bu ibtidâî cümle yerine de herhangi bir inkârî ya da talebî cümle gelmediğinden dolayı, “لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاكَ لِي صَحَّ مِنَ الدَّهْرِ” ifadesinde bir te’kît unsuru da oluşmamış ve cümlede muktezâ-yı hâle uygunluk sağlanmıştır.

“مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” (Zaman mâni olmasın yoluna musibetleriyle) cümlesinde de muktezâ-yı hâle uygunluk vardır. Yani beytin bu cümlesinde de (مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ) ibtidâî haber cümlesi gerektiği için gelmiştir. Bir başka ifadeyle îzâh edilirse; muhatap, şâirin “Zaman mani olmasın yoluna musibetleriyle” ifadesinden hiçbir bilgisi veya endişesi olmadığından dolayı söz te’kîtsiz söylenerek ibtidâî haber cümlesi kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle söylenirse; beytin bu mısrası, “مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” cümlesiyle yani ibtidâî haberî cümleyle başlamış ve bu ibtidâî cümle yerine herhangi bir inkârî ya da talebî cümle gelmediğinden dolayı “مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” ifadesinde ya da sonrasında bir te’kît unsuru da oluşmamıştır. Dolayısıyla bu cümlede de muktezâ-yı hâle

²⁸⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 60.

²⁸¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 60.

²⁸² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 60.

²⁸³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 60.

uygunluk sağlanmıştır.

الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ
أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَغْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُ
وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ²⁸⁴

“Vakit iki kısımdır (gündür): Güvenli olan ve riskli olan

Yaşam iki kısımdır (yaşamdır): Afiyetli olan ve sıkıntılı olan

Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen birçok leş?

En diplerinde sayısız inciler vardır. (yerleşmiş)

Semada bulunsa da nice (sayısız) yıldız, güneş ve ay tutulur
yalnızca.”²⁸⁵

1. Beyit: “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ”

Müsned ve Müsnedün İleyh İlişkisi

Arapça cümlelerde bir isimle ile ilgili verilen hükme müsned denilir. Bu kavram isim cümlelerinde haber, fiil cümlelerinde ise fiil ya da fiile benzer şekilde amel eden lafızlardır. Müsnedün ileyh, müsnedin kendisine dayandırıldığı kavramdır yani kendisine hüküm verilen lafızdır. İsim cümlelerinde mübtada fiil cümlelerinde ise nâib-i fâil veya fâil olarak gelir.²⁸⁶ Cümledeki isnâd ise müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkidir.²⁸⁷

Bir cümlede müsnedün ileyh ve müsned aşağıda verilen yerlerde bulunmaktadır:

A. Müsned

1. KAN، إِنَّ v.b. lafızların isimleri (Bunların isimleri daha öncesinde yani bu lafızlar cümlelerin başına gelmeden önce mübtedadır.)

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²⁸⁸

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²⁸⁹

²⁸⁴ Şâfiî, Dîvân, 29.

²⁸⁵ Ural, Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri, 71.

²⁸⁶ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 40.

²⁸⁷ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 36.

²⁸⁸ Nisâ 4/96.

²⁸⁹ Bakara sûresi/173.

Yukarıdaki âyetlerde كَانْ ve إِنَّ lafızlarının ismi olan “اللَّهُ” kelimesidir ve müsnedün ileyhtir.²⁹⁰

2. Mübteda

اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allâh affedendir, merhâmet edendir.”²⁹¹

Yukarıda ki cümlede “اللَّهُ” kelimesi mübteda konumundadır ve müsnedün ileyhtir.²⁹²

3. Fâil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”²⁹³

Bu âyette “أَفْلَحَ” (kurtuldu) eylemi, fail olan “الْمُؤْمِنُونَ” (mü'minler) kelimesine isnâd edilmiştir. Yani “أَفْلَحَ” fiili müsned, “الْمُؤْمِنُونَ” lafzı ise müsnedün ileyhtir.²⁹⁴

4. Nâib-i Fâil

ضُرِبَ زَيْدٌ

“Zeyd dövüldü.”²⁹⁵

Bu cümlede müsned “ضُرِبَ” fiili, müsnedün ileyh ise nâib-i fâil olan “زَيْدٌ” kelimesidir.²⁹⁶

B. Müsned

1. كَانْ، إِنَّ v.b. lafızların haberleri

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²⁹⁷

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”²⁹⁸

“غَفُورًا رَحِيمًا” ve “غَفُورٌ رَحِيمٌ” ifadeleri sırasıyla كَانْ ve إِنَّ lafızlarının haberleridir ve müsned konumundadırlar. Yani bir hüküm bildirmektedirler.²⁹⁹

²⁹⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²⁹¹ Âl-i İmrân 3/31.

²⁹² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²⁹³ Mü'minûn sûresi/1.

²⁹⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 36.

²⁹⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²⁹⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

²⁹⁷ Nisâ 4/96.

²⁹⁸ Bakara 2/173.

²⁹⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

2. Tam fiil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”³⁰⁰

Yukardaki âyette “أَفْلَحَ” fiili müsnedtir. Yani bir yargı, hüküm içermektedir.

3. Mübtedanın haberi

اللَّهُ قَادِرٌ

“Allâh, gücü yetendir.”³⁰¹

Bu âyette mübteda “اللَّهُ” kelimesi, haber ise “قَادِرٌ” kelimesidir. Dolayısıyla “قَادِرٌ” lafzı müsnettir.³⁰²

Bu bilgilere göre beyit incelenirse:

“الْدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (Vakit iki kısımdır, gündür: Güvenli olan ve riskli olan) cümlesinde “الْدَّهْرُ” lafzı mübteda olarak müsnedün ileyhtir. Yani bir hüküm, bir sonuç veya bir karar kendisine dayandırılmıştır.

“يَوْمَانِ” (İki gündür) lafzı ise “الْدَّهْرُ” kelimesinin haberidir ve müsned konumundadır. Yani bu lafız bir hüküm bildirmektedir. Bu hüküm, içermiş olduğu hükmü “الْدَّهْرُ” (vakit) kelimesine dayandırmaktadır.

Müsned ve müsnedün ileyh arasındaki bu ilişkiye de isnâd denmektedir.

Arapça da isim cümlesi mübteda ve haberden teşekkül eder ve bir hükmün sürekli ve sabit olduğu anlamını verir. Fiil cümlelerinde ise hüküm belli olan bir zaman ve mekânda cereyan eder.³⁰³

Bu bilgiye göre:

“الْدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” cümlesi haberî bir cümle olmakla beraber aynı zamanda da bir isim cümlesidir. Çünkü “الْدَّهْرُ” (vakit) kelimesi mübteda, “يَوْمَانِ” (iki gündür) kelimesi de haber konumunda bulunmuştur. Dolayısıyla burada isim cümlesinin kullanılmış olması, ifade edilen şeyin sabit ve değişmez olduğunun bilgisini vermektedir. Yani şâir burada günün iki kısımdan oluştuğunu ve bunların sabit değişmez olduğunu dile getirmiştir.

Benzer şekilde; “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (Yaşam iki kısımdır, iki yaşamdır: Afiyetli

³⁰⁰ Mü'minûn 23/1.

³⁰¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

³⁰² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 37.

³⁰³ Arpa, “Belâgat İlminde Haber ve İnşâ”, 81.

olan ve sıkıntılı olan) şâirin buradaki sözünde yer alan “الْعَيْشُ” (yaşam) kelimesi mübtedadır ve aynı zamanda müsnedün ileyhtir. Çünkü cümledeki bir hüküm ya da yargı kendisine dayandırılmıştır.

“عَيْشَانِ” kelimesi haberdır ve aynı zamanda müsned makamında bulunmuş olmasıyla beraber bir hüküm bildirmiş ve bildirdiği bu hükmü müsnedün ileyh olan “الْعَيْشُ” kelimesine bağlamıştır.

Müsned olan “عَيْشَانِ” kelimesiyle müsnedün ileyh olan “الْعَيْشُ” kelimesi arasında cerayan eden bu anlam ilişkisi de isnâttır.

“وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَذَا كَدَرٍ” cümlesi de haberî cümle olmasıyla beraber isim cümlesi konumunda bulunmaktadır. Bu cümledeki “الْعَيْشُ” (yaşam) lafzı mübteda, “عَيْشَانِ” lafzı da haberdır. Burada da isim cümlesinin kullanılmış olması bir hakikatin değişmez olduğuna işaret eder. Yani şâir ifade ettiği bu cümleyle, yaşamın da iki kısımdan meydana geldiğini ve değişime uğrayamayacağını bildirmiştir.

İnşâî ve Haberî Cümleler

Eğer ifade edilen söz kendisi hakkında herhangi bir hüküm bildirmiyorsa yani söylenen o söz hakkında doğruluğu ya da yanlışlığı için bir çıkarımda bulunamıyorsa bu cümleye inşâî cümle denir.³⁰⁴ İnşâî cümleler talebî ve talebî olmayan olmak üzere ikiye ayrılır.³⁰⁵

Talebî İnşâî Cümleler: Nidâ (seslenme), temenni, soru (istifhâm), nehiy ve emir olmak üzere beş kısımdır.³⁰⁶

Talebî Olmayan İnşâî Cümleler: Ta'ccüb fiileriyle giriş yapılan cümleler, kasem kelimelerinin kullanıldığı cümleler ile övgü (medih) ve kötöleme (zem) ifadelerinin geçtiği cümleler olmak üzere üç kısımdır.³⁰⁷

Arapça'da ifade edilen bir söz hakkında “Doğrudur.” veya “Doğru değildir.” hükmünün verilmesi uygun ise böyle bir cümleye haberî cümle denir. Haberî cümle ya muhataba bir hüküm bildirir ya da muhatabın bilgisi olduğu bir konuyu söyleyen kişinin kendisinin de bildiğini muhataba vurgulamak amacıyla kullanılır.³⁰⁸

Bu bilgilere göre cümleler incelenirse:

“الذَّهْرُ يَوْمَانِ” (Vakit iki kısımdır) cümlesi haber cümlesidir. Çünkü cümleye bakıldığında

³⁰⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 51.

³⁰⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 67.

³⁰⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 67.

³⁰⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 67.

³⁰⁸ Çögenli, *Kur'ân'ın Dil Yapısı*, 635.

bir durum hakkındaki hükmün karşı tarafa bildirilme amacı yer almaktadır ve bu hüküm, şâir tarafından vaktin iki kısma ayrılmış olması hükmüdür. Bu hüküm hakkında muhatap, “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” gibi çıkarımda da bulunabileceği için bu cümle haberî cümle özelliği taşımaktadır.

“الْعَيْشُ عَيْشَانِ” (Yaşam iki kısımdır) ifadesi de bir haber cümlesidir. Cümle incelendiğinde bir hüküm bildirilmiştir. Bu hüküm; şâirin yaşamı iki kısma ayırmış olması hükmüdür. Muhatap bu cümledeki hüküm ile ilgili “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” gibi bir çıkarım yapabileceğinden dolayı bu cümle haberî cümle özelliği taşımaktadır.

Îcâz (الإيجاز)

Kelime sayısının azlığıyla çok anlam elde etmektir. Başka bir îzâhla açıklanırsa; kastedilen anlamı bu anlamdan daha az kelimelerle dile getirmeye îcâz denir.³⁰⁹

Îcâz iki türdür:

1. Îcâz’ul Kışar (إيجاز القصير): Söylenen bir sözde hedeflenen herhangi bir amacın cümle içerisinde lafız veya lafızların hazfedilmeden dile getirilebilmesidir. Bu tür îcâza özlü söz (veciz) de denmektedir.³¹⁰
2. Îcâz’ul Hızf (إيجاز الحذف): Lafı kısa tutmak adına cümlelerin, kelimelerin ya da harflerin hazfe uğradığı sözlerdir.³¹¹

وَسَلِّ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا

“İçinde bulunduğunuz beldeye (şehre) sor.”³¹²

Bu âyette yer alan “وَسَلِّ الْقَرْيَةَ” (Beldeye, şehre sor) ifadesi, “أَهْلُ الْقَرْيَةِ” (Belde halkı) şekliyle gelmemiş ve burada “أَهْلُ” kelimesi hazfedilmiştir. Böyle bir kullanım hızfın olduğu îcâza örnek olmuştur.³¹³

Bu bilgilere göre:

“الْدَّهْرُ يَوْمَانِ الْأَوَّلُ يَوْمٌ دَا آمَنُ وَ الثَّانِي يَوْمٌ دَا خَطَرُ” cümlesi “الْدَّهْرُ يَوْمَانِ الْأَوَّلُ يَوْمٌ دَا آمَنُ وَ الثَّانِي يَوْمٌ دَا خَطَرُ” şeklinde gelmemiş ve orijinal cümlede sırasıyla “الْأَوَّلُ يَوْمٌ” ve “الثَّانِي يَوْمٌ” ifadeleri hazfedilmiştir

“وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ دَا صَفَرٌ وَ دَا كَدَرُ” (Yaşam iki kısımdır: Afiyetli olan ve sıkıntılı olan) ifadesi, “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ الْأَوَّلُ عَيْشٌ دَا صَفَرٌ وَ الثَّانِي عَيْشٌ دَا كَدَرُ” hâliyle gelmemiş ve cümlelerin ilk hâlinde sırasıyla “الْأَوَّلُ عَيْشٌ” ve “الثَّانِي عَيْشٌ” kelimeleri kullanılmamış, hazfedilmişlerdir.

³⁰⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 114.

³¹⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 115.

³¹¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 118.

³¹² Yûsuf 12/82.

³¹³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 119.

Sonuç olarak şâir burada, hâzfin olduğu icâz sanatını kullanmıştır.

Tevşî' (التَّوْشِيْعُ)

Bir cümlenin sonu tesniye (ikil) bir kelime ile bittikten sonra bu cümleyi atfedilmiş hâlde olan iki ad ile îzâh etmeye tevşî' denir. Tevşî', itnâb sanatının sebeplerinden biridir.³¹⁴

Bu bilgiye göre “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” ve “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” cümlelerinde sırasıyla yer alan “يَوْمَانِ” ile “عَيْشَانِ” lafzılarının tesniye oldukları görülmektedir. Bu lafızlardan sonra da sırasıyla “ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” ve “ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” isimleri de tesniye halinde olan bu kelimeleri (يَوْمَانِ ve عَيْشَانِ) îzâh edilmiştir. Yani şâir burada tevşî' sanatından yararlanmıştır.

Musâvât (المُسَاوَاةُ)

Arapça da dile getirilen bir sözün taşımış olduğu amacı yeterli olacak şekilde lafız ve lafızlarla ifade etmeye musâvât denir.³¹⁵

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ

“Her kim ki yalanlarsa (inkâr ederse), yalanlaması tabii ki kendi aleyhinedir. (zararınadır)”³¹⁶

Bu âyette kastedilen anlam, gerekli kelimelerle açık şekilde îzâh edilmiştir.³¹⁷

“الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (Vakit iki kısımdır: Güvenli olan ve riskli olan) cümlesine bakıldığında şâir, vakti iki kısma ayırmış ve peşine de “ذَا أَمْنٍ” (güvenli olan) ve “ذَا خَطَرٍ” (güvenli olan) lafızlarını zikretmiştir. Şâir burada maksadına musâvât ile yani kelime dengesiyle ulaşmıştır. Yani zamanı iki kısma ayırmış ve bu iki kısmı da yeteri kadar kelimeyle ifade etmiştir.

“وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (Yaşam iki kısımdır: Afiyetli olan ve sıkıntılı olan) cümlesinde şâir yaşamı da ikiye ayırmış ve akabinde “ذَا صَفَرٍ” ve “ذَا كَدَرٍ” kelimelerini zikretmiştir. Şâir böylece yeteri kadar kelimeyle amacını ifade etmiştir.

Tekrâr (التَّكَرُّارُ)

Uyarı, te'kît, cümlenin cümle içerisinde uzakta kalan kısmını hatırlatmak, keder ve sıkıntının şiddetli olduğunu ifade etmek için bir şeyi iki kez veya daha fazla olacak şekilde tekrâr etmek maksadıyla yapılan yöntemte tekrâr denir.³¹⁸

³¹⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 121-123.

³¹⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 134.

³¹⁶ er-Rûm 30/44.

³¹⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 134.

³¹⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 126.

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

“Kesinlikle bir çetinlikle beraber bir rahatlık vardır.”³¹⁹

Yukarıda ki âyette görüldüğü üzere “يُسْرًا” kelimesi iki kez tekrâr ederek cümleyi pekiştirmiştir.³²⁰

Bu bilgiye göre “أَلَدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” cümlesinde “ذَا” lafzı iki defa tekrar ederek cümleyi te’kît etmiştir.

“وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” cümlesinde de “ذَا” lafzı iki kez tekrarlanmış ve cümleyi pekiştirmiştir.

Kaşr (الْفَصْرُ)

Herhangi bir durumu veya bir şeyi başka bir duruma ya da bir şeye ayırmak, vermek yani tahsîs etmek demektir. Tahsîsi yapılan şeye “مَقْصُورٌ” (mağşûr), tahsîsin yapıldığı şeye de “عَلَيْهِ مَقْصُورٌ” (mağşûrun ‘aleyh) denilmektedir. Kaşr yapılırken şu edatlar kullanılır:

1. مَا ... إِلَّا، لَا ... إِلَّا، إِنْ ... إِلَّا، هَلْ ... إِلَّا، لَنْ ... إِلَّا
2. إِنَّمَا
3. لَا ... بَلْ، مَا ... بَلْ، بَلْ
4. Sonra gelmesi gereken bir kelimenin önce zikredilmesi
5. Fasl (ayırma) zamiri (ضَمِيرُ فَصْلٍ)³²¹

Bu bilgilere göre “أَلَدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” cümlesi farklı bir şekilde takdîr edilirse:

“مَا الدَّهْرُ إِلَّا يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (Vakit yalnızca iki durumdan müteşekkildir: Güvenli olan ve riskli olan) hâline döner. Takdîr edilen bu cümleye bakıldığında “مَا ... إِلَّا” yapısı kullanılmıştır. Her ne kadar cümlemin aslında bu yapı yoksa da orijinal cümlemin anlamından yola çıkılarak cümle bu şekilde takdîr edilebilir. Dolayısıyla şâir bu cümlede kaşr yapmıştır.

“وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” ifadesi de şu şekilde takdîr edilirse:

“وَ مَا الْعَيْشُ إِلَّا عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” şeklinde de söylenebilir. Takdîr yapılan bu cümle incelendiğinde “مَا ... إِلَّا” kalıbının kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu kalıp her ne kadar “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” cümlesinde yer edinmemiş olsa da “مَا ... إِلَّا” yapısını takdîrî olarak bünyesinde barındırmaktadır. Bu yüzden şâir burada da kaşr yapmıştır.

2. Beyit: “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُ”

³¹⁹ İnşirâh 94/5,6.

³²⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 126.

³²¹ Çögenli, *Kur‘ân’ın Dil Yapısı*, 656-657.

(الِاسْتِفْهَامُ)

Bir kişinin herhangi bir şey hakkında bilmediği bir şeyi, öğrenmek ve idrak etmek adına sorarak öğrenmesidir. İstifhâm edatları ya tasdik ya da tasavvur (müsned ve müsnedün ileyhinin olmadığı cümleler) amaçlarıyla kullanılmaktadır.³²² Örneğin; “Ahmet kitap okudu mu?” cümlesinde okumak eylemi Ahmet’e nispet edilmiştir. Dolayısıyla buradaki sorunun amacı ne tek başına Ahmet’i sormaktır ne de okuma eylemini sormaktır. Buradaki amaç Ahmet’in yazma işlemini yapıp yapmadığıdır. Bu türden sorulara “Evet.” ya da “Hayır.” şeklinde cevap vermek mümkündür. Bu türden olan sorular da tasdik kısmına girmektedir. Bir başka örnekte; “Kitabı kim okudu?” sorusuna “Evet.” ya da “Hayır.” şeklinde cevap vermek mümkün değildir. Çünkü bu soruda herhangi bir müsned veya müsnedün ileyh ilişkisi bulunmaktadır. Bu türden sorular da tasavvur kısmına girmektedir.³²³ İstifhâm edatları şunlardır:³²⁴

مَتَى (Nerede?), أَيْنَ (Nasıl?), كَيْفَ (Kaç?), كَمْ (Kim?), مَنْ (Ne?), مَا (Mi?), هَلْ (Mi?), أَمْ (Mi?), مَتَى (Ne zaman?), أَيْنَ (Ne zaman?) ve أَيُّ (Hangisi, hangi?).

Bu bilgilere göre beyit incelendiğinde:

Beyitteki “أَمَّا تَرَى” (Görmüyor musun?) cümlesinde istifhâm edatlarından biri olan “أ” (Hemze) kullanılmıştır. Şâir burada istifhâm sanatından yararlanmıştır.

(الِإِئْتِفَاتُ)

Bir cümledeki anlamı ilk olarak birinci, ikinci ya da üçüncü bir kişi ile îzâh ettikten sonra başka bir kişi ile sürdürmeye iltifat denir.³²⁵

حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَبَیَّةٍ

“Ta ki gemide bulunduğunuz vakit, onlarda hoş bir esintiyle götürülürken...”³²⁶

Bu âyette Allâh (c.c.) önce muhataptan yani ikinci kişiden başlamış sonra gâibe yani üçüncü kişiye geçmiştir.³²⁷

Bu bilgilere göre beyit incelenirse: “وَتَسْتَفْرِ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُ” (Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen birçok leşi? En diplerinde sayısız inciler yerleşmiş, vardır.) cümlesinde yer alan “تَرَى” fiilinde muhatap zamir (sen) kullanılmışken “تَعْلُو” ve “تَسْتَفْرِ” fiilerinde gâib sigaya (o) geçiş yapılmıştır. Sonuç olarak şâir burada iltifât sanatından istifade etmiştir.

³²² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 73.

³²³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 73.

³²⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 74-75.

³²⁵ Çögenli, *Kur‘ân’ın Dil Yapısı*, 663.

³²⁶ Yûnus 10/22.

³²⁷ Çögenli, *Kur‘ân’ın Dil Yapısı*, 663.

İnşâî ve Haberî Cümleler

Eğer ifade edilen söz kendisi hakkında herhangi bir hüküm bildirmiyorsa yani söylenen o söz hakkında doğruluğu ya da yanlışlığı için bir çıkarımda bulunamıyorsa bu cümleye inşâî cümle denir.³²⁸

Talebî İnşâî Cümleler: Nidâ (seslenme), temenni, soru (istifhâm), nehiy ve emir olmak üzere beş kısımdır.³²⁹

Talebî Olmayan İnşâî Cümleler: Ta'ccüb fiileriyle giriş yapılan cümleler, kasem kelimelerinin kullanıldığı cümleler ile övgü (medih) ve kötöleme (zem) ifadelerinin geçtiği cümleler olmak üzere üç kısımdır.³³⁰

Arapça'da ifade edilen söz hakkında “Doğrudur.” veya “Doğru değildir.” hükmünün verilmesi uygun ise böyle bir cümleye haberî cümle denir. Haberî cümle ya muhataba bir hüküm bildirir ya da muhatabın bilgisi olduğu bir konuyu söyleyen kişinin kendisinin de bildiğini muhataba vurgulamak amacıyla kullanılır.³³¹

İstifhâm kendi manâsında da kullanılsın ya da kullanılmasın cümleyi inşâî cümle yapar.³³²

Bu bilgilere göre beyt incelenirse: Beyitte yer alan “أَمَا تَرَى” cümlesindeki “أَمَا” lafzı dikkate alınarak, “Görmüyor musun?” hâliyle tercüme edilse de hakikatte; “Tabii ki görüyorsun, nasıl görmezsin.” anlamıyla kullanılmıştır. Bu cümle şekil olarak bir istifhâm cümlesi olmasıyla beraber, aynı zamanda istifhâmın gerçek manâsı dışında da kullanılmıştır. Şâirin burada yapmış olduğu şey, bir gerçeği yani denizin üzerinde yer alan birçok leşi, muhatabının dikkatini denizin üzerine çekerek onları görmesini istemesi olmuştur. Dolayısıyla أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جِيفٌ (Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen birçok leşi?) cümlesi inşâî bir cümledir.

“تَعْلُو فَوْقَهُ جِيفٌ” (Üzerinde yüzen birçok leşi) cümlesi de incelendiğinde bir haber cümlesi olduğu görülmektedir. Çünkü şâir burada gözlemine yapmış olduğu bir hakikati ya da bir olayı muhatabına bildirmiştir. Beytin bu mısrası haberî ve inşâî cümleleri bir arada bulundurmıştır

“تَسْتَوِّرُ بِأَفْصَى قَاعِهِ الدُّرُرُ” (En diplerinde sayısız inciler vardır.) beytin bu mısrasında da benzer şekilde haberî bir cümle kullanılmıştır. Çünkü şâir burada da bir gerçeği bildirme peşinde olmuştur.

³²⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 51.

³²⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 67.

³³⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 67.

³³¹ Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 635.

³³² Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 644-646.

İcâz (الإيجاز)

Kelime sayısının azlığıyla çok anlam elde etmektir. Başka bir îzâhla açıklanırsa; kastedilen anlamı bu anlamdan daha az kelimelerle dile getirmeye îcâz denir.³³³

1. İcâz'ul Kışar (إيجاز القصّر): Söylenen bir sözde hedeflenen herhangi bir amacın cümle içerisinde lafız veya lafızların hazfedilmeden dile getirilebilmesidir. Bu tür îcâza özlü söz (veciz) de denmektedir.³³⁴

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

“Sizler için kışâsta hayât bulunmaktadır.”³³⁵

Yukarıdaki âyette, suçsuz yere birini öldüren kişinin bu durum karşısında kendisinin de öldürüleceği bilgisi yer almaktadır. Bu durum da kişi hem başkalarının hem de kendisinin hayatını muhafaza etmiş olur. Bu anlam bağlamı “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ” cümlesiyle kısa olarak (vecizli) ifade edilmiştir.³³⁶

2. İcâz'ul Hâzif (إيجاز الحذف): Lafı kısa tutmak adına cümlelerin, kelimelerin ya da harflerin hazfe uğradığı sözlerdir.³³⁷

“أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ” beytin bu mısrasına bakıldığında şâir sözü uzatmadan az sözle birtakım şeyleri anlatmaya çalışmıştır. “فَوْقَهُ” (üzerinde), “جَيْفٌ” (leş), “الْبَحْرُ” (deniz) lafızlarını hem aslî hem de mecâzî olarak kullanmıştır. “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ” (Görmüyor musun denizi üzerinde yüzen birçok leşi? En diplerinde sayısız inciler vardır.) Bu mısradaki şâir gözlemini yaptığı denizden ve denizin üzerinde meydana gelen bir durumu, “فَوْقَهُ” (üzerinde), “جَيْفٌ” (leş), “الْبَحْرُ” (deniz) kelimelerini aslî anlamda kullanarak dile getirmiştir. Yine kullanmış olduğu bu kelimeleri de mecâzî anlamıyla kullanarak toplumsal birtakım olumsuzluklara işaret etmiştir. Şâir, burada anlatmak istediğini herhangi bir kelime hâzfine gitmeden mevcut kelimelerle mecâzî olarak özlü ifade etmeye çalışmıştır.

Musâvât (المُسَوَاةُ)

Arapça'da dile getirilen bir sözün taşımış olduğu amacı yeterli olacak şekilde lafız ve lafızlarla ifade etmeye musâvât denir.³³⁸

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ

“Her kim ki yalanlarsa (inkâr ederse), yalanlaması tabii ki kendi

³³³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 114.

³³⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 115.

³³⁵ Bakara 2/179.

³³⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 116.

³³⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 118.

³³⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 134.

Bu bilgilere göre inceleme yapılırsa: Beytin “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَغْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ” (Görmüyor musun denizi üzerinde yüzen birçok leşi?) mısrası lafzi olarak dengelidir. Şâir burada kullanmış olduğu uygun lafızlarla musâvâta dikkat etmiştir. Şâir “الْبَحْرَ” (deniz) ve “جَيْفٌ” (leş) kelimelerini hem gerçek manâda hem de bu kelimelere sırasıyla karşılık gelecek mecâzî anlamlarını (deniz kelimesini gerçek anlamda derinlik ve güzellik, mecâzî olarak ise sır, gizem anlamında kullanmış, leş kelimesini ise hakiki anlamda bilinen kokmuş ceset, mecâzî anlamda ise önemsiz, tehlikeli iş anlamında kullanmıştır.) ifade etmiş olmasıyla da anlam yönünden dengeyi sağlamıştır.

تَكَرَّرُ (التَّكْرِيرُ)

Herhangi bir konu ya da durumla ilgili bilgi sahibi olan muhatabın o konuyu ya da durumu itiraf etmesi amacını taşıyan bir edebî sanattır. Tekrîr, istifhâmın asıl amacı dışında da kullanılabileceği bir yöntemdir.³⁴⁰

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ

“Allâh, hükmedenlerin en iyi hâkimi (hükmedeni) değil midir?

(Evet) ”³⁴¹

“أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَغْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ” (Görmüyor musun denizi üzerinde yüzen birçok leşi?) Burada kullanılan “أَمَّا” lafzındaki “أ” (Hemze) istifham içindir. Fakat bu istifhâm hakiki manâda bir soru sormak için kullanılmamış ve muhatabın da gördüğü ve bildiği bir olayı kendisinden itiraf edilmesi istenmiştir.

“وَنَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُّ” (En diplerinde sayısız inciler vardır.) Beytin bu cümlesinde fiil cümlesi kullanılmıştır. Arapça’da isim cümlesi mübteda ve haberden teşekkül eder ve bir hükmün sürekli ve sabit olduğu anlamını verir. Fiil cümlelerinde ise hüküm belli olan bir zaman ve mekânda cereyan eder.³⁴² Fiil cümlesi kullanılarak incilerin yaşam alanlarının denizde olabileceği ifade edilmiştir.

3. Beyit: “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْشَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ”

إِثْنَابُ (الْإِثْنَابُ)

³³⁹ er-Rûm 30/44.

³⁴⁰ Osman Ertuğrul, “Belâgatta Meânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 166.

³⁴¹ et-Tîn 95/8.

³⁴² Arpa, “Belâgat İlminde Haber ve İnşâ”, 81.

Söylenmiş olan bir sözde ki anlamı ve edebî verimliliği arttırmak için kendisinde yer alan daha fazla kelimelerle ifade etmeye itnâb denir.³⁴³

İtnâb, özelden genele, genelden özele, açık olmayana îzâh etme, yeterince te’kît etme ve söylenmesi gereken ara sözleri söyleme amaçlarıyla yapılır.³⁴⁴

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

“Kızları Allâh’a ait kılıyorlar, O tüm eksikliklerden yücedir.

Beğendikleri erkek çocukları da kendilerine dayandırıyorlar.”³⁴⁵

Bu âyetteki “سُبْحَانَهُ” (O tüm eksikliklerden yücedir.) ifadesi ara söz olarak gelmiştir.³⁴⁶

كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

“Hayır! İleride bileceksiniz. Hayır! Kesinlikle yakında
bileceksiniz.”³⁴⁷

Bu âyette bulunan “كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ” ifadesi iki kez tekrâr ederek vurgulanmıştır.³⁴⁸

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَىٰ

“Şeytan ona vesvese vererek: Ey Âdem! Sonsuzluk ağacını ve
bitmeyecek bir mülkiyeti sana göstereyim mi?”³⁴⁹

Bu âyetteki “فَوَسْوَسَ” ifadesi anlamı tam olarak anlaşılmayan bir yapıya sahiptir. Bu ifadeden sonra âyet devam etmiş ve anlamı kapalı olan “فَوَسْوَسَ” lafzını îzâh etmiştir.³⁵⁰

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ

“Namazlara ve orta namaza dikkat edin (koruyun)”³⁵¹

Bu âyette yer alan “وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ” (Orta namaz, ikinci namazı) beş vakit namazlar içinde bulunduğu hâlde önemli olduğuna dikkat çekmek adına özellikle ayrı olarak söylenmiştir.³⁵²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey imân edenler! Rükû‘ edin, secde edin, Allâh’a kulluk edin ve

³⁴³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

³⁴⁴ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661-662.

³⁴⁵ en-Nahl 16/57.

³⁴⁶ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

³⁴⁷ et-Tekâsür 102/3,4.

³⁴⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

³⁴⁹ Tâhâ 20/120.

³⁵⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

³⁵¹ Bakara 2/238.

³⁵² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

hayrı yapın (işleyin)! Umut edilir ki kurtuluşa erersiniz.”³⁵³

Âyette yer alan “وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ” cümlesi, kendisinden önce zikredilen إِرْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا (Rükû‘ edin, secde edin, Allâh’a kulluk edin) cümlelerine göre daha kapsamlı ve genel bir ifadedir. Yani bu âyette özel olanlar zikredildikten sonra daha genel ve kapsayıcı olan “Hayrı işleyin!” (وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ) zikredilmiştir.³⁵⁴

Bu bilgilere göre; “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا” cümlesine baktığımızda şâir yıldızların gökyüzünde bulunduğunu ifade etmiş ve bu sözüyle yetinmeyerek, “لَا عِدَادَ لَهَا” (Yıldızların sayısı yoktur.) ara cümlesini söylemiş ve bu cümlesiyle de yıldızların çok olduklarına dikkat çekmiştir. Şâir burada itnâb sanatından yararlanmıştır.

Takdîm ve Te’hîr (التَّقْدِيمُ وَ التَّأْخِيرُ)

Arapça cümle öğelerinden olan müsned ve müsnedün ileyh bazı edebî sebeplerden dolayı değişiklik gösterebilir. Bunlardan biri de takdîm ve te’hîrdir.³⁵⁵

Cümledeki bir kelimeyi; tahsîs ve ta’yîn, cümledeki bir yargıyı güçlendirme ve fasılaya uymak gibi birtakım sebeplerden dolayı öne almaya takdîm, sona bırakmaya da te’hîr denir.³⁵⁶

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ

“Allâh, en güzel sözleri indirmiştir.”³⁵⁷

Yukarıdaki âyet, “نَزَّلَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ” şekliyle söylenmemiş, “اللَّهُ” kelimesi öne alınmış (takdîm edilmiş) ve “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ” şeklinde ifade edilmiştir. Burada en güzel sözleri indirmek ifadesi Allâh’a tahsîs edilmiştir.³⁵⁸

Bu bilgilere göre gerekli incelemeler yapılırsa: “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا” (Semâdadır nice yıldızlar.) cümlesinde “وَفِي السَّمَاءِ” (semâdadır) lafzı bu cümlede öne alınmış (takdîm edilmiş) bir haberdir ve aynı zamanda müsned konumundadır. Yani cümle سَمَادَا نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا فِي السَّمَاءِ (Semâda sayısız yıldız vardır.) sekliyle gelmemiştir. Şâir, “وَفِي السَّمَاءِ” kelimesini öne alarak, yıldızların sadece semâda bulunabileceğini tahsîs etmiştir.

Kaşr (الْقَصْرُ)

Herhangi bir durumu veya bir şeyi başka bir duruma ya da bir şeye ayırmak, vermek yani tahsîs etmek demektir. Tahsîsi yapılan şeye “مَقْصُورٌ” (makşûr), tahsîsin yapıldığı şeye de

³⁵³ Hac 22/77.

³⁵⁴ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

³⁵⁵ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 652.

³⁵⁶ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 652-653.

³⁵⁷ ez-Zümer 39/23.

³⁵⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 653.

“مَقْصُورٌ عَلَيْهِ” (mağşûrun ‘aleyh) denilmektedir. Kaşr yapılırken şu edatlar kullanılır:

1. مَا ... إِلَّا، لَا ... إِلَّا، إِنْ ... إِلَّا، هَلْ ... إِلَّا، لَنْ ... إِلَّا
2. إِنَّمَا
3. لَا ... بَلْ، مَا ... بَلْ، بَلْ
4. Sonra gelmesi gereken bir kelimenin önce zikredilmesi
5. Fasıl (ayırma) zamiri (ضَمِيرُ فَصْلٍ)³⁵⁹

Bu bilgiye göre “وَلَيْسَ يُكْشَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” (Güneş ve ay tutulur yalnızca) cümlesine bakıldığında “لَيْسَ” (değildir) ve “إِلَّا” (sadece) lafızlarıyla şâir kaşr yapmıştır. Bu lafızlar “مَا ... إِلَّا” yapısına benzemektedir. Şâir bu cümleyi bu şekilde kullanarak semâda sayısız yıldızların olduğunu fakat bunların içerisinde tutulmanın sadece güneş ve ay için olabileceğini ifade etmiştir.

أَكْثَرُ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَقَالُوا إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ
لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جُهْدًا وَ لَكِنْ قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ³⁶⁰

“İnsanların çoğu kadınlarla ilgili konuşurken şöyle der:

Muhakkak kadınların ilgisi ne büyük musibettir.

Kadınlara âşık olmak büyük musibet değil

Fakat büyük musibet; sevmediğin biriyle yakın olmandır.”³⁶¹

1. Beyit: “أَكْثَرُ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَقَالُوا إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ”

Müsned ve Müsnedün İleyh İlişkisi

Arapça cümlelerde bir isimle ile ilgili verilen hükme müsned denilir. Bu kavram isim cümlelerinde haber, fiil cümlelerinde ise fiil ya da fiile benzer şekilde amel eden lafızlardır.³⁶² Müsnedün ileyh, müsnedin kendisine dayandırıldığı kavramdır yani kendisine hüküm verilen lafızdır. İsim cümlelerinde mübtada fiil cümlelerinde ise nâib-i fâil ve ya fâil olarak gelir³⁶³ İsnâd ise müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkidir.³⁶⁴

Bir cümlede müsnedün ileyh ve müsned aşağıda verilen yerlerde bulunmaktadır:

A. Müsned

1. كَانْ، إِنْ v.b. lafızların isimleri (Bu isimler, daha öncesinde yani bu lafızlar cümlelerinin

³⁵⁹ Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 656-657.

³⁶⁰ Behcet, *Dîvânü 'ş-Şâfi'*, 57.

³⁶¹ Ural, *Dîvân İmâm Şâfi'nin Şiirleri*, 66.

³⁶² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me 'ânî - Beyân - Bedî'*, 46.

³⁶³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me 'ânî - Beyân - Bedî'*, 40.

³⁶⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me 'ânî - Beyân - Bedî'*, 36.

başına gelmeden önce mübtedadır.)

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”³⁶⁵

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”³⁶⁶

Yukarıda ki âyetlerde كَانَ ve إِنَّ lafızlarının ismi olan “اللَّهُ” kelimesidir ve müsnedün ileyhtir.³⁶⁷

2. Mübteda

اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allâh affedendir, merhâmet edendir.”³⁶⁸

Yukarıdaki cümlede “اللَّهُ” kelimesi mübteda konumundadır ve müsnedün ileyhtir.³⁶⁹

3. Fâil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”³⁷⁰

Bu âyette “أَفْلَحَ” (kurtuldu) eylemi, fail olan “الْمُؤْمِنُونَ” (mü'minler) kelimesine isnâd edilmiştir. Yani “أَفْلَحَ” fiili müsned, “الْمُؤْمِنُونَ” lafzı ise müsnedün ileyhtir.³⁷¹

4. Nâib-i Fâil

ضَرَبَ زَيْدٌ

“Zeyd dövüldü.”³⁷²

Bu cümlede müsned “ضَرَبَ” fiili, müsnedün ileyh ise nâib-i fâil olan “زَيْدٌ” kelimesidir.³⁷³

B. Müsned

1. كَانَ، إِنَّ v.b. lafızların haberleri

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

³⁶⁵ Nisâ 4/96.

³⁶⁶ Bakara 2/173.

³⁶⁷ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

³⁶⁸ Âl-i İmrân 3/31.

³⁶⁹ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

³⁷⁰ Mü'minûn 23/1.

³⁷¹ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 36.

³⁷² Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

³⁷³ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”³⁷⁴

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir”³⁷⁵

“غَفُورًا رَحِيمًا” ve “غَفُورٌ رَحِيمٌ” ifadeleri sırasıyla كَانَ ve إِنَّ lafızlarının haberleridir ve müsned konumundadırlar. Yani bir hüküm bildirmektedirler.³⁷⁶

2. Tam fiil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”³⁷⁷

Yukardaki âyette “أَفْلَحَ” fiili müsnedtir. Yani bir yargı, hüküm içermektedir.

3. Mübtedanın haberi

اللَّهُ قَادِرٌ

“Allâh, gücü yetendir.”³⁷⁸

Bu âyette mübteda “اللَّهُ” kelimesi, haber ise “قَادِرٌ” kelimesidir. Dolayısıyla “قَادِرٌ” lafzı müsnettir.³⁷⁹

Bu bilgilere göre beyit incelenirse: Beyitte ki “أَكْثَرُ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَ قَالُوا” (İnsanların çoğu kadınlarla ilgili konuşurken şöyle der) ifadesinde, mübteda “أَكْثَرُ النَّاسِ” (insanların çoğu) ile haber konumunda bulunan “قَالُوا” (dediler) arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki de isnâd olarak adlandırılmaktadır. “قَالُوا”, fiil ve fâilden oluşan bu cümle haber konumunda bulunmasından dolayı müsnettir. “أَكْثَرُ النَّاسِ” ifadesi ise mübteda olarak müsnedün ileyhtir. Burada müsned olan “قَالُوا” cümlesi müsnedün ileyh olan “أَكْثَرُ النَّاسِ” ifadesine dayandırılmıştır. Yani bu cümlede geçen söyleme eylemi “insanların çoğu”na dayandırılmıştır ve aralarında meydana gelen bu ilişkiye de isnâd denir. Ayrıca “قَالُوا” cümlesi kendi içerisinde de isnâd ilişkisi göstermiştir. Çünkü bu cümlede “قَالَ” fiili içerdigi hüküm (dedi) sebebiyle müsnettir. “قَالُوا” cümlesinde fâil olan “و” ise müsnedün ileyhtir.

“إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Muhakkak kadınların ilgisi ne büyük musibettir.) ifadesinde de benzer durumlar söz konusudur. Bu cümlede yer alan “حُبَّ النِّسَاءِ” (kadın sevgisi) mübtedayken, “جُهْدُ الْبَلَاءِ” (büyük musibet) ifadesi ise bu mübtedanın haberidir. Haber konumunda bulunan

³⁷⁴ en-Nisâ 4/96.

³⁷⁵ Bakara sûresi/173.

³⁷⁶ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

³⁷⁷ Mü'minûn 23/1.

³⁷⁸ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

³⁷⁹ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

“حُبِّ النَّسَاءِ” lafzı aynı zamanda müsnettir. Müsned olan bu lafız, müsnedün ileyh olan “جُهِدِ الْبَلَاءِ” ifadesine isnâd edilmiştir. “Büyük bela” ifadesi “kadınların ilgisi” ifadesine dayandırılmış ve aralarında bir ilişki meydana gelmiştir.

(الِإِثْنَابِ)

Söylenmiş olan bir sözün anlamını ve edebî verimliliğini arttırmak için kendisinde yer alan daha fazla kelimelerle ifade etmeye ithnâb denir.³⁸⁰

İthnâb, özelden genele, genelden özele, açık olmayana îzâh etme, yeterince te’kît etme ve söylenmesi gereken ara sözleri söyleme amaçlarıyla yapılır.³⁸¹

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

“Kızları Allâh’a ait kılıyorlar, O tüm eksikliklerden yücedir.

Beğendikleri erkek çocukları da kendilerine dayandırıyorlar.”³⁸²

Bu âyetteki “سُبْحَانَهُ” (O tüm eksikliklerden yücedir) ifadesi ara söz olarak gelmiştir.³⁸³

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

“Hayır! İleride bileceksiniz. Hayır! Kesinlikle yakında
bileceksiniz.”³⁸⁴

Bu âyette bulunan “كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ” ifadesi iki kez tekrâr ederek vurgulanmıştır.³⁸⁵

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى

“Şeytan ona vesvese vererek: Ey Âdem! Sonsuzluk ağacını ve
bitmeyecek bir mülkiyeti sana göstereyim mi?”³⁸⁶

Bu âyetteki “فَوَسْوَسَ” ifadesi anlamı tam olarak anlaşılmayan bir yapıya sahiptir. Bu ifadeden sonra âyet devam etmiş ve anlamı kapalı olan “فَوَسْوَسَ” lafzını îzâh etmiştir.³⁸⁷

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى

“Namazlara ve orta namaza dikkat edin (koruyun)”³⁸⁸

³⁸⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

³⁸¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661-662.

³⁸² en-Nahl 16/57.

³⁸³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

³⁸⁴ et-Tekâsür 102/3,4.

³⁸⁵ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

³⁸⁶ Tâhâ 20/120.

³⁸⁷ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

³⁸⁸ Bakara 2/238.

Bu âyette yer alan “وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى” (orta namaz, ikinci namazı) beş vakit namazlar içinde bulunduğu hâlde önemli olduğuna dikkat çekmek adına özellikle ayrı olarak söylenmiştir.³⁸⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey imân edenler! Rükû‘ edin, secde edin, Allâh’a kulluk edin ve hayrı yapın! (işleyin) Umut edilir ki kurtuluşa erersiniz.”³⁹⁰

Âyette yer alan “وَافْعَلُوا الْخَيْرَ” cümlesi, kendisinden önce zikredilen ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا (Rükû‘ edin, secde edin, Allâh’a kulluk edin) cümlelerine göre daha kapsamlı ve genel bir ifadedir. Yani bu âyette özel olanlar zikredildikten sonra daha genel ve kapsayıcı olan “Hayrı işleyin!” (وَافْعَلُوا الْخَيْرَ) zikredilmiştir.³⁹¹

Bu bilgilere göre gerekli incelemeler yapılırsa: Beyitte yer alan “إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Muhakkak kadınların ilgisi ne büyük musibettir.) cümlesini tek başına kullanmayan şâir, bu cümleyi ifade etmeden önce, “أَكْثَرُ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَقَالُوا” cümlesini kullanmıştır. Yani şâir burada ki anlatımında itnâb sanatına başvurmuştur. Çünkü meseleyi özel bir durumdan, genel bir hâle çevirmiş ve açıklamıştır. Şâir, “أَكْثَرُ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَقَالُوا” (İnsanların çoğu kadınlarla ilgili konuşurken şöyle der) cümlesini kullanarak özel bir duruma dikkat çekmiş, peşine de إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ cümlesini kullanmıştır. Kısaca ifade edilirse; şâir, meseleyi yani kadınların ilgisinin büyük bela olduğu durumunu toplum içinde konuşulan yaygın bir mesele hâline getirmiş, genelleştirmiştir. Dolayısıyla itnâb sanatını kullanmıştır.

İnşâî ve Haberî Cümleler

Eğer ifade edilen söz kendisi hakkında herhangi bir hüküm bildirmiyorsa yani söylenen o söz hakkında doğruluğu ya da yanlışlığı için bir çıkarımda bulunamıyorsa bu cümleye inşâî cümle denir. Temenni, emir, nidâ, soru ve nehiy ile olan cümleler, inşâî cümlelerdir.³⁹²

a) Temenni

يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ

“Keşke Kârun’a verilen şeyin benzeri bize de verilseydi.”³⁹³

b) Emir

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا

³⁸⁹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

³⁹⁰ Hac 22/77.

³⁹¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

³⁹² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî- Beyân - Bedî’*, 51.

³⁹³ Kasas 28/79.

“Ümmetine ve âilene namazı emret ve kendinde namaza sabit ol!”³⁹⁴

c) Nidâ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

“De ki: Ey küfredenler!”³⁹⁵

d) Soru

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ

“Allâh’tan ayrı başka bir yaratıcı mı var?”³⁹⁶

e) Nehiy

وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَ

“Zinâyâ yaklaşmayın!”³⁹⁷

Arapça’da ifade edilen söz hakkında “Doğrudur.” veya “Doğru değildir.” hükmünün verilmesi uygun ise böyle bir cümleye haberî cümle denir. Haberî cümle ya muhataba bir hüküm bildirir ya da muhatabın bilgisi olduğu bir konuyu söyleyen kişinin kendisinin de bildiğini muhataba vurgulamak amacıyla kullanılır.³⁹⁸

Haberî cümleler muhatabın durumuna göre üç kısma ayrılır:

1. İnkârî Haber Cümlesi: Herhangi bir hüküm hakkında muhatabın zihninde endişe ve kararsızlık varsa söylenecek olan söz daha fazla vurgulu (te’kîtlî) olarak ifade edilmesi gerekir. Aşağıdaki âyette bir hüküm “إِنَّ” (muhakkak) kelimesiyle te’kît edilmiş ve muhatabın endişesi giderilmeye çalışılmıştır.³⁹⁹

³⁹⁴ Tâhâ 20/132.

³⁹⁵ Kâfirûn 109/1.

³⁹⁶ Fâtır 35/3.

³⁹⁷ İsrâ 17/32.

³⁹⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 635.

³⁹⁹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 637.

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ

“Rabbimiz bilmektedir ki muhakkak bizler sizlere gönderilmiş elçileriz.”⁴⁰⁰

2. İbtidaî Haber Cümlesi: Herhangi bir hüküm hakkında muhatabın hiçbir bilgisi ve endişesi yoksa söylenecek olan söz te’kîtsiz söylenir. Aşağıda ki âyette herhangi bir te’kît ifadesi kullanılmamıştır. Buda ibtidaî bir haber örneğidir.⁴⁰¹

إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ

“Onlara elçiler gelmişti.”⁴⁰²

3. Talebî Haber Cümlesi: Herhangi bir hüküm hakkında muhatabın zihninde endişe ve kararsızlık varsa söylenmesi gereken söz az te’kîtli söylenmesi gerekir. Aşağıdaki âyette olduğu gibi talebî haber kullanılmıştır.⁴⁰³

إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ

“Gerçekten bizler size gönderilmiş elçileriz.”⁴⁰⁴

Bu bilgilere göre beyit incelenirse: “أَكْثَرُ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَ قَالُوا إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (İnsanların çoğu kadınlarla ilgili konuşurken şöyle der: Muhakkak kadınların ilgisi ne büyük musibettir.) cümlesine bakıldığında bu cümlelerin haberî bir cümle olduğu görülmektedir. Çünkü burada bir hüküm ya da bir durum şâir tarafından muhataba bildirilmiştir. Şâir, insanların çoğunun kadınların sevgisi ve ilgisi hakkındaki düşüncelerini belirtince; muhatabın bu düşünceler hakkında “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” diyerek tasdik etmesi ya da etmemesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla muhatabın bu söz konusu cevapları, haberî cümlelerde geçerli olabileceği için bu beyit haberî bir cümle özelliği taşımaktadır.

Te’kît (التَّكْيِيدُ)

Söylenmiş olan bir sözün muhatap tarafından reddedilmesini önlemek, muhatabın bu söz karşısında ki kuşkularını gidermek, kendisinin anlatılan konuya ya da söylenen söze dikkatini çekmek ve bu konunun muhatabın zihin dünyasında iyice yer edinmesini sağlamak v.b. amaçlarla yapılan edebî sanattır.⁴⁰⁵ Te’kît edatları şunlardır: Şart manâsında olan أَمَّا, uyarı

⁴⁰⁰ Yâsîn 36/16.

⁴⁰¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 637.

⁴⁰² Yâsîn 36/13.

⁴⁰³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 637.

⁴⁰⁴ Yâsîn 36/14.

⁴⁰⁵ İsmail Durmuş, “Tekit”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/365-368.

harfleri (أَ، أَلَا), kasem harfleri (و، ت، ب، ب) gibi zaîd harfler, إِنْ، قَدْ, muzari fiile dâhil olan harfleri (سَوْفَ ve سَيِّئٌ) gibi birtakım edat ve harflerdir.⁴⁰⁶

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ

“Muhakkak ki Allâh, azizdir, intikâm sahibidir.”⁴⁰⁷

Bu bilgilere göre beyitteki “إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Muhakkak kadınların ilgisi ne büyük musibettir.) cümlesi incelendiğinde; “إِنْ” te’kît edatının yer aldığı görülmektedir. Bu edat cümleye eklenmemiş olsaydı cümlelerin anlamı; “Kadınların ilgisi ne büyük bir musibettir.” şeklinde olurdu. Şâir cümleye bu te’kît edatını ekleyerek cümleyi pekiştirmiştir. Böylece muhatabının dikkatini konuya çekmiş ve onun zihnindeki birtakım kuşku ve endişeleri ya da yanlış bilgileri giderme çabasında olmuştur. Şâir, beytin bu cümlesinde te’kîttan istifade etmiş ve kadınların ilgisinin insanın yaşamında kesinlikle sıkıntı oluşturacağını vurgulamıştır.

2. Beyit: “لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جُهْدًا وَ لَكِنْ قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ”

Müsned ve Müsnedün İleyh İlişkisi

Arapça cümlelerde bir isimle ilgili verilen hükme müsned denilir. Bu kavram isim cümlelerinde haber, fiil cümlelerinde ise fiil ya da fiile benzer şekilde amel eden lafızlardır.⁴⁰⁸ Müsnedün ileyh, müsnedin kendisine dayandırıldığı kavramdır yani kendisine hüküm verilen lafızdır. İsim cümlelerinde mübtada fiil cümlelerinde ise nâib-i fâil ve ya fâil olarak gelir.⁴⁰⁹ İsnâd ise müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkidir.⁴¹⁰

Bir cümlede müsnedün ileyh ve müsned aşağıda verilen yerlerde bulunmaktadır:

A. Müsned

1. إِنْ، كَانَ v.b. lafızların isimleri (Bu isimler daha öncesinde yani bu lafızlar cümlelerin başına gelmeden önce mübtedadır.)

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”⁴¹¹

“إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ”

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”⁴¹²

⁴⁰⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 61.

⁴⁰⁷ İbrâhîm 14/47.

⁴⁰⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 46.

⁴⁰⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 40.

⁴¹⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 36.

⁴¹¹ Nisâ 4/96.

⁴¹² Bakara 2/173.

Yukarıdaki âyetlerde كَانَ ve إِنَّ lafızlarının ismi olan “اللَّهُ” kelimesidir ve müsnedün ileyhtir.⁴¹³

2. Mübteda

اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allâh affedendir, merhâmet edendir.”⁴¹⁴

Yukarıdaki cümlede “اللَّهُ” kelimesi mübteda konumundadır ve müsnedün ileyhtir.⁴¹⁵

3. Fâil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”⁴¹⁶

Bu âyette “أَفْلَحَ” (kurtuldu) eylemi, fâil olan “الْمُؤْمِنُونَ” (mü'minler) kelimesine isnâd edilmiştir. Yani “أَفْلَحَ” fiili müsned, “الْمُؤْمِنُونَ” lafzı ise müsnedün ileyhtir.⁴¹⁷

4. Nâib-i Fâil

ضُرِبَ زَيْدٌ

“Zeyd dövüldü.”⁴¹⁸

Bu cümlede müsned “ضُرِبَ” fiili, müsnedün ileyh ise nâib-i fail olan “زَيْدٌ” kelimesidir.⁴¹⁹

B. Müsned

1. إِنَّ، كَانَ v.b. lafızların haberleri

كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”⁴²⁰

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Muhakkak ki Allâh çokça bağışlayan ve merhâmet edendir.”⁴²¹

“غَفُورًا رَحِيمًا” ve “غَفُورٌ رَحِيمٌ” ifadeleri sırasıyla كَانَ ve إِنَّ lafızlarının haberleridir ve müsned konumundadırlar. Yani bir hüküm bildirmektedirler.⁴²²

⁴¹³ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

⁴¹⁴ Âl-i İmrân 3/31.

⁴¹⁵ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

⁴¹⁶ Mü'minûn 23/1.

⁴¹⁷ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 36.

⁴¹⁸ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

⁴¹⁹ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

⁴²⁰ Nisâ 4/96.

⁴²¹ Bakara 2/173.

⁴²² Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

2. Tam fiil

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Muhakkak mü'minler felâha ermiştir.”⁴²³

Yukarda ki âyette “أَفْلَحَ” fiili müsnedtir. Yani bir yargı, hüküm içermektedir.

3. Mübtedanın haberi

اللَّهُ قَادِرٌ

“Allâh, gücü yetendir.”⁴²⁴

Bu âyette mübteda “اللَّهُ” kelimesi, haber ise “قَادِرٌ” kelimesidir. Dolayısıyla “قَادِرٌ” lafzı müsnettir.⁴²⁵

Bu bilgiler göz önüne alınarak ikinci beyit incelenirse:

“لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جُهْدًا” (Kadınlara âşık olmak zor değil) beytin bu cümlesinde bir isnâdın olduğu görülmektedir. Bu cümledeki “حُبُّ النِّسَاءِ” kelimesi bir isimdir. (لَيْسَ'nin ismi) Aynı zamanda “لَيْسَ” bu ifadeye eklenmeden önce “حُبُّ النِّسَاءِ” lafzı mübteda konumundadır. Bu isim Me'ânî ilminde müsnedün ileyh olarak adlandırılmaktadır. Yani kendisine bir hüküm dayandırılmıştır. Kendisine dayandırılan o hüküm de cümlede haber konumunda yer edinen “جُهْدًا” lafzıdır ve bir hüküm içermektedir. Aynı zamanda bu lafız müsned olarak isimlendirilir. “حُبُّ النِّسَاءِ” kelimesi kendisini “حُبُّ النِّسَاءِ” kelimesine dayandırmıştır. Dolayısıyla “حُبُّ النِّسَاءِ” (kadınlara âşık olmak, kadın sevgisi) ifadesi kendisine bir hüküm beklemektedir. Beklediği bu hükümde “جُهْدًا” (zordur) yargısıdır. Sonuç olarak bu iki lafız arasında bir ilişki meydana gelmiştir. Bu ilişkiye de isnâd denmektedir. Çünkü isnâd müsned ve müsnedün ileyhinin olduğu yerde söz konusudur. Yani birinci lafız olan “حُبُّ النِّسَاءِ” müsnedün ileyh (kendisine hüküm dayandırılan) iken, ikinci lafız olan “جُهْدًا” ise müsnettir. (başkasına dayandırılan hüküm)

Benzer durum beytin “وَلَكِنْ قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Fakat zor olan; sevmediğin biriyle yakın olmandır.) cümlesinde de görülmektedir. Burada “قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ” (Sevmediğin biriyle yakın olmandır.) ifadesi müsnedün ileyhtir. Çünkü bu ifade aynı zamanda “لَكِنْ” lafzının ismidir. Dolayısıyla bu ifade kendisine bir hükmün dayandırılmasını beklemektedir. Cümlenin devamında bulunan ve müsned olan “جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Büyük musibettir.) ifadesi ise “لَكِنْ” lafzının haberidir ve bir hüküm içermektedir. Bu lafız içerdiği bu hükmü “قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ” (Sevmediğin biriyle yakın olmandır.) ifadesine bağlamaktadır. Sonuç olarak beytin bu cümlesinde de bir isnâd söz konusu olmuştur.

⁴²³ Mü'minûn 23/1.

⁴²⁴ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

⁴²⁵ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 37.

Îcâz (الإيجاز)

Az kelime sayısıyla çok anlam elde etmektir. Başka bir îzâhla açıklanırsa; kastedilen anlamı bu anlamdan daha az kelimelerle dile getirmeye îcâz denir.⁴²⁶

1. Îcâz'ul Kışar (إيجاز القصّر): Söylenen bir sözde hedeflenen herhangi bir amacın cümle içerisinde lafız veya lafızların hazfedilmeden dile getirilebilmesidir. Bu tür îcâza özlü söz (veciz) de denmektedir.⁴²⁷

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

“Sizler için kıssaşta hayât bulunmaktadır.”⁴²⁸

Yukarıdaki âyette, suçsuz yere birini öldüren kişinin bu durum karşısında kendisinin de öldürüleceği bilgisi yer almaktadır. Bu durum da kişi hem başkalarının hem de kendisinin hayatını muhâfaza etmiş olur. Bu anlam bağlamı “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ” cümlesiyle kısa olarak (vecizli) ifade edilmiştir.⁴²⁹

2. Îcâz'ul Hâzif (إيجاز الحذف): Lafı kısa tutmak adına cümlelerin, kelimelerin ya da harflerin hazfe uğradığı sözlerdir.⁴³⁰

Bu bilgilere göre beyit incelenirse:

“لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جُهْدًا وَ لَكِنْ قُرْبٌ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Kadınlara âşık olmak büyük musibet değil. Fakat büyük musibet; sevmediğin biriyle yakın olmandır.) cümlesinin ikinci ifadesinde herhangi bir kelime hazfî olmamış ve anlatılmak istenen tüm düşünceler جُهْدٌ وَ لَكِنْ قُرْبٌ مَنْ لَا تُحِبُّ (Fakat büyük musibet; sevmediğin biriyle yakın olmandır.) cümlesiyle dile getirilmiştir. Yani kişinin sevmediği biriyle yakın olması; kişide mutsuzluğun, huzursuzluğun ve psikolojik birtakım sıkıntıların oluşmasına sebep olabilmektedir. Bu türden sorunlar, teker teker sıralanmamış ve bunları kapsayacak şekilde “وَ لَكِنْ قُرْبٌ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Fakat büyük musibet; sevmediğin biriyle yakın olmandır.) cümlesi kullanılmıştır. Yani şâir burada herhangi bir hazif yapmayarak ana düşünceyi îcâz'ul kışar ile ifade etmiştir.

İtnâb (الإطناب)

Söylenmiş olan bir sözün anlamını ve edebî verimliliğini arttırmak için kendisinde yer alan daha fazla kelimelerle ifade etmeye itnâb denir.⁴³¹

⁴²⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 114.

⁴²⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 115.

⁴²⁸ Bakara 2/179.

⁴²⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 116.

⁴³⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 118.

⁴³¹ Çögenli, *Kur'ân'ın Dil Yapısı*, 661.

İtnâb; özelden genele, genelden özele, açık olmayanı îzâh etme, yeterince vurgu olabilmesi için tekrar etme ve söylenmesi gereken ara sözleri söyleme amaçlarıyla yapılır.⁴³²

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ

“Kızları Allâh’a ait kılıyorlar, O tüm eksikliklerden yücedir.

Beğendikleri erkek çocukları da kendilerine dayandırıyorlar.”⁴³³

Bu âyetteki “سُبْحَانَهُ” ifadesi ara söz olarak gelmiştir.⁴³⁴

كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

“Hayır! İleride bileceksiniz. Hayır! Kesinlikle yakında bileceksiniz.”⁴³⁵

Bu âyette bulunan “كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ” ifadesi iki kez tekrâr ederek vurgulanmıştır.⁴³⁶

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَى

“Şeytan ona vesvese vererek: Ey Âdem! Sonsuzluk ağacını ve bitmeyecek bir mülkiyeti sana göstereyim mi?”⁴³⁷

Bu âyetteki “فَوَسْوَسَ” ifadesi anlamı tam olarak anlaşılmayan bir yapıya sahiptir. Bu ifadeden sonra âyet devam etmiş ve anlamı kapalı olan “فَوَسْوَسَ” lafzını îzâh etmiştir.⁴³⁸

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى

“Namazlara ve orta namaza dikkat edin (koruyun)”⁴³⁹

Bu âyette yer alan “وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى” (orta namaz, ikindi namazı) beş vakit namazlar içinde bulunduğu hâlde önemli olduğuna dikkat çekmek adına özellikle ayrı olarak söylenmiştir.⁴⁴⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey imân edenler! Rükû‘ edin, secde edin, Allâh’a kulluk edin ve hayrı yapın! (işleyin) Umut edilir ki kurtuluşa erersiniz.”⁴⁴¹

Âyette yer alan “وَافْعَلُوا الْخَيْرَ” cümlesi, kendisinden önce zikredilen ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ (Rükû‘ edin, secde edin, Allâh’a kulluk edin) cümlelerine göre daha kapsamlı ve genel bir

⁴³² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661-662.

⁴³³ en-Nahl 16/57.

⁴³⁴ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

⁴³⁵ et-Tekâsür 102/3,4.

⁴³⁶ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

⁴³⁷ Tâhâ 20/120.

⁴³⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

⁴³⁹ Bakara 2/238.

⁴⁴⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 661.

⁴⁴¹ Hac 22/77.

ifadedir. Yani bu âyette özel olanlar zikredildikten sonra daha genel ve kapsayıcı olan “Hayrı işleyin!” (وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ) zikredilmiştir.⁴⁴²

Bu bilgilere göre analiz yapılırsa: “وَلَكِنْ قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Fakat büyük musibet; sevmediğin biriyle yakın olmandır.) cümlesi, “لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جُهْدًا” (Kadınlara âşık olmak büyük musibet değil.) ifadesine göre daha özeldir. Çünkü bu cümle (وَلَكِنْ قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ) ile anlatılmak istenen şey; genel olarak kadınları sevmenin, onlara âşık olmanın sıkıntı oluşturmayaacağı, ancak asıl sıkıntının sevmediğin biriyle yakın olmanın doğuracağı birtakım sonuçlardır. Yani bu beyitte önce genel bir durumdan bahsedilmiş, sonrasında özel bir durum zikredilmiştir. Dolayısıyla şâir burada bir durumu genel olarak ifade ettikten hemen sonra özel bir durumu ifade etmiş ve itnâb sanatından yararlanmıştır.

İltifât (الِئْتِفَاتُ)

Bir cümledeki anlamı ilk olarak birinci, ikinci ya da üçüncü bir kişi ile îzâh ettikten sonra başka bir kişi ile sürdürmeye iltifât denir.⁴⁴³

حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ

“Ta ki gemide bulunduğunuz vakit, onlarda hoş bir esintiyle
götürülürken...”⁴⁴⁴

Bu âyette Allâh (c.c.) önce muhataptan yani ikinci kişiden başlamış sonra gâibe yani üçüncü kişiye geçmiştir.⁴⁴⁵ Bu bilgilere göre beyit incelenirse:

“لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جُهْدًا” (Kadınlara âşık olmak zor değil.) cümlesinde “حُبُّ النِّسَاءِ” (Kadın sevgisi, kadın âşk) lafzıyla gâib olarak (o) hitap edilmiş bu cümleden sonra gelen “وَلَكِنْ قُرْبُ مَنْ لَا تُحِبُّ جُهْدُ الْبَلَاءِ” (Fakat büyük musibet; sevmediğin biriyle yakın olmandır.) ifadesindeki “لَا تُحِبُّ” lafzında ikinci şahsa (sen) geçiş yapılmıştır.

Beyit, gâib ve genel bir ifadeyle (kadınlara âşık olmak zor değil) başlamış, muhatap şahıs ile (تُحِبُّ، أَنْتَ) bitmiştir.

Sonuç olarak; şâir burada iltifât sanatından yararlanmıştır.

⁴⁴² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 662.

⁴⁴³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 663.

⁴⁴⁴ Yûnus 10/22.

⁴⁴⁵ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 663.

كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي

وَإِذَا مَا أَرَدْتُ عِلْمًا زَادَنِي عِلْمًا بِجَهْلِي⁴⁴⁶

“Eğittikçe beni zaman, aklımın noksanlığını gösterdi.

Çoğaldıkça ilmin, hiçbir şey bilmediğimi bilirim.”⁴⁴⁷

1.Beyit: “كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي”

Haberî Cümle

Muhataba bildirilen bir hüküm karşısında, muhatabın bu hükme “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” cevabı vermesi mümkünse bu tür cümlelere haberî cümle denir. Yani haberî cümlelerin içerdiği hüküm, doğru ya da yanlış olabilir.⁴⁴⁸

Bu bilgilere göre beyit incelenirse: “كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي” (Eğittikçe beni zaman, aklımın noksanlığını gösterdi.) cümlesinin, haberî bir cümle olduğu görülmektedir. Çünkü şâir burada zamanın kendisini eğittiğini ve kendisinde bulunan birtakım eksiklikleri zaman sayesinde gördüğünü ifade etmiştir. Yani şâir burada kendisiyle ilgili bir durum hakkında bilgi (hüküm) vermiştir.

Dolayısıyla muhatabın da şâirin söylediği bu bilgi hakkında; “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” diyerek tasdik etmesi ya da etmemesi mümkün olabileceğinden dolayı bu beyit haberî cümle özelliği taşımaktadır.

Müsned ve Müsnedün İleyh İlişkisi

Bütün fiiler müsnettir yani bir hüküm içermektedir. Dolayısıyla fiil, içerdiği hükmü bir başka şeye dayandırmak ister ki bu şeyde müsnedün ileyh konumunda olan fâil ya da nâib-i fâildir. Müsned ve müsnedün ileyhinin bu ilişkisine de isnâd denir.⁴⁴⁹

Verilen bilgilere göre, “كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي” cümlesinde “أَدَّبَ” (terbiye etti) fiili ile “أَرَى” (gösterdi) fiili, fâil olan “الدَّهْرُ” (zaman) lafzına isnâd edilmişlerdir. Başka bir ifadeyle açıklanırsa “أَدَّبَ” ve “أَرَى” fiilleri müsned, fâil olan “الدَّهْرُ” kelimesi de müsnedün ileyhtir. Yani bir hüküm (müsned) bildiren “أَدَّبَ” ve “أَرَى” fiilleri, kendisine hüküm dayandırılan (müsnedün ileyh) “الدَّهْرُ” kelimesiyle bir ilişki içerisinde dirler. Sonuç olarak burada müsned ve müsnedün ileyh ilişkisi söz konusudur.

Îcâz (الإيجاز)

Hedeflenen anlamı ifade ederken bu anlamı, cümledeki kelimelerin sayısını mümkün olduğunca az kullanarak dile getirmeye îcâz sanatı denir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Behcet, *Dîvânü 'ş-Şâfi*, 122.

⁴⁴⁷ Ural, *Dîvân İmâm Şâfi'nin Şiirleri*, 202.

⁴⁴⁸ Celâleddîn el-Kazvîni, *Telhîş 'ul Miftâh* (İstanbul: İsmailâğa Yayınevi, 2019), 39-40.

⁴⁴⁹ Sâ'eddîn et-Teftâzânî, *Muhtasar 'ul Me'ânî* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017), 246.

⁴⁵⁰ et-Teftâzânî, *Muhtasar 'ul Me'ânî*, 388.

Îcâz iki türdür:

1. Îcâz'ul Kışar (إِجَازُ الْقِصَرِ): Cümlede herhangi bir kelime ya da kelimelerin hazfe uğramadığı îcâz türüdür.⁴⁵¹

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

“Sizler için kışaşta hayât bulunmaktadır.”⁴⁵²

2. Îcâz'ul Hızf (إِجَازُ الْحَذْفِ): Cümlede bir kelime, bir cümle ya da daha fazla kelime veya cümlelerin bir karîneden dolayı hazfedildiği îcâz türüdür.⁴⁵³

Yukarıdaki âyette, suçsuz yere birini öldüren kişinin bu durum karşısında kendisinin de öldürüleceği bilgisi yer almaktadır. Bu durum da kişi hem başklarının hem de kendisinin hayatını muhâfaza etmiş olur. Bu anlam bağlamı “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ” cümlesiyle kısa olarak ifade edilmiştir.⁴⁵⁴

Bu bilgilere göre, “كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي” (Eğittikçe beni zaman, aklımın noksanlığını gösterdi.) cümlesi incelendiğinde; cümle, “كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَظْهَرَ لِي أَنَّ عَقْلِي نَاقِصٌ” (Eğittikçe beni zaman muhakkak ki bana aklımın noksanlığını gösterdi.) şeklinde gelmemiştir. Yani cümlede أَظْهَرَ لِي أَنَّ عَقْلِي نَاقِصٌ (Muhakkak ki zaman, bana aklımın noksanlığını gösterdi.) ifadesi yer almayarak; كُلَّمَا أَدَّبَنِي الدَّهْرُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي hâliyle kısa olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak şâir burada herhangi bir hazif yapmayarak ana düşünceyi îcâz'ul kışar ile ifade etmiştir.

2.Beyit: “وَإِذَا مَا أَرَدْتُ عَلَّمَا زَادَنِي عَلْمًا بِجَهْلِي”

Haberî Cümle

Muhataba bildirilen bir hüküm karşısında, muhatabın bu hükme “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” cevabı vermesi mümkünse bu tür cümlelere haberî cümle denir. Yani haberî cümlelerin içerdiği hüküm, doğru ya da yanlış olabilir.⁴⁵⁵

Bu bilgilere göre beyitte gerekli incelemeler yapılırsa; “وَإِذَا مَا أَرَدْتُ زَادَنِي عَلْمًا بِجَهْلِي” (Çoğaldıkça ilmim, hiçbir şey bilmediğimi bilirim.) bu cümlelerin de haberî cümle olduğu görülmektedir. Çünkü şâir burada da bilgi (hüküm) vermiştir. İlmini arttırdıkça aslında hiçbir şey bilmediği hükmünü bildiren şâir, bu hüküm karşısında muhatabının da “Doğrudur.” ya da “Yanlıştır.” cevabını vermesi ihtimâl dâhilinde olmasından dolayı burada haberî cümle kullanmıştır.

⁴⁵¹ Mustafa Emîn, *el-Belâgat'ul Vađihetu* (Beyrût: Dâr'ul Fecr, 2019), 448.

⁴⁵² Bakara 2/179.

⁴⁵³ Emîn, *el-Belâgatu'l-Vađihetu*, 448.

⁴⁵⁴ el-Ğazvînî, *Telhîşu'l-Miftâh*, 142.

⁴⁵⁵ el-Ğazvînî, *Telhîşu'l-Miftâh*, 39-40.

Müsned ve Müsnedün İleyh İlişkisi

Bütün fiiler müsnettir yani bir hüküm içermektedir. Dolayısıyla fiil, içerdiği hükmü bir başka şeye dayandırmak ister ki bu şeyde; müsnedün ileyh konumunda olan fâil ya da nâib-i fâildir. Müsned ve müsnedün ileyhinin bu ilişkisine de isnâd denir.⁴⁵⁶

Bu bilgilere göre “وَإِذَا مَا أَرَدْتُ عِلْمًا زَانِي عِلْمًا بِجَهْلِي” (Çoğaldıkça ilmim, hiçbir şey bilmediğimi bilirim.) cümlesi incelenirse; “أَرَدْتُ” (arttırdım) ifadesindeki “أَرَدَ” (arttırdı) fiili bir yargı (hüküm) içermektedir ki buna müsned denmektedir. Bu fiil, içerdiği bu hükmü “تُ” (ben) fâiline isnâd edilmiştir. Burada “تُ” lafzı kendisine bir hüküm dayandırılan (müsnedün ileyh) konumundadır. Dolayısıyla burada müsned ve müsnedün ileyh ilişkisi bulunmaktadır.

İcâz (الِيجَازُ)

Hedeflenen anlamı ifade ederken bu anlamı, cümledeki kelimelerin sayısını mümkün olduğunca az kullanarak dile getirmeye icâz sanatı denir.⁴⁵⁷

İcâz iki türdür:

1. İcâz’ul Kışar (إِيجَازُ الْقِصَرِ): Cümlede herhangi bir kelime ya da kelimelerin hazfe uğramadığı icâz türüdür.⁴⁵⁸

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

“Sizler için kıyasa hayât bulunmaktadır.”⁴⁵⁹

2. İcâz’ul Hızf (إِيجَازُ الْحَذْفِ): Cümlede bir kelime, bir cümle ya da daha fazla kelime veya cümlelerin bir karîneden dolayı hazfedildiği icâz türüdür.⁴⁶⁰

Yukarıdaki âyette, suçsuz yere birini öldüren kişinin bu durum karşısında kendisinin de öldürüleceği bilgisi yer almaktadır. Bu durum da kişi hem başkalarının hem de kendisinin hayatını muhâfaza etmiş olur. Bu anlam bağlamı “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ” cümlesiyle kısa olarak ifade edilmiştir.⁴⁶¹

Verilen bu bilgilere göre, “وَإِذَا مَا أَرَدْتُ عِلْمًا زَانِي عِلْمًا بِجَهْلِي” (Çoğaldıkça ilmim, hiçbir şey bilmediğimi bilirim.) cümlesi incelenirse:

“وَإِذَا مَا أَرَدْتُ عِلْمًا فَإِنَّ هَذَا الْعِلْمَ الَّذِي أَتَعَلَّمُهُ وَأَرَدَاؤُهُ فِيهِ يُبَيِّنُ لِي مَقْدَارَ جَهْلِي وَيُظْهِرُ نَقْصِي فِي الْمَعْرِفَةِ”

(İlmim ne zaman çoğalırsa, kesinlikle içinde mesafe aldığım ve öğrenmekte olduğum bu ilim, bilgi alanında noksanlığımı açıklıyor ve ne kadar câhil olduğumu ortaya koyuyor.) hâliyle uzun olarak söylenmemiş olan bu ikinci beyit, “وَإِذَا مَا أَرَدْتُ عِلْمًا زَانِي عِلْمًا بِجَهْلِي” şeklinde kısa olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla şâir burada da icâz’ul kışar sanatını kullanmıştır.

⁴⁵⁶ et-Teftâzânî, *Muhtasarul-Me’âni*, 246.

⁴⁵⁷ et-Teftâzânî, *Muhtasarul-Me’âni*, 388.

⁴⁵⁸ Emîn, *el-Belâğatu'l-Vađihetu*, 448.

⁴⁵⁹ Bakara 2/179.

⁴⁶⁰ Emîn, *el-Belâğatu'l-Vađihetu*, 448.

⁴⁶¹ el-Kazvînî, *Telhîşu'l-Miftâh*, 142.

3.2. BEYÂN YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'ndan seçilen beyitlerin, bu başlık altında beyân yönünden incelenmesi yapılacaktır.

Beyân İlmi (عِلْمُ الْبَيَانِ): Arapça cümlelerde tek anlamı; hâlde, duruma uygun olacak şekilde îzâh etmenin çeşitli yöntemlerini gösteren ilim dalına beyân ilmi denir.⁴⁶²

أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ
لَا أَبَالِي مَتَى وَذَلِكَ لِي صَحَّ مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ⁴⁶³

“Sen bana yetersin, kalbe yeter (kalbi tatmin eder) sadece sende olmak. Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter bana. Muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir (gerçekleşir) bana aldırış etmem. Önemli olan; zaman mâni olmasın (kesmesin) yoluna musibetleriyle”⁴⁶⁴

Beyitler beyân ilmi yönünden sırasıyla incelenirse:

1.Beyit: “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ”

Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da kalarak kullanmaya kinâye denir.⁴⁶⁵

وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısırır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁴⁶⁶

Bu âyette elini ısırımdan (يَعِضُ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁴⁶⁷

Bu bilgilere göre beytin “فِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ” (kalbe yeter sadece sende olmak) ifadesi; “Gönlüm seninle mutlu oluyor.”, “Seni çok seviyorum.” v.b. hâliyle açıkça dile getirilmemiştir. Bu gibi anlamların yerine daha kapalı bir anlamı seçen şâir, “فِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبُ” (kalbe yeter sadece sende olmak) cümlesini tercih etmiş ve burada kinâye sanatından yararlanmıştır. Yani şâirin kullanmış olduğu bu ifadeyle kalbinin sevdiği ile huzur bulacağını, sevdiğinin kalpte bıraktığı doyumunu ve rahatlığı kapalı olarak dile getirmiştir.

⁴⁶² el-Harbi, *el-Belâgatü'l-Müeyyessere*, 57.

⁴⁶³ İmâm Şâfiî, *Dîvân*, çev. Adil Salih (İstanbul: Karbon Kitaplar, 2016), 15.

⁴⁶⁴ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 56.

⁴⁶⁵ Bulut, *Belâgat-i Müeyyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 182.

⁴⁶⁶ Furkân 25/27.

⁴⁶⁷ Bulut, *Belâgat-i Müeyyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 183.

Benzer durum yani kinâye, beytin “إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبُ” (kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter bana) bu ifadesinde de vardır. Çünkü şâir burada doğrudan bir muhabbet veya bir sevginin gerçekleşmesini belirtmemiştir. Sevdği kişinin kendisine yeterli olması gerçekleşirse yani sıhhat bulursa onun da aşkının gerçekleşeceğini belirten şâir, kinâyeden istifade etmiştir.

Mecâz (الْمَجَازُ)

Bir kelimeyi sahip olduğu hakiki anlamı dışında kullanma sanatına mecâz denir.⁴⁶⁸ Mecâz ikiye ayrılır:

1. Mecâz’ul Aklî: Bir ilişkiden (alâka) dolayı herhangi bir eylemin o eylemi yapan fâilinden başka bir şeye dayandırılmasıdır. Mecâz’ul aklîde var olan en önemli alâkalar (ilişkiler); Masdariyyet (Herhangi bir eylemin fâiline değil de mastara isnâd edilmesidir. “Bütün çabasını sergiledi.” Bu örnek cümlede fâil hazfedilmiş ve fiil mastara isnâd edilmiştir. Yani cümlenin aslı; “Çalışkan bütün çabasını sergiledi.” şeklindedir), Mekâniyyet (Herhangi bir eylemin mekâna isnâd edilmesidir. Örneğin; “Toprak soğanları çıkardı.” Burada soğanları çıkaran toprağın kendisi değil Allâh’ın kudretidir), Zamaniyyet (Herhangi bir eylemin zamana isnâd edilmesidir. “Geçen seneler şakaklarınızı beyazlatmış.” Buradaki birtakım fiziksel değişikliklerin meydana gelmesi zamana isnâd edilmiştir), Sebebiyyet (Herhangi bir eylemin meydana gelmesini sağlayacak olan şahsa isnâd edilmesidir. Örneğin; “Bu köprüyü Ali yaptı.” Köprü, Ali’nin emriyle yapıldığı için eylem kendisine isnâd edilmiştir)⁴⁶⁹
2. Mecâz’ul Lügâvi: Lafzın hakiki manâsından sıyrılarak başka manâ da kullanılmış olmasına denir. İsti’âre ve mecâz’ul mürsel olarak ikiye ayrılır.⁴⁷⁰

Bu bilgilere göre, beytin “أَنْتَ حَسْبِي” ifadesinde yer alan “حَسْبِي” (bana yetersin) lafzı bir insana karşı söylenmiştir. Fakat bir insan doğrudan “yetmek”, “kifâyet” anlamını taşımaz. Yani bu eylem, bir insanın doğrudan bir özelliği olamaz. Çünkü “yetmek”, “kifâyet” kendi başına bir hâldir, eylemdir. Şâir, beyitte kullandığı bu fiili; sevdiği kişinin şahsına izafe etmiştir. Daha açık bir ifadeyle söylenirse; şâirin yapmış olduğu şey, bir eylemi doğrudan meydana getiremeyen fakat o eylemle alâkalı olan bir kişiye yani sevdiğine atfetmiş olmasıdır. Şâir burada mecâz’ul aklîden istifade etmiştir. Yani şâir, “حَسْبِي” (bana yetersin) fiilini hakiki fâiline değil; bu eylemle alâkalı olduğu kişiye, sevdiğine isnâd etmiştir. Çünkü fiil ya da sıfat, gerçek

⁴⁶⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 673.

⁴⁶⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 159-160.

⁴⁷⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 160.

fâiline değil, onunla alâkalı başka bir varlığa nispet edilmiştir. Sonuç olarak; “yetmek”, “kifâyet” kelimeleri aslında sevdiği şahsın muhabbeti ve sevgisidir.

Bu beyitte bulunan “صَحَّ” (doğrulanmak, sıhhatli olmak) eylemi genelde somut olayların, durumların ya da sağlıklı olmanın meydana gelmesinden sonra kullanılır. Fakat “صَحَّ” fiili bu beyitte sevdiği kişinin muhabbetinin, aşkının veya samimiyetinin meydana çıkması anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla şâir burada da mecâz’ul aklıye başvurmuştur. Çünkü fiil muhatabın direk şahsına değil; muhatapla alâkalı somut olmayan bir kavrama (sevdiğinin aşkı, samimiyeti v.b.) isnâd edilmiştir.

İsti‘âre (الِإِسْتِعَارَةُ)

Bir lafzın hakiki anlamını söylemeye mâni olan bir engelle ve benzer olma ilişkisiyle farklı bir manâda kullanılmasına İsti‘âre denir. İsti‘âre, teşbîh sanatına göre daha güçlü bir benzetme sanatıdır.⁴⁷¹

İsti‘âre nin öğeleri beş tanedir. Bu öğeler de şunlardır:

1. Müste‘âr: Bir lafzın veya ifadenin ödünç alınmasıdır.
2. Müste‘ârun minh: Kendisinden anlamın ödünç olarak alındığı lafızdır. Başka bir ifadeyle söylenirse; kendisine bir şeyin benzetilmiş olduğu lafızdır.
3. Müste‘ârun leh: Bir kelimeye, lafza manânın ödünç verilmesidir. Başka bir ifadeyle îzâh edilirse; benzeyen kelimedir.
4. Câmi: İki anlam arasında ortaya çıkmış olan benzetme ilişkisidir.
5. Karîne: Hakiki manânın vuku bulmasına mâni olan durumdur. (Yani bir işaret veya ipucu)⁴⁷²

İsti‘âre-i Mekniyye: Cümle de müste‘ârun lehin söylendiği fakat müste‘ârun minhin söylenmediği, hazfe uğradığı İsti‘âre çeşididir.⁴⁷³

وَالَّذِينَ يَنْفُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ

“Allâh’a kuvvetli, kesin söz verdikten sonra sözlerini yerine
getirmeyip bozanlar...”⁴⁷⁴

Yukarıdaki âyette “عَهْدٌ” lafzı “حَبْلٌ” (ip, duygu bağı) lafzına benzetilmiştir. Yani “عَهْدٌ” (söz) kelimesi “حَبْلٌ” (ip, duygu bağı) kelimesine benzetilmiştir. Daha sonra müste‘ârun minh olan “حَبْلٌ” lafzı da hazfe uğramıştır. Müste‘ârun leh olan “عَهْدٌ” lafzı ise açıkça zikredilmiştir.

⁴⁷¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 673.

⁴⁷² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî’*, 170.

⁴⁷³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 675.

⁴⁷⁴ er-Ra’d 13/25.

“يَنْفُصُونَ” (bozanlar) fiili ise cümlede zikredilerek “حَبْلٌ” kelimesi için bir ipucu olmuştur. Bu âyette İsti‘âre tû’l mekniyye yer almaktadır.⁴⁷⁵

Bu bilgiler göz önünde bulundurularak “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ” cümlesi incelenirse: “أَنْتَ” (sen) kelimesi müste‘ârun lehtir. Başka bir ifadeyle belirtilirse bu lafız benzeyendir. Yani muhabbeti duyulan kişidir.

Cümlede hazfe uğrayıp açıkça söylenmeyen şey ise “نِعْمَةٌ” (nî‘met) ya da “نَوَاءٌ” (çözüm, çare) gibi kelimelerdir. Bu anlamları taşıyan lafızlar şiirde sevilen kişiye benzetilmiştir. Bu lafızlar müste‘ârun minhtir. Yani sevgiliye benzetilen ifadelerdir.

“أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ” bu cümledeki karîne yani ipucu ise “حَسْبٌ” (yeterli olmak, kâfi olmak) kelimesidir. Çünkü şâir sevdiği kişiyi doğrudan “نِعْمَةٌ” (ni‘met) ya da “نَوَاءٌ” (çözüm, çare) v.b. lafızlarla dile getirmemiş, “حَسْبٌ” kelimesini kullanarak sevdiği kişinin kendisine bir çare olduğunu, kendisine yeterli olduğunu ve kendisi için değerli olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla “حَسْبٌ” lafzı, müste‘ârun minhin hazfedildiğine bir ipucu olmuştur. Sonuç olarak şâir burada İsti‘âre-i mekniyyeden istifade etmiştir.

2.Beyit: “لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاكَ لِي صَحَّ مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبٌ”

İsti‘âre (الِإِسْتِعَارَةُ)

Birinci beyitte isti‘âre ile ilgili verilen bilgilerden hareket edilirse: Bu beyitte ki “وداك” (Bana olan gerçek muhabbetin gerçek olursa) ifadesindeki “صَحَّ” (gerçek olmak, sıhhatli olmak) eylemi doğrudan “وداك” (âşk, muhabbet, sevgi) lafzına isnâd edilmiş olduğu görülmektedir. Hâlbuki “صَحَّ” fiili hakiki manâda herhangi bir hastalıktan sonra bir kişinin sağlığına kavuşmasından sonra ya da herhangi bir somut durumun gerçekleşmesinden sonra kullanılır.

“لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاكَ لِي صَحَّ” cümlesindeki “وداك” (sevgin) lafzı müste‘ârun lehtir. Yani bu kelime benzeyendir ve sevilen kişinin âşkınlı ifade etmektedir. Burada bu kelimeye gerçek anlam da “sıhhatli olan, doğruluğu vukû‘ bulan” somut bir varlık gibi davranılmıştır. Dolayısıyla bu kelime müste‘ârun lehtir.

“لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاكَ لِي صَحَّ” cümlesinde müste‘ârun minh hazfedilmiştir ki o da şâirin sevdiğine benzettiği şeydir. Yani hazfe uğrayan o lafız benzetilendir. Daha açık bir ifadeyle söylenirse; şâir, hakiki anlamda sağlıklı olan kişiyi ya da vukû‘ bulan somut bir olayı sevdiğine benzetmiştir. Dolayısıyla “صَحَّ” fiili gerçek fâiline değil, bu fâilin benzetildiği “وداك” kelimesine isnâd edilmiştir. Yani şâir burada isti‘âre-i mekniyyeden yararlanmıştır.

⁴⁷⁵ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 675.

“مِنَ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” cümlesinde de şâir, isti‘âretü’l mekniyye sanatını kullanmıştır. Cümlede yer alan “تَعَرَّضَ” (mâni olmak, engel olmak) fiili doğrudan “خَطْبُ” (musibet, bela) lafzına isnâd edilmiştir. Fakat bu eylem normalde bir niyet ya da irade gerektiren varlığa yani insana mahsus bir eylemdir.

“مِنَ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” bu cümlede bulunan “خَطْبُ” (musibet) kelimesi müste‘ârun lehtir. Çünkü bu kelime iradesi olan insana benzemiş yani bir insan gibi engel çıkarmasına benzemiştir. Ayrıca bu lafız (خَطْبُ) cümlede açıkça zikredilmiştir.

Beytin bu cümlesinde müste‘ârun minh (benzetilen) ise gizlenilmiş, hazfedilmiştir. Hazfedilmiş olan o kelime ise irade sahibi varlık olan insan kelimesidir.

Şâir, insan “خَطْبُ” (musibet) kelimesini insana benzetip insan lafzını hazfettikten sonra da “تَعَرَّضَ” fiilini de “خَطْبُ” lafzına dayandırmış ve isti‘âre-i mekniyye sanatından istifade etmiştir.

(الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da kalarak kullanmaya kinâye denir.⁴⁷⁶

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısırır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁴⁷⁷

Bu âyette elini ısırıktan (يَعَضُّ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁴⁷⁸

Bu bilgiye göre “لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاكَ لِي صَحَّحَ مِنَ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” (Bana olan gerçek muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir aldırış etmem) cümlesi incelenirse: Şâirin bu cümleyle asıl anlatmak istediği şey; “Vakit, zaman hangi sıkıntıyı, zorluğu karşıma çıkarırsa çıkarsın bunları umursamam” anlamıdır. Şâir bu düşüncesiyle dolaylı yoldan şunu ima etmek istemiştir: “Şâyet senin bana olan aşkın, muhabbetin ve sevgin gerçek ve doğruysa; zamanın ve hayatın karşıma çıkaracağı sıkıntılara göğüs gerer, dayanırım.” Şâir, ima yoluyla söylemiş olduğu tüm bu düşüncelerini de; “لَا أَبَالِي” (aldırış etmem) lafzıyla dile getirmiş ve burada kinâye sanatına başvurmuştur.

(الْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ)

Bir kelimeyi sahip olduğu hakiki anlamı dışında kullanma sanatına mecâz denir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 182.

⁴⁷⁷ Furkân 25/27.

⁴⁷⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 183.

⁴⁷⁹ Çögenli, *Kur‘ân’ın Dil Yapısı*, 673.

Mecâzın iki çeşidinden biri olan (diğeri mecâz’ul lügâvidir) mecâz’ul aklî ise; bir ilişkiden (alâka) dolayı herhangi bir eylemin o eylemi yapan fâilinden başka bir şeye dayandırılmasıdır.⁴⁸⁰

Mecâz’ul aklîde var olan en önemli alâkalar (ilişkiler); Masdariyyet (Herhangi bir eylemin fâiline değil de mastara isnâd edilmesidir. “Bütün çabasını sergiledi.” Bu örnek cümlede fâil hazfedilmiş ve fiil mastara isnâd edilmiştir. Yani cümlemin aslı; “Çalışkan bütün çabasını sergiledi.” şeklindedir), Mekâniyyet (Herhangi bir eylemin mekâna isnâd edilmesidir. Örneğin; “Toprak soğanları çıkardı.” Burada soğanları çıkaran toprağın kendisi değil Allâh’ın kudretidir), Zamaniyyet (Herhangi bir eylemin zamana isnâd edilmesidir. “Geçen seneler şakaklarınızı beyazlatmış.” Buradaki birtakım fiziksel değişikliklerin meydana gelmesi zamana isnâd edilmiştir), Sebebiyyet (Herhangi bir eylemin meydana gelmesini sağlayacak olan şahsa isnâd edilmesidir. Örneğin; “Bu köprüyü Ali yaptı.” Köprü, Ali’nin emriyle yapıldığı için eylem kendisine isnâd edilmiştir.)⁴⁸¹

Bu bilgiler ışığında “مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” (zaman mani olmasın musibetleriyle) cümlesi incelenirse; cümledeki “خَطْبُ” (musibet) kelimesi, “تَعَرَّضَ” (mâni oluyor, mâni olacak) fiilinin fâili konumundadır. Bu fiil her ne kadar “خَطْبُ” (musibet) lafzına isnâd edilmiş olsa da aslın da “الدَّهْرُ” (zaman, vakit) kelimesine isnâd edilmiştir. Çünkü herhangi bir şeye musibetin kendisinin mâni olabilmesi için zaman kavramının olması gerekir. Yani “تَعَرَّضَ” fiilinin hakiki fâili zaman lafzıdır. Şâir burada “خَطْبُ” kelimesini zaman anlamında kullanarak “تَعَرَّضَ” fiiline fâil yapmış ve gerçek fâil olan “الدَّهْرُ” lafzını da hazfetmiştir. Sonuç olarak şâir, mecâz’ul aklî sanatını kullanmıştır.

Mecâz’ul Mürsel (الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ)

Bir lafzın hakiki manâsını benzer olma dışında ve o hakiki manâsını niyet etmeye mâni bir ipucu ile farklı bir anlamda yeniden kullanma sanatına mecâz’ul mürsel denir.⁴⁸² Mecâz’ul mürsele ait çok fazla (otuzdan fazladır) ilişki söz konusudur.⁴⁸³ Bunların bazıları şöyledir:

1. Hâlliyyet (الْحَالِيَّةُ): Herhangi bir şeyin zikrinden dolayı mekânının niyetlenmesidir.⁴⁸⁴

إِنَّ الْأَبْزَارَ لَفِي نَعِيمٍ

“Kesinlikle iyi olanlar çokça nimet içerisindedir.”⁴⁸⁵

Burada nimetlerin bol oluşundan amaç, bulunmuş oldukları yerdir ki o da cennettir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 159-160.

⁴⁸¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 159-160.

⁴⁸² Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 677.

⁴⁸³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 161.

⁴⁸⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 168.

⁴⁸⁵ İnfîât 82/13.

⁴⁸⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 168.

2. Geleceğe İtibarlık: Bir şeyin gelecekte olan durumunun zikredilmesidir.⁴⁸⁷

فَبَشِّرْهُ بِبُحْلٍ خَلِيمٍ

“Biz onu iyi huylu erkek bir evlatla müjdeledik.”⁴⁸⁸

Dünyaya henüz yeni gelmiş bir bebek bu nitelikle doğmaz. Gelecekte bu niteliğe sahip olacak olmasından dolayı âyette bu şekilde nitelendirilmiştir.⁴⁸⁹

3. Maḥalliyet (الْمَحَلِّيَّةُ): Bir mekânın zikredilmesinden sonra o mekânın içinde yer alanlarının niyetlenmesidir.⁴⁹⁰

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ

“Çağırsın meclisini”⁴⁹¹

Burada meclisten niyetlenen o meclise gelecek olan kişilerdir.⁴⁹²

4. Sebebiyyet (السَّبَبِيَّةُ): Herhangi bir sebebin zikredilmesinden sonra sonucunun niyetlenmesidir.⁴⁹³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey imân edenler! Kat kat faiz yemeyiniz. Allâh’a karşı isyân etmekten korununuz ki kurtuluşa kavuşasınız.”⁴⁹⁴

Yani “Faiz sonucu elde edilen yiyecekleri yemeyin.” demek istenmiştir. Burada faiz bu yiyeceklerin bir sebebidir. Faiz kelimesi yani sebep zikredilmiş yiyecekler yani sonuç niyetlenmiştir.⁴⁹⁵

5. Sebep-Müsebbeb (السَّبَبِيَّةُ-الْمُسَبَّبِيَّةُ): Bir cümlede sonucun ifâde edilmesinden sonra sebebinin niyetlenmesidir.⁴⁹⁶

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

“O Allâh ki sizler için âyetlerini gösteriyor ve sizler için semâdan rızık indiriyor.”⁴⁹⁷

Âyette geçen “rızık” kelimesi ile niyetlenen yağmurdur. Çünkü rızık yağmurun bir

⁴⁸⁷ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 168.

⁴⁸⁸ Sâffât 37/101.

⁴⁸⁹ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 166.

⁴⁹⁰ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 167.

⁴⁹¹ Alak 96/17.

⁴⁹² Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 167.

⁴⁹³ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 164.

⁴⁹⁴ Âl-i İmrân 3/130.

⁴⁹⁵ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 164.

⁴⁹⁶ Çögenli, Kur’ân’ın Dil Yapısı, 677.

⁴⁹⁷ Mü’min 40/13.

sonucudur. Sonuç zikredilerek yağmur yani rızkın sebebi niyetlenmiştir.⁴⁹⁸

6. Cüz'iyet (الْجُزِّيَّةُ): Bir şeyin parçasının zikrinden sonra bütününün niyet edilmesidir.⁴⁹⁹

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

“Rükû‘ edenlerle beraber rükû‘ ediniz.”⁵⁰⁰

Bu âyette namazdan bir parça (cüz) olan rükû‘ zikredilerek namaz yani bütün (küll) kastedilmiştir.⁵⁰¹

7. Külliyyet (الْكُلِّيَّةُ): Bir şeyin bütününün zikredilmesinden sonra parçasının niyet edilmesidir.⁵⁰²

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ

“Nuh’un ümmeti resulleri doğrulamadı.”⁵⁰³

Bu âyette resuller zikredilerek Nuh’a (a.s.) dikkat çekilmiştir.⁵⁰⁴

Bu bilgilere göre; “لَا أَبَالِي مَتَى وَذَاكَ لِي صَحَّ مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خُطْبُ” (Bana olan gerçek muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir, aldırış etmem. Önemli olan; zaman mâni olmasın yoluna musibetleriyle) cümlesine bakıldığında, “مِنْ الدَّهْرِ” (vakit, zaman) bir sebep konumundadır. Şâir burada sebep konumunda olan kavramı yani zamanı zikretmiştir. Şâirin amacı bu sebebin (zaman) ortaya çıkaracağı sonuçları (zamanın beraberinde getireceği birtakım olumsuzluklar, sıkıntılar ve musibetler) kastetmesi olmuştur. Bu cümlede sebep-müsebbeb ilişkisi söz konusudur. Sonuç olarak şâir burada mecâz’ul mürsel sanatını kullanmıştır.

الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَذَا كَدَرٍ

أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرَرُ

وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ⁵⁰⁵

“Vakit iki kısımdır (gündür): Güvenli olan ve riskli olan

Yaşam iki kısımdır (yaşamdır): Afiyetli olan ve sıkıntılı olan

Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen birçok leşi?

⁴⁹⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 677.

⁴⁹⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 161.

⁵⁰⁰ Bakara 2/43.

⁵⁰¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 161.

⁵⁰² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 163.

⁵⁰³ Şuarâ 26/105.

⁵⁰⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 163.

⁵⁰⁵ Şâfii, *Dîvân*, 29.

En diplerinde sayısız inciler vardır. (yerleşmiş)

*Semada bulunsa da nice (sayısız) yıldız, güneş ve ay tutulur
yalnızca.*⁵⁰⁶

1. Beyit: “الْدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ”

Teşbîh (التَّشْبِيه)

Bir ya da daha fazla niteliğe sahip iki şey arasından birinin ötekine benzetilmesidir. Söz konusu niteliğin yani teşbîhin alanına giren özelliğin, benzetilmesi yapılan şeyde benzeyenden daha fazla olması gerekir.⁵⁰⁷

Teşbîhin elemanları: Teşbîhin elemanları dört tanedir. Bunlar şöyledir:

1. Müşebbeh (المُشَبَّه): Bir söz ya da cümlede benzeyen kelimeye denir.
2. Müşebbehun bih (المُشَبَّهُ بِهِ): Kendisine benzetilmesi yapılmış olan lafız ya da kelimedir.
3. Edatu't teşbîh (أَدَاةُ التَّشْبِيهِ): Teşbîh sanatında kullanılan birtakım edatlardır. (كَأَنَّ (نَحْوُ شَيْءٍ, مِثْلُ الْكَافِ (ك)
4. Vech-i şebah (Benzeme tarafı, yönü): Müşebbehun bih ve müşebbeh arasında ortaklaşa kullanılan niteliktir.⁵⁰⁸

Teşbîhin türleri: Teşbîh-i belîğ, teşbîh-i mücmel, teşbîh-i müekked, teşbîh-i mürsel, teşbîh-i temsilî, teşbîh-i zımnî ve teşbîh-i mufassaldır.⁵⁰⁹

(Bu teşbîh türleri içerisinde sadece beyte konu olanlar açıklanacaktır.)

Teşbîh-i Müekked: Bir sözde ya da cümlede teşbîh edatının yer almadığı, hazfe uğradığı teşbîh türüdür.⁵¹⁰

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ

“Dağları gördüğünde onları hareket etmeksizin donuk hâlde sanırsın.

Fakat o dağlar, bulutların geçip gittiği gibi geçerler.”⁵¹¹

Bu âyette teşbîh edatı kullanılmamıştır ve takdîr şu şekildedir: كَمَرَّ السَّحَابِ

Bu bilgilere göre “الْدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (Vakit iki kısımdır, gündür: Güvenli olan ve riskli olan. Yaşam iki kısımdır, yaşamdır: Afiyetli olan ve

⁵⁰⁶ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî'nin Şiirleri*, 71.

⁵⁰⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 140.

⁵⁰⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 140-143.

⁵⁰⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 147-150.

⁵¹⁰ Çögenli, *Kur'ân'ın Dil Yapısı*, 670.

⁵¹¹ en-Neml 27/88.

sıkıntılı olan) cümlesi incelendiğinde; şâir bu beyitte teşbîh-i müekked sanatını kullanmıştır. Beytin birinci cümlesi incelenirse:

Müşebbeh (الْمُشَبَّه): الدَّهْرُ (vakit, zaman) bu lafız benzeyendir.

Müşebbehun bih (الْمُشَبَّهُ بِهِ): يَوْمَانِ (iki gün) bu lafız ise benzetilendir.

Edatu't teşbîh (أداة التشبيه) نَحْوُ, شِبْهُ, مِثْلُ, الكاف (ك), كَأَنَّ: (أداة التشبيه) gibi edatlar bu cümlede yer almamıştır.

Vech-i şebah (Benzeme tarafı, yönü): دَا أَمْنٌ وَ دَا خَطَرٌ (Güvenli olan ve riskli olan) Beytin bu cümlesinin, teşbîhin yukarıda yer alan özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Bu cümlelerin takdîri şu şekilde olur: الدَّهْرُ يَوْمَانِ كَأَنَّ وَ كَخَطَرٍ Görüldüğü üzere bu beyitte teşbîh edatı olan “ك” hazfedilmiştir. Dolayısıyla bu teşbîh türü teşbîh-i müekkettir.

Aynı teşbîh sanatı beytin ikinci cümlesinde de mevcuttur. “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ دَا صَفَرٌ وَ دَا كَدَرٌ” (Yaşam iki kısımdır, yaşamdır: Afiyetli olan ve sıkıntılı olan) cümlesi teşbîh ile verilen bilgilere göre incelenirse:

1. Müşebbeh (الْمُشَبَّه): الْعَيْشُ (yaşam) bu lafız benzeyendir.
2. Müşebbehun bih (الْمُشَبَّهُ بِهِ): عَيْشَانِ (iki yaşamdır) bu lafız benzetilendir.
3. Edatu't teşbîh (أداة التشبيه) نَحْوُ, شِبْهُ, مِثْلُ, الكاف (ك), كَأَنَّ: (أداة التشبيه) gibi edatlar bu cümlede de yer almamıştır.
4. Vech-i şebah (Benzeme tarafı, yönü): دَا صَفَرٌ وَ دَا كَدَرٌ (afiyetli olan ve sıkıntılı olan) bu cümlelerin de teşbîhin bu özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Buna göre bu cümlelerin başka şekli de şöyle olmaktadır: وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ كَصَفَرٍ وَ كَكَدَرٍ. Bu cümle de benzer şekilde “ك” teşbîh edatı hazfedilmiştir. Beytin bu cümlesinde de şâir teşbîh-i müekketten yararlanmıştır.

Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da kalarak kullanmaya kinâye denir.⁵¹²

وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısırır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁵¹³

Bu âyette elini ısirmaktan (يَعِضُ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁵¹⁴

⁵¹² Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 182.

⁵¹³ Furkân 25/27.

⁵¹⁴ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 183.

Bu bilgilere göre; “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (Vakit iki kısımdır, gündür: Güvenli olan ve riskli olan) ve “العَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (Yaşam iki kısımdır, yaşamdır: Afiyetli olan ve sıkıntılı olan) bu iki cümle incelenirse: Bu cümlelerde yer alan “الدَّهْرُ يَوْمَانِ” (vakit iki gündür) ve “العَيْشُ عَيْشَانِ” (yaşam iki yaşamdır) ifadelerinde gerçek manâda ne zaman iki gündür ne de yaşam iki yaşamdır. Bu ifadeleri kullanan şâir, bu cümlelerde kinâyeye sanatından yararlanmış. Şâir “يَوْمَانِ” ve “عَيْشَانِ” lafızlarının gerçek manâlarını sırasıyla gün ve yaşam olarak göz önünde bulundurmuş fakat bu manâları gerçek anlamda iki kısma ayırmamıştır. Yani şâir “الدَّهْرُ يَوْمَانِ” ve “العَيْشُ عَيْشَانِ” ifadelerini kullanarak insan yaşamında zamanın ve hayatın inişli ve çıkışlı durumlar sergileyebileceğini kinâyeye yaparak dile getirmiştir. Cümlelerin devamına bakıldığında şâirin, zamanı güvenli ve riskli gün olarak iki güne (ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ); yaşamı da afiyetli ve sıkıntılı (ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ) olarak iki yaşama ayırması, burada kinâyeye yaptığını göstermektedir.

(الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ) Mecâz’ul Mürsel

Bir lafzın hakiki manâsını benzer olma dışında ve o hakiki manâsını niyet etmeye mâni bir ipucu ile birlikte farklı bir anlamda yeniden kullanma sanatına mecâz’ul mürsel denir.⁵¹⁵ Mecâz’ul mürsele ait çok fazla (otuzdan fazladır) ilişki söz konusudur.⁵¹⁶ Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Cüz’iyyet (الْجُزْئِيَّةُ): Bir şeyin parçasının zikrinden sonra bütününün niyet edilmesidir.⁵¹⁷

وَارْكَعُوا مَعَ الرَّائِعِينَ

“Rükû‘ edenlerle beraber rükû‘ ediniz.”⁵¹⁸

Bu âyette namazdan bir parça (cüz) olan rükû zikredilerek namaz yani bütün (küll) kastedilmiştir.⁵¹⁹

2. Külliyet (الْكُلِّيَّةُ): Bir şeyin bütününün zikredilmesinden sonra parçasının niyet edilmesidir.⁵²⁰

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ

“Nuh’un ümmeti resulleri doğrulamadı.”⁵²¹

Bu âyette resuller (küll) zikredilerek Nuh’a (a.s.) (cüz) dikkat çekilmiştir.⁵²²

⁵¹⁵ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 677.

⁵¹⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 161.

⁵¹⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 161.

⁵¹⁸ Bakara 2/43.

⁵¹⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 161.

⁵²⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 163.

⁵²¹ eş-Şuarâ 26/105.

⁵²² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 163.

Bu bilgilere göre beytin “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (Vakit iki kısımdır, gündür: Güvenli olan ve riskli olan) cümlesi incelendiğinde; cümlede geçen “الدَّهْرُ” (zaman, vakit) lafzı “يَوْمَانِ” (iki gün) olarak tanımlanmıştır. Bu ifadelerden biri “أَمْنٌ” (güvenli), diğeri ise “خَطَرٌ” (riskli, sıkıntılı) ifadesidir. Fakat zaman ya da vakit gerçek manâda iki kısma ayrılmamıştır. Beytin burada ki cümlesinde zamanın birbirine benzemeyen iki durumuna ya da kısmına değinilmiştir. Yani vakit veya zaman, bir insanın yaşamında güvenli ya da sıkıntılı şekilde ortaya çıkarak o insanın yaşamını etkileyebilir. “أَمْنٌ” (güvenli) ve “خَطَرٌ” (riskli, sıkıntılı) kelimeleri şâir tarafından bu cümlede zamanın cüzleri olarak düşünülmüştür.

Bu bağlamda fikir beyân edilirse; “الدَّهْرُ” (zaman, vakit) kelimesi, “يَوْمَانِ” (iki gün) lafzıyla yani birbirinden farklı iki kavramla (güvenli zaman, riskli zaman) ifade edilmiştir. Kısaca değinilirse; bu cüzler yani أَمْنٌ (güvenli) ve خَطَرٌ (riskli) ifadeleri, küll (الدَّهْرُ) yerine kullanılmıştır. Sonuç olarak şâir burada cüz’iyyet- külliyyet ilişkisine dayanan mecâz’ul mürsel sanatına başvurmuştur.

Benzer durum beytin “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (Yaşam iki kısımdır, yaşamdır: Afiyetli olan ve sıkıntılı olan) cümlesinde de vardır. Cümlede geçen “الْعَيْشُ” (yaşam, hayat) lafzı, “عَيْشَانِ” (iki kısım, iki yaşam) olarak ifade edilmiştir. Bu ifadelerden biri “صَفَرٌ” (afiyetli, huzurlu) kelimesi, öteki ise “كَدَرٌ” (sıkıntılı, kederli) kelimesidir. Hakikatte yaşamın birbirinden farklı iki kısmı yoktur. Burada yaşamın birbirinden farklı iki hâline dikkat çekilmek istenmiştir. Yani bir insan yaşamı boyunca ya afiyetli ve huzurlu bir hayat yaşayabilir ya da sıkıntılı ve kederli bir hayat yaşayabilir. Bu iki durum ise yaşamın dönemleri, cüzleridir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde; cümlede ki “الْعَيْشُ” (yaşam, hayat) kelimesi, “عَيْشَانِ” (iki kısım, iki yaşam) ifadesiyle yani “صَفَرٌ” (afiyetli) ve “كَدَرٌ” (sıkıntılı) kelimeleriyle dile getirilmiştir. Bu iki cüz (صَفَرٌ , كَدَرٌ) zikredilerek küll (الْعَيْشُ) yerine kullanılmıştır. Dolayısıyla şâir, beytin “وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” cümlesinde de mecâz’ul mürsel sanatına başvurmuştur.

2.Beyit: “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُ”

(الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ) Mecâz’ul Mürsel

Bir lafzın hakiki manâsını benzer olma dışında ve o hakiki manâsını niyet etmeye mâni bir ipucu ile birlikte farklı bir anlamda yeniden kullanma sanatına mecâz’ul mürsel denir.⁵²³

Maḥalliyet (الْمَحَلِّيَّةُ): Bir mekânın zikredilmesinden sonra o mekânın içinde yer alanlarının niyetlenmesidir.⁵²⁴

فَلْيَنْدِغْ نَادِيَهُ

⁵²³ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 677.

⁵²⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 167.

Burada meclisten niyetlenen o meclise gelecek olan kişilerdir.⁵²⁶

Bu bilgilere göre beyit incelenirse; şâir, burada kullanmış olduğu “الْبَحْرُ” (deniz) lafzını hakiki manâda kullanmamıştır. Mecâz yöntemiyle deniz kelimesini dünya, toplum ya da insan yaşamına, “الدَّرَرْ” (inci) ve “جَيْفٌ” (leş) lafızlarını da insan hayatında ki “güzel hayat” ve “çalkantılı, güzel olmayan hayat” anlamlarında kullanmıştır.

Başka bir ifadeyle îzâh edilirse; şâir, denizi, dibini ve yüzeyini sırasıyla; insan hayatı, insan hayatında ki görünmeyen durumlar ve insan hayatındaki görünen durumlar anlamında, incileri bazı insanların değerli olması ve leşleri de bazı insanların değersiz olması manâlarında kullanmıştır.

Şâir bu beyitte mecâz’ul mürsel sanatını kullanmış ve bu sanatı da kullanırken mahalliyet ilişkisi kurmuştur. Çünkü nasıl ki denizde pis ve güzel şeyler varsa dünya hayatında da insanlar bu şekilde ayrılmaktadır.

Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da kalarak kullanmaya kinâye denir.⁵²⁷

وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısıtır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁵²⁸

Bu âyette elini ısırmaktan (يَعِضُ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁵²⁹

Bu bilgilerden ve açıklamadan hareket edilerek beyit incelenirse:

“أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَغْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ” (Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen birçok leşi?) beytin bu cümlesinde yer alan “تَغْلُو” (yükselmek, çıkmak) fiili gerçek olarak bu anlamlara gelmiş olsa da bu beyitte sadece gerçek anlamlarında kullanılmamış, toplum içerisinde kıymetsiz insanların, çirkin veya hoş karşılanmayan birtakım davranışlarından dolayı ön planda olmaları ya da bu halleriyle bilinen insanların niyetlenmesi anlamında da kullanılarak bu cümlede kinâyeden yararlanılmıştır.

Beytin “وَتَسْقُرُ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدَّرَرْ” (En diplerinde sayısız inciler vardır, yerleşmiştir.)

⁵²⁵ Alak 96/17.

⁵²⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 167.

⁵²⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 182.

⁵²⁸ Furkân 25/27.

⁵²⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 183.

cümlesinde yer alan “تَسْتَوِرُ” (yerleşmek, sabit olmak) fiili de sadece gerçek manâsında kullanılmamıştır. Toplumda ki değerli ve önemli şahsiyetlerin toplum içerisinde değişmez oluşlarından da kinâye yapılmıştır.

3.Beyit: “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ”

Mecâz’ul Aklî (الْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ)

Bir kelimeyi sahip olduğu hakiki anlamı dışında kullanma sanatına mecâz denir.⁵³⁰ Mecâzın iki çeşidinden biri olan (diğeri mecâz’ul lügâvidir) mecâz’ul aklî ise; bir ilişkiden (alâka) dolayı herhangi bir eylemin o eylemi yapan fâilinden başka bir şeye dayandırılmasıdır.⁵³¹

Mecâz’ul aklîde var olan en önemli alâkalar (ilişkiler); Masdariyyet (Herhangi bir eylemin fâiline değil de mastara isnâd edilmesidir. “Bütün çabasını sergiledi.” Bu örnek cümlede fâil hazfedilmiş ve fiil mastara isnâd edilmiştir. Yani cümlemin aslı; “Çalışkan bütün çabasını sergiledi.” şeklindedir), Mekâniyyet (Herhangi bir eylemin mekâna isnâd edilmesidir. Örneğin; “Toprak soğanları çıkardı.” Burada soğanları çıkaran toprağın kendisi değil Allâh’ın kudretidir), Zamaniyyet (Herhangi bir eylemin zamana isnâd edilmesidir. “Geçen seneler şakaklarınızı beyazlatmış.” Buradaki birtakım fiziksel değişikliklerin meydana gelmesi zamana isnâd edilmiştir), Sebebiyyet (Herhangi bir eylemin meydana gelmesini sağlayacak olan şahsa isnâd edilmesidir. Örneğin; “Bu köprüyü Ali yaptı.” Köprü, Ali’nin emriyle yapıldığı için eylem kendisine isnâd edilmiştir.)⁵³²

Yukarıda yer alan bilgilere göre; “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” (Semada bulunsa da sayısız yıldız, güneş ve ay tutulur yalnızca.) cümlesi incelenirse:

“الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” (güneş ve ay) kelimeleri bu cümlede “يُكْسَفُ” (tutulmak, tutuluyor) fiilinin fâilleridir. Zahiren fâil olan bu iki kelimenin kendi başlarına tutulmaları söz konusu olamaz. “يُكْسَفُ” (tutuluyor) eyleminin sebebi Allâh’tır. Burada tutulma eylemini yapan Allâh (c.c.) ile güneş ve ay arasında bu eylemin sonucu olarak etkileşim yani sebebiyyetlik (sebebi Allâh’tır.) söz konusu olmuştur. Bir başka ifadeyle îzâh edilirse; burada eylemin hakiki sahibi güneş ve ay değil, “يُكْسَفُ” eylemi hakiki fâilinden alınarak diğeri fâil olan ay ve güneşe dayandırılmıştır.

Sonuç olarak şâir burada mecâz’ul aklîden istifade etmiştir.

Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da

⁵³⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 673.

⁵³¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 159-160.

⁵³² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 159-160.

kalarak kullanmaya kinâye denir.⁵³³

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısırır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁵³⁴

Bu âyette elini ısirmaktan (يَعَضُّ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁵³⁵

Verilen bu bilgilerden hareketle beytin “نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا” (yıldızların sayıları yoktur.) cümlesinde bulunan “لَا عِدَادَ لَهَا” (onların sayıları yoktur.) ifadesi, gerçek anlamını da koruyarak, “Aslında yıldızlar o kadar çoktur ki sayılamazlar.” cümlesinden kinâye olmuştur.

Sonuç olarak şâirin burada yararlanmış olduğu sanat kinâyedir.

فُضَاءُ الدَّهْرِ قَدْ ضَلُّوا فَقَدْ بَاتَتْ خَسَارَتُهُمْ

فَبَاغُوا الدِّينَ بِالدُّنْيَا فَمَا رِبَحَتْ تِجَارَتُهُمْ⁵³⁶

“Dönemin kadıları doğru yoldan çıktı.

Belirgindi zararları.

Dini dünyaya karşılık sattılar.

Kazanç sağlamadı alış verişleri.”⁵³⁷

1.Beyit: “فُضَاءُ الدَّهْرِ قَدْ ضَلُّوا فَقَدْ بَاتَتْ خَسَارَتُهُمْ”

Mecâz’ul Aklî (الْمَجَازُ الْعَقْلِي)

Mecâzın iki çeşidinden biri olan (diğeri mecâz’ul lügâvidir) mecâz’ul aklî, bir ilişkiden (alâka) dolayı her hangi bir eylemin o eylemi yapan fâilinden başka bir şeye dayandırılmasıdır.⁵³⁸

⁵³³ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 182.

⁵³⁴ Furkân 25/27.

⁵³⁵ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 183.

⁵³⁶ Şâfiî, Dîvân, 18.

⁵³⁷ Ural, Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri, 94.

⁵³⁸ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’, 159-160.

Mecâz'ul aklîde var olan en önemli alâkalar (ilişkiler); Masdariyyet (Herhangi bir eylemin fâiline değil de mastara isnâd edilmesidir. “Bütün çabasını sergiledi.” Bu örnek cümlede fâil hazfedilmiş ve fiil mastara isnâd edilmiştir. Yani cümlenin aslı; “Çalışkan bütün çabasını sergiledi.” şeklindedir), Mekâniyyet (Herhangi bir eylemin mekâna isnâd edilmesidir. Örneğin; “Toprak soğanları çıkardı.” Burada soğanları çıkaran toprağın kendisi değil Allâh'ın kudretidir), Zamaniyyet (Herhangi bir eylemin zamana isnâd edilmesidir. “Geçen seneler şakaklarınızı beyazlatmış.” Buradaki birtakım fiziksel değişikliklerin meydana gelmesi zamana isnâd edilmiştir), Sebebiyyet (Herhangi bir eylemin meydana gelmesini sağlayacak olan şahsa isnâd edilmesidir. Örneğin; “Bu köprüyü Ali yaptı.” Köprü, Ali'nin emriyle yapıldığı için eylem kendisine isnâd edilmiştir.)⁵³⁹

Bu bilgiler göz önünde bulundurularak hareket edilirse: Beyitte geçen “قُضَاةُ الدَّهْرِ” (dönemin kadıları) ifadesi, “ضَلُّوا” (yoldan çıktılar, sapıttılar) fiilinin fâilidir. “ضَلُّوا” eylemi hakiki anlamda kullanılırsa; sonradan bozulan bir fikir veya düşünce yapısı için kullanılır. Fakat burada kadıların yani hüküm veren kişilerin ya da toplumun ileri gelenlerinin bizatihi kendilerinin değil, onların fikirlerinin veya düşünce yapılarının bozulduğu kastedilmiştir. Yani doğru yoldan çıkmakla kastedilen; bu kişilerin, zihinsel olarak sonradan değişmiş olmalarıdır. Başka bir ifadeyle îzâh edilirse; “ضَلُّوا” fiili hakiki fâili olan fikir ya da düşünceye değil, diğer bir fâil olan “قُضَاةُ الدَّهْرِ” (dönemin kadılarına) lafzına isnâd edilmiştir. Ayrıca burada mekâniyyet ilişkisi de söz konusudur. Çünkü “قُضَاةُ الدَّهْرِ” ifadesiyle kastedilen; onların iç dünyası yani düşünce dünyalarıdır.

Sonuç olarak; şâir burada mekâniyyet ilişkisine dayalı olan mecâz'ul aklî sanatını kullanmıştır.

Mecâz'ul Mürsel (الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ)

Bir lafzın hakiki manâsını benzer olma dışında ve o hakiki manâsını niyet etmeye mâni bir ipucu ile birlikte farklı bir anlamda yeniden kullanma sanatına mecâz'ul mürsel denir.⁵⁴⁰ Mecâz'ul mürsele ait çok fazla (otuzdan fazladır) ilişki söz konusudur.⁵⁴¹ Bunlardan biri de şudur:

1. Sebebiyyet (السَّبَبِيَّةُ): Herhangi bir sebebin zikredilmesinden sonra sonucunun niyetlenmesidir.⁵⁴²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

⁵³⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 159-160.

⁵⁴⁰ Çögenli, *Kur'an'ın Dil Yapısı*, 677.

⁵⁴¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 161.

⁵⁴² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 164.

“Ey imân edenler! Kat kat faiz yemeyiniz. Allâh’a karşı isyân etmekten korununuz ki kurtuluşa kavuşasınız.”⁵⁴³

Yani “Faiz sonucu elde edilen yiyecekleri yemeyin.” demek istenmiştir. Burada faiz bu yiyeceklerin bir sebebidir. Faiz kelimesi yani sebep zikredilmiş yiyecekler yani sonuç niyetlenmiştir.⁵⁴⁴

Bu bilgilere göre; beyitte geçen “خَسَارَتُهُمْ” (zaraları, zıyanları) lafzı, gerçek manâda ticari zarar, kayıp anlamındadır. Fakat beyitte herhangi bir ticari yani maddi kayıptan söz edilmemektedir. Burada niyetlenen; dönemin ileri gelenlerinin ya da hüküm verenlerin düşünce yapılarının bozulması sonucu kendilerinde meydana gelen, manevi ve ahlâkî olmayan davranışlardır. Yani tüm bu gelişmelerin sonucu olarak onların düşmüş oldukları kötü hallerdir.

Burada “خَسَارَتُهُمْ” kelimesi kendisiyle alâkalı ve gerçek anlamı dışında farklı anlamda kullanılmıştır. Ayrıca sebebiyyet ilişkisinde söz konusudur. Çünkü dönemin kadıları veya önderleri, düşünce yapılarının değişmesi sebebiyle zarar etmişlerdir.

Sonuç olarak; şâir burada mecâz’ul mürsel sanatını icra etmiştir.

Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da kalarak kullanmaya kinâye denir.⁵⁴⁵

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısırır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁵⁴⁶

Bu âyette elini ısırmaktan (يَعَضُّ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁵⁴⁷

Verilen bu bilgilere göre; “قُضَاءُ الدَّهْرِ قَدْ ضَلُّوا” (Dönemin kadıları doğru yoldan çıktı.) cümlesinde bulunan “قُضَاءُ الدَّهْرِ” (dönemin kadıları) ifadesi; hakiki anlamda zamanın kadısı, dönemin hâkimi anlamını da kapsayacak şekilde dönemin ileri gelenleri, kanaat önderleri, âlimleri anlamında da kullanılmıştır. Yani “قُضَاءُ الدَّهْرِ” lafzı, “dönemin ileri gelenleri” ifadesinden bir kinâyedir.

Netîce olarak şâir burada kinâye sanatını kullanmıştır.

⁵⁴³ Âl-i İmrân 3/130.

⁵⁴⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 164.

⁵⁴⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 182.

⁵⁴⁶ el-Furkân 25/27.

⁵⁴⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 183.

2.Beyit: “فَبَاغُوا الدِّينَ بِالدُّنْيَا فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ”

İsti‘âre-i Mekniyye: Cümle de müste‘ârun lehine söylendiği fakat müste‘ârun minhin söylenmediği, hazfe uğradığı isti‘âre çeşididir.⁵⁴⁸

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ

“Allâh’a kuvvetli, kesin söz verdikten sonra sözlerini yerine
getirmeyip bozanlar...”⁵⁴⁹

Yukarıdaki âyette “عَهْدٌ” lafzı “حَبْلٌ” (ip, duygu bağı) lafzına benzetilmiştir. Yani “عَهْدٌ” (söz) kelimesi “حَبْلٌ” (ip, duygu bağı) kelimesine benzetilmiştir. Daha sonra Müste‘ârun minhin olan “حَبْلٌ” lafzı da hazfe uğramıştır. Müste‘ârun leh olan “عَهْدٌ” lafzı ise açıkça zikredilmiştir. “يَنْقُضُونَ” (bozanlar) fiili ise cümlede zikredilerek “حَبْلٌ” kelimesi için bir ipucu olmuştur. Bu âyette isti‘âre-i mekniyye yer almaktadır.⁵⁵⁰

Verilen bilgilere göre analiz yapılırsa: “فَبَاغُوا الدِّينَ بِالدُّنْيَا” (Dini dünyaya karşılık sattılar.) cümlesinde ki “الدِّينَ” (din) kelimesi (müste‘ârun leh), dinî ve dinî değerleri birtakım çıkarlara karşılık terk etmeye yani dünya zevklerini tercih etmeye (müste‘ârun minhin) benzetilmiştir. Burada müstearün leh (الدِّينَ) zikredilmiş, müste‘ârun minhin yani “Çıkarları için dini terk ettiler.” ifadesi ise hazfedilmiştir. “بَاغُوا” (sattılar) fiili ise “Çıkarları için dini terk ettiler” ifadesine bir ipucu olmuştur. Dolayısıyla şâir burada isti‘âre-i mekniyye sanatını kullanmıştır.

Aynı şekilde verilen bilgilere göre inceleme yapılırsa: “فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ” (Kazanç sağlamadı alış verişleri.) cümlesinde ki “تِجَارَتُهُمْ” (alış verişleri, ticaretleri) kelimesi (müste‘ârun leh), gerçek manâdaki alış verişe (müste‘ârun minhin) benzetilmiştir. Yani gerçek bir alış veriş söz konusu değildir. Burada müstearün leh (تِجَارَتُهُمْ) zikredilmiş, müste‘ârun minhin yani hakiki manâda “alış veriş (ticaret)” ifadesi ise açıkça söylenmemiştir. “رَبِحَتْ” (kazanç sağlamadı) fiili ise “alış veriş (ticaret)” ifadesine bir ipucu olmuştur. Dolayısıyla şâir burada da isti‘âretü’l mekniyye sanatını kullanmıştır.

مَعَاذُ’ul Aqlî (الْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ)

Mecâzın iki çeşidinden biri olan (diğeri mecâz’ul lügâvidir) mecâz’ul aqlî, bir ilişkiden (alâka) dolayı herhangi bir eylemin o eylemi yapan fâilinden başka bir şeye dayandırılmasıdır.⁵⁵¹

Mecâz’ul aqlîde var olan en önemli alâkalar (ilişkiler); Masdariyyet (Herhangi bir

⁵⁴⁸ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 675.

⁵⁴⁹ er-Ra’d 13/25.

⁵⁵⁰ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 675.

⁵⁵¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 159-160.

eylemin fâiline değil de mastara isnâd edilmesidir. “Bütün çabasını sergiledi.” Bu örnek cümlede fâil hazfedilmiş ve fiil mastara isnâd edilmiştir. Yani cümlemin aslı; “Çalışkan bütün çabasını sergiledi.” şeklindedir), Mekâniyyet (Herhangi bir eylemin mekâna isnâd edilmesidir. Örneğin; “Toprak soğanları çıkardı.” Burada soğanları çıkaran toprağın kendisi değil Allâh’ın kudretidir), Zamaniyyet (Herhangi bir eylemin zamana isnâd edilmesidir. “Geçen seneler şakaklarınızı beyazlatmış.” Buradaki birtakım fiziksel değişikliklerin meydana gelmesi zamana isnâd edilmiştir), Sebebiyyet (Herhangi bir eylemin meydana gelmesini sağlayacak olan şahsa isnâd edilmesidir. Örneğin; “Bu köprüyü Ali yaptı.” Köprü, Ali’nin emriyle yapıldığı için eylem kendisine isnâd edilmiştir.)⁵⁵²

Yukarıda yer alan bilgilere göre gerekli îzâhlar yapılırsa: “فَمَا رِبَحْتَ تِجَارَتُهُمْ” (Kazanç sağlamadı alış verişleri.) cümlesinde ki “رِبَحَ” (kâr etti) fiilinin gerçek manâda fâili insandır. Çünkü alış veriş yapan, kâr veya zarar yapan da insandır. Normalde bu fiilin “insan” kelimesine isnâd edilmesi gerekirken; “فَمَا رِبَحْتَ تِجَارَتُهُمْ” cümlesinde “تِجَارَتُهُمْ” (ticaretleri) lafzına isnâd edilmiştir. Dolayısıyla şâirin bu cümlede mecâz’ul aklî sanatından yararlandığı görünmektedir.

Kinâye (الْكِنَايَةُ)

Bir sözü gerçek anlamını da kapsayacak şekilde fakat bu gerçek anlamın dışında da kalarak kullanmaya kinâye denir.⁵⁵³

وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“Zorba, zâlim kişi o gün elini ısırır hâlde şu şekilde diyecek: Keşke o elçilerle beraber olsaydım.”⁵⁵⁴

Bu âyette elini ısirmaktan (يَعِضُ) kastedilen şey, kıyamet günü olan pişmanlıktır.⁵⁵⁵

Bu bilgilere göre gerekli açıklamalar yapılırsa: “فَبَاعُوا الدِّينَ بِالْدُّنْيَا” (Dini dünyaya karşılık sattılar.) cümlesinde bulunan “بَاعَ” (sattı) fiili gerçek manâda “sattı” anlamını da koruyarak bu cümlede, “Dinî ve dinî değerleri birtakım çıkarlara karşılık terk etmeye yani dünya zevklerine tercih etmeye razı oldular.” ifadesinden kinâye olarak kullanılmıştır. Yani; “بَاعَ” (sattı) fiili, gerçek anlamı da düşünülerek dünya hayatına karşılık dini terk edenlerden kinâye edilmiştir. Sonuç olarak şâir burada kinâye sanatını kullanmıştır.

Teşbîh (التَّشْبِيهُ)

Bir ya da daha fazla niteliğe sahip iki şey arasından birinin ötekine benzetilmesidir. Söz

⁵⁵² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 159-160.

⁵⁵³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 182.

⁵⁵⁴ el-Furkân 25/27.

⁵⁵⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 183.

konusu niteliğin yani teşbîhin alanına giren özelliğin, benzetilmesi yapılan şeyde benzeyenden daha fazla olması gerekir.⁵⁵⁶

Teşbîhin elemanları: Teşbîhin elemanları dört tanedir. Bunlar şöyledir:

1. Müşebbeh (المُشَبَّه): Bir söz ya da cümlede benzeyen kelimeye denir.
2. Müşebbehun bih (المُشَبَّهُ بِهِ): Kendisine benzetilmesi yapılmış olan lafız ya da kelimedir.
3. Edatu't teşbîh (أَدَاةُ التَّشْبِيهِ): Teşbîh sanatında kullanılan birtakım edatlardır. (كَأَنَّ (نَحْوُ , شِبْهُ , مِثْلُ , الْكَافُ (ك))
4. Vech-i şebah (Benzeme tarafı, yönü): Müşebbehun bih ve müşebbeh arasında ortaklaşa kullanılan niteliktir.⁵⁵⁷

Teşbîhin türleri: Teşbîh-i belîğ, teşbîh-i mücmel, teşbîh-i müekked, teşbîh-i mürsel, teşbîh-i temsilî, teşbîh-i zımnî ve teşbîh-i mufassaldır.⁵⁵⁸

(Bu teşbîh türleri içerisinde sadece beyte konu olanlar açıklanacaktır.)

Teşbîh-i Zımnî: Bir sözde ya da cümlede müşebbeh ve müşebbehun bihin açıkça zikredilmediği ve teşbîh edatının da yer almadığı, teşbîhin olup olmadığı sadece kelamın anlamından ve ilişkisinden anlaşılabildiği teşbîhtir. Bu teşbîh türünde müşebbehun bih, çoğunlukla müşebbeh için bir delîl ve sebep olur.⁵⁵⁹

وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

“Deve, iğne deliğinden geçmediği sürece onlar da cennete

giremeyecekler.”⁵⁶⁰

Bu âyette; Allâh'ın âyetlerini, emirlerini inkâr edenlerin cennete giremeyecekleri hâli, (Müşebbeh anlamı vermektedir. Çünkü müşebbeh açıkça zikredilmemiştir.) iğne deliğinden geçemeyen devenin hâline (Müşebbehun bih anlamı vermektedir. Çünkü müşebbehun bih de açıkça belirtilmemiştir.) benzetilmiştir. Burada ki vech-i şebah ise her iki hâlinde imkân dâhilinde olamayışıdır. Yani devenin iğne deliğinden geçmesi nasıl mümkün değilse, Allâh'ın âyetlerini inkâr edenlerin cennete girmesi de aynı şekilde mümkün değildir. (Müşebbehun bih, müşebbeh için bir delîl ya da sebep olmaktadır.)⁵⁶¹

Yukarı da yer alan bilgilere göre gerekli analizler yapılırsa:

⁵⁵⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 140.

⁵⁵⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 140-143.

⁵⁵⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 147-150.

⁵⁵⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 150.

⁵⁶⁰ el-A'râf 7/40.

⁵⁶¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî'*, 152.

1. Müşebbeh (المُشَبَّه): Açıkça zikredilmemiş fakat “فَبَاعُوا الدِّينَ بِالدُّنْيَا” (Dini dünyaya karşılık sattılar.) ifadesi müşebbeh anlamı vermektedir.
2. Müşebbehun bih (المُشَبَّهُ بِهِ): Buda açıkça zikredilmemiştir. Fakat “تِجَارَتُهُمْ فَمَا رِبَحَتْ” (Kazanç sağlamadı alış verişleri) cümlesi müşebbehun bih izlenimi vermektedir. Yani alış veriş yapan ama kazanç sağlayamayan bir tacir gibi düşünülmüştür.
3. Vech-i şebah (Benzeme tarafı, yönü): Hem gerçek manâda alış veriş yapan birinin hem de dini dünyaya değişen birinin uğradığı zarar, bu cümlede ortak yöndür.
4. Edatu't teşbîh (أداة التشبيه): كَأَنَّ, الْكَافُ (ك), شَبَّهُ, مِثْلُ, الْكَافُ (ك) gibi edatlar bu cümlede yer almamıştır.

Burada müşebbehun bih (hakiki anlamda alış veriş yapan), müşebbeh (dini dünyaya karşılık satanlar) için delîl de olmuştur. Çünkü ticarete nasıl ki zarar söz konusu ise dinini dünya çıkarları için satan birinin de zararı aynı şekilde olağandır.

Sonuç olarak şâir burada teşbîh-i zımnî sanatını kullanmıştır.

يَا آلَ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ حُبُّكُمْ فَرَضَ مِنَ اللَّهِ فِي الْقُرْآنِ أَنْزَلَهُ
كَفَاكُمْ مِنْ عَظِيمِ الْقَدْرِ أَنْتُمْ مَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْكُمْ لَا صَلَاةَ لَهُ⁵⁶²

“Ey Allâh’ın Resulü’nün âilesi!

Allâh’ın indirmiş olduğu Kur’ân’da Allâh sevginizi farz eyledi.

Yoktur böyle övünç, haysiyet olarak yeter size.

Namazı olmaz sizlere salât getirmeyen kişinin!”⁵⁶³

1.Beyit: “يَا آلَ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ حُبُّكُمْ فَرَضَ مِنَ اللَّهِ فِي الْقُرْآنِ أَنْزَلَهُ”

Ḥakikat (الْحَقِيقَةُ)

Kelimenin ya da cümlenin kendi gerçek anlamında kullanılmasına denir. Hakikat, mecâzın tam tersidir.⁵⁶⁴

Bu bilgiye göre, “يَا آلَ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ حُبُّكُمْ فَرَضَ مِنَ اللَّهِ فِي الْقُرْآنِ أَنْزَلَهُ” cümlesi incelendiğinde; bu cümlenin tamamında lafızlar gerçek anlamlarında kullanılmış ve hakikatlere değinilmiştir. (Ey Allâh’ın Resulü’nün âilesi! Allâh’ın indirmiş olduğu Kur’ân’da Allâh sevginizi farz eyledi.)

2.Beyit: “كَفَاكُمْ مِنْ عَظِيمِ الْقَدْرِ أَنْتُمْ مَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْكُمْ لَا صَلَاةَ لَهُ”

⁵⁶² Behcet, *Dîvânü ’ş-Şâfiî*, 118.

⁵⁶³ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri*, 252.

⁵⁶⁴ et-Teftâzânî, *Muhtasar ’ul Me’ânî*, 485.

(الْكِنَايَةُ) Kinâye

Bir kelimenin gerçek anlamının hedeflenmesiyle beraber, gerçek anlamından başka anlamda da kullanılmasına kinâye denir.⁵⁶⁵

قَرَعَ زَيْدٌ سِنَّهُ

“Zeyd, dişini kırdı.”

Yukarıdaki cümlede dişini kırmak ifadesi; üzüntü, pişmanlık v.b. şeylerden kinâyedir.⁵⁶⁶

Bu bilgilere göre beytin, “كَفَاكُمُ مِنْ عَظِيمِ الْقَدْرِ أَنْكُمُ” (Yoktur böyle övünç, haysiyet olarak yeter size) cümlesi incelendiğinde; “كَفَاكُمُ” (size yeter) ifadesi, “Sizler zaten o kadar yücesiniz ki haysiyetiniz de büyüktür.” cümlesinden bir kinâyedir. Dolayısıyla şâir, burada kinâye sanatını kullanmıştır.

(الْمَجَازُ الْمُرْسَلُ) Mecâz’ul Mürsel

Herhangi bir kelimenin gerçek anlamını kastetmeye engel olan ipucuyla beraber, bu gerçek anlamı, benzer olma durumu hariç tamamen farklı bir anlamda kullanmaya mecâz’ul mürsel denir. Mecâz’ul mürsel sanatında;

(الْحَالِيَّةُ) Hâlliyet

Geleceğe İtibarlık,

(الْمَحَلِّيَّةُ) Maḥalliyet

Sebebiyyet (السَّبَبِيَّةُ),

Sebep-Müsebbeb (السَّبَبِيَّةُ-الْمُسَبَّبِيَّةُ),

Cüz’iyyet (الْجُزْئِيَّةُ),

Külliyet (الْكُلِّيَّةُ) gibi ilişkiler mevcut olabilmektedir.⁵⁶⁷

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

“O Allâh ki sizler için âyetlerini gösteriyor ve sizler için semâdan

rızık indiriyor.”⁵⁶⁸

Yukarıdaki âyette bulunan “rızık” lafzıyla kastedilen şey yağmurdur. Çünkü rızık yağmurun bir sonucudur. Sonuç zikredilerek yağmur yani rızıkın sebebi niyetlenmiştir.⁵⁶⁹

Bu bilgilere göre beyitte yer alan “مَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْكُمْ لَا صَلَاةَ لَهُ” (Namazı olmaz sizlere salât getirmeyen kişinin!) cümlesi incelenirse: “مَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْكُمْ” (Sizlere salât getirmeyen kişi) ifadesi, “لَا صَلَاةَ لَهُ” (Namazı olmaz) ifadesine bir sebep olmuştur. Bir başka ifadeyle söylenirse; Peygambere ve âilesine salât getirmemek (sebep), namazın makbûl olmayışını (sonuç) ortaya

⁵⁶⁵ el-Ḳazvînî, *Telḥîş ’ul Miftâḥ*, 199.

⁵⁶⁶ Emîn, *El-Belâgat ’ul Vaḍîhetu*, 244.

⁵⁶⁷ Emîn, *El-Belâgat ’ul Vaḍîhetu*, 211.

⁵⁶⁸ el-Mü’min 40/13.

⁵⁶⁹ Emîn, *El-Belâgat ’ul Vaḍîhetu*, 209.

çıkarmaktadır. Sonuç olarak şâir burada, sebep-müsebbeb ilişkisine bağlı olarak mecâz'ul mürsel sanatını kullanmıştır.

3.3. BEDÎ' YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

İmâm Şâfîi'nin Dîvânı'ndan seçilen beyitlerin bu başlık altında bedî' yönden incelenmesi yapılacaktır.

Bedî' İlmi (عِلْمُ الْبَدِيعِ): Kendisi ile kelâmı güzelleştirme yöntemlerini içeren ilme bedî' ilmi denir. Yani kelâmı güzelleştirmeyeyle ilgilenen ilim dalıdır.⁵⁷⁰

أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبٌ
لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاذَكَ لِي صَحَّ مِنْ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبٌ⁵⁷¹

“Sen bana yetersin, kalbe yeter (kalbi tatmin eder) sadece sende olmak.

Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter bana.

Muhabbetin zamanın hangi kısmında gelir (gerçekleşir) bana aldırış etmem.

Önemli olan; zaman mâni olmasın (kesmesin) yoluna musibetleriyle”⁵⁷²

Beyitler bedî' ilmine göre sırasıyla incelenirse:

1.Beyit: “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبٌ”

(الْجِنَاسُ) Cinâs

Yazılışları ve ifade edilişleri aynı veya benzerlik gösteren ama anlamca farklı olan iki lafzın birlikte kullanılmasıdır. Cinâs doğal olarak ortaya çıktığında (zorlama ile cinâs sanat olmaktan çıkar, kulağa yük olur.) kelâma güzellik kattığı gibi kelâmın dile hafif, kulağa ise mûsiki olarak hoş gelmesini sağlar.⁵⁷³

Kullanılan bu iki lafız, şu dört şey ile birbirine benzer olur:

1. Harflerin tertibi
2. Harflerin adedi
3. Harflerin sükûnu ve harekesi
4. Harflerin çeşidi⁵⁷⁴

Bu dört özellik bir arada bulunduğu tam cinâs olarak adlandırılırken, bu

⁵⁷⁰ el-Harbi, el-Belâgatü'l Müyessere, 79.

⁵⁷¹ Şâfîi, Dîvân, 15.

⁵⁷² Ural, Dîvân İmâm Şâfîi'nin Şiirleri, 56.

⁵⁷³ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 238.

⁵⁷⁴ Bulut, Belâgat-i Müyessera; Me'ânî - Beyân - Bedî', 238.

özelliklerden biri olmadığında nâkıs cinâs olarak adlandırılır.⁵⁷⁵

Lafızların i'râb hareketlerinde veya nekralıkta ve marifelikte farklı oluşları tam cinâsa engel değildir.⁵⁷⁶

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ

“Battığı an yıldızla yemin olsun ki, arkadaşınız doğrudan ayrılmadı ve yanlışa da inanmadı, o hevesine uygunda söz söylemez.
(konuşmaz)”⁵⁷⁷

Bu âyette yer alan “هَوَىٰ” ve “الْهَوَىٰ” lafızlarında; harf sırası, harf adedi, harflerin sükûnu ve harekesinde ve harflerin çeşidinde aynı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu lafızlar birincisinde (هَوَىٰ) fiil, ikincisinde (الْهَوَىٰ) isimdir. Yani anlamları farklıdır. Fiil olan lafızda anlam “batmak” iken, isim olan lafızda “heves” anlamındadır. Sonuç olarak burada tam cinâs vardır.⁵⁷⁸

Bu bilgilere göre “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبٌ” (Sen bana yetersin, kalbe yeter sadece sende olmak. Kanaatimce, eğer kanaatim doğruysa sadece sen de olmak kesinlikle yeter bana.) cümlesi incelenirse:

Cümle sonlarında ki “حَسْبٌ” kelimesinde; harf sırası (ح، س، ب) , harf adedi (ح، س، ب) olmak üzere üç tanedir), harflerin sükûnu ve harekesi (her iki kelimedede de ح، س، ب şeklinde) ve harflerin çeşidi (ح، س، ب) aynıdır.

Ayrıca birinci cümlede sonunda ki “حَسْبٌ” kelimesi, “kalbin tatmin olması” anlamındayken, ikinci cümlede sonundaki “حَسْبٌ” kelimesinin anlamı ise “sadece sende olmak yeterlidir.” anlamındadır. Dolayısıyla bu iki lafız yazılıştaki ve söylenişteki benzerlik göstermiş ve anlamca farklı olmuştur. Sonuç olarak şâir burada tam cinâsı uygulamıştır.

Seçî‘ (السَّجْعُ)

İki veya ikiden fazla cümlede cümle sonlarının (fâsıla) benzer olmasına seçî‘ denir. seçî‘nin ya bir harfte ya daha fazla harfte ya da bir veya daha fazla kelimedede olması mümkündür. Burada “fâsıla” ifadesinin geçmesi, seçî‘nin aslında düz yazıya (nesre) ait bir kavram olduğunu bildirmektedir. Çünkü fâsıla, nesirde cümle sonlarını ifade etmektedir. Ama zaman geçtikçe seçî‘nin alanı genişlemiş ve nâzım alanında da adından söz ettirmiştir. Seçî‘ nesirde fâsılayı belirtirken, nâzımda (şiirde) ise kafiyei ifade etmektedir.⁵⁷⁹ Seçî‘ sanatında kelimelerin sonlarındaki hareketler dikkate alınmadığı gibi müenneslik tâ’sı da dikkate

⁵⁷⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 239.

⁵⁷⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 240.

⁵⁷⁷ en-Necm 53/1-3.

⁵⁷⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 240.

⁵⁷⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 247-248.

alınmaz.⁵⁸⁰

Seçî'ye ait kavramlar şu şekildedir:

1. Revi: Kafiye de ki son harftir.
2. Fıkra: Fâsılanın bulunduğu cümleye denir.
3. Fâsıla: Fıkranın son lafzıdır.⁵⁸¹

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

“Ne oluyor size ki Allâh’a yüceliği layık görmüyorsunuz? Fakat sizi çeşitli safhalardan geçirip yaratan O’dur.”⁵⁸²

Bu âyette; revî harfî “ر” (râ) harfidir. Fâsıla “وَقَارًا” ve “أَطْوَارًا” kelimeleridir. Fıkra ise مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ve وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا cümleleridir. Dolayısıyla bu âyette seçî’ vardır.⁵⁸³

Bu bilgilere göre; “أَنْتَ حَسْبِي وَفِيكَ لِلْقَلْبِ حَسْبٌ وَلِحَسْبِي إِنْ صَحَّ لِي فِيكَ حَسْبٌ” beytin cümle sonlarında ki “حَسْبٌ” kelimesi kafiye yi oluşturmaktadır. Burada revî harfî “ب” (be) harfidir ve bu beyitte seçî’ sanatı yer almaktadır.

Ayrıca birinci ve ikinci beyitlerin son dizeleri sırasıyla “حَسْبٌ” ve “خَطْبٌ” kelimeleriyle bittiğinden dolayı seçî’ sanatı bulunmaktadır. Revî harfî ise “ب” (be) harfidir.

2.Beyit: “لَا أَبَالِي مَتَى وَذَلِكَ لِي صَحٌّ مِنَ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبٌ”

ٲٲبآٲ (الطٲبآٲ)

Bir cümlede ya da bir sözde iki farklı manâyı birlikte ifade etmeye ٲٲbآٲ denir.⁵⁸⁴ ٲٲbآٲ sanatının harf, isim veya fiil olması mümkündür.⁵⁸⁵

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

“İlk olan da açık olan da gizli olan da sadece O’dur.”⁵⁸⁶

Bu âyette ilk (الْأَوَّلُ) ve son (الْآخِرُ) ile açık (الظَّاهِرُ) ve gizli (الْبَاطِنُ) kelimeleri birer isimdir ve burada iki isim arasında ٲٲbآٲ mevcuttur.⁵⁸⁷

رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

“Dirilten ve yaşatan sadece Rabbim ’dir.”⁵⁸⁸

⁵⁸⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 249.

⁵⁸¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 248.

⁵⁸² Nûh 71/13,14.

⁵⁸³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 249.

⁵⁸⁴ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 688.

⁵⁸⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 192.

⁵⁸⁶ el-Hadîd 57/3.

⁵⁸⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 193.

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/258.

Bu âyette diriltmek (يُحْيِي) ve öldürmek (يُمِيتُ) kelimeleri birer fiildir ve bu iki fiil arasında tıbâk bulunmaktadır.⁵⁸⁹

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

“Kişinin kazanmış olduğu iyilik kendine (lehine), işlemiş olduğu kötülük aleyhinedir.”⁵⁹⁰

Bu âyette yer alan ve lehte olma durumunu belirten “لَهَا” ifadesindeki “لَ” (lâm) ile aleyhte olma durumunu belirten “عَلَيْهَا” ifadesindeki “عَلَى” lafzı arasında tıbâk söz konusudur.⁵⁹¹

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ

“Ölüyken dirilttiğimiz biri... gibi olur mu?”⁵⁹²

Bu âyette “مَيِّتًا” kelimesi isim, “أَحْيَيْنَاهُ” kelimesi ise fiildir. Bu kelimeler arasında tıbâk bulunmaktadır.⁵⁹³

Bu bilgilere göre şiirin “لَا أَبَالِي مَتَى وَدَاذَكَ لِي صَحَّ مِنَ الدَّهْرِ مَا تَعَرَّضَ خَطْبُ” cümlesi incelenirse:

Bu cümlede yer alan gerçekleşmek (صَحَّ) kelimesi ile engel olmak (تَعَرَّضَ) kelimesi birer fiildir ve zıt anlamlı fiiller arasında gerçekleşen tıbâk sanatı söz konusudur.

الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ

أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَغْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُرُ

وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ⁵⁹⁴

“Vakit iki kısımdır (gündür): Güvenli olan ve riskli olan

Yaşam iki kısımdır (yaşamdır): Afiyetli olan ve sıkıntılı olan

Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen birçok leşi?

En diplerinde sayısız inciler vardır. (yerleşmiş)

Semada bulunsa da nice (sayısız) yıldız, güneş ve ay tutulur

yalnızca.”⁵⁹⁵

⁵⁸⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 194.

⁵⁹⁰ el-Bakara 2/286.

⁵⁹¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 195.

⁵⁹² el-En‘âm 6/122.

⁵⁹³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 195.

⁵⁹⁴ Şâfiî, *Dîvân*, 29.

⁵⁹⁵ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri*, 71.

Beyitler bedî‘ ilmine göre sırasıyla incelenirse:

1.Beyit: “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ”

Cemu‘ Maa‘t-Taḫsîm (الْجَمْعُ مَعَ التَّقْسِيمِ)

Bir cümlede veya bir sözde bir araya gelen unsurların, sonradan ayrı ayrı olarak detaylandırılması ve nitelendirilmesidir.⁵⁹⁶

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ
بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ

“Daha sonra kitabı, seçtiğimiz kullarımıza miras olarak bıraktık.
Bundan böyle onların bazıları nefislerine zâlimce davranır, bazıları
itidalli davranır, bazıları da Allâh’ın dilemesiyle hayırlı işlerde
yarışır.”⁵⁹⁷

Bu âyette, Allâh’ın kullarından seçilmiş olanlar “الْكِتَابَ” (kitap) kelimesinde bir araya getirilmiş; daha sonra bu kullar, birbirinden farklı üç kategoriye bölünmüştür. Yani taksim edilmiştir.⁵⁹⁸

Bu bilgilere göre şiirin “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (Vakit iki kısımdır, gündür: Güvenli olan ve riskli olan. Yaşam iki kısımdır, yaşamdır: Afiyetli olan ve sıkıntılı olan.) cümlesi incelenirse:

Beytin birinci mısrasın da geçen “الدَّهْرُ” (zaman, vakit) kelimesi, “يَوْمَانِ” (iki gün) kelimesinde toplanmış; vakit lafzı sonradan iki kısma taksim edilmiştir. Yani vakit (الدَّهْرُ), güvenli (ذَا أَمْنٍ) ve riskli (ذَا خَطَرٍ) olmak üzere iki bölümle nitelendirilmiştir. Sonuç olarak şâir burada cemu‘ maa‘t-taḫsîm sanatını kullanmıştır.

Benzer durum ikinci mısrada da söz konusudur. Bu cümlede geçen “الْعَيْشُ” (yaşam, hayat) kelimesi, “عَيْشَانِ” (iki yaşamdır, iki kısımdır) kelimesinde toplanmış; hayat kelimesi sonradan iki türe taksim edilmiştir. Yani yaşam (الْعَيْشُ), afiyetli (ذَا صَفَرٍ) ve sıkıntılı (ذَا كَدَرٍ) olmak üzere iki ayrı kısımla nitelendirilmiştir. Şâir burada da cemu‘ maa‘t-taḫsîm sanatından istifade etmiştir.

Ṭıbâḳ (الطَّبَاقُ)

Bir cümlede ya da bir sözde iki farklı manâyı birlikte ifade etmeye ṭıbâḳ denir.⁵⁹⁹ Ṭıbâḳ

⁵⁹⁶ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 685.

⁵⁹⁷ Fâtır 35/32.

⁵⁹⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 685.

⁵⁹⁹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 688.

sanatının harf, isim veya fiil olması mümkündür.⁶⁰⁰

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

“İlk olan da açık olan da gizli olan da sadece O’dur.”⁶⁰¹

Bu âyette ilk (الْأَوَّلُ) ve son (الْآخِرُ) ile açık (الظَّاهِرُ) ve gizli (الْبَاطِنُ) kelimeleri birer isimdir ve burada iki isim arasında tıbbâk mevcuttur.⁶⁰²

رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

“Dirilten ve yaşatan sadece Rabbim’dir.”⁶⁰³

Bu âyette diriltmek (يُحْيِي) ve öldürmek (يُمِيتُ) kelimeleri birer fiildir ve bu iki fiil arasında tıbbâk bulunmaktadır.⁶⁰⁴

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

Kişinin kazanmış olduğu iyilik kendine (lehine), işlemiş olduğu kötülük aleyhinedir.”⁶⁰⁵

Bu âyette yer alan ve lehte olma durumunu belirten “لَهَا” ifadesindeki “لَا” (lâm) ile aleyhte olma durumunu belirten “عَلَيْهَا” ifadesindeki “عَلَى” lafzı arasında tıbbâk söz konusudur.⁶⁰⁶

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ

“Ölüyken dirilttiğimiz biri....gibi olur mu?”⁶⁰⁷

Bu âyette “مَيِّتًا” kelimesi isim, “أَحْيَيْنَاهُ” kelimesi ise fiildir. Bu kelimeler arasında tıbbâk bulunmaktadır.⁶⁰⁸

Verilen bilgilere göre “الَّذِينَ هُمْ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” cümlesi incelenirse: أَمْنٍ (güvenli) ve خَطَرٍ (riskli) kelimeleri birer isimdir ve bu zıt anlamlı isimler burada tıbbâk sanatını meydana getirmişlerdir.

Benzer durum beytin ikinci cümlesinde de mevcuttur: صَفَرٌ (afiyetli, huzurlu) ve كَدَرٌ (sıkıntılı, kederli) kelimeleri de birer isimdir ve bu zıt anlamlı isimler arasında tıbbâk sanatı oluşmuştur.

⁶⁰⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 192.

⁶⁰¹ el-Hadîd 57/3.

⁶⁰² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 193.

⁶⁰³ el-Bakara 2/258.

⁶⁰⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 194.

⁶⁰⁵ el-Bakara 2/286.

⁶⁰⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 195.

⁶⁰⁷ el-En’âm 6/122.

⁶⁰⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî’*, 195.

Seçî‘ (السَّجْعُ)

İki veya ikiden fazla cümlede cümle sonlarının (fâsıla) benzer olmasına seçî‘ denir. seçî‘nin ya bir harfte ya daha fazla harfte ya da bir veya daha fazla kelimede olması mümkündür. Burada “fâsıla” ifadesinin geçmesi, seçî‘nin aslında düz yazıya (nesre) ait bir kavram olduğunu bildirmektedir. Çünkü fâsıla, nesirde cümle sonlarını ifade etmektedir. Ama zaman geçtikçe seçî‘nin alanı genişlemiş ve nâzım alanında da adından söz ettirmiştir. Seçî‘ nesirde fâsılayı belirtirken, nâzımda (şiirde) ise kafiyei ifade etmektedir.⁶⁰⁹ Seçî‘ sanatında kelimelerin sonlarındaki harekeler dikkate alınmadığı gibi müenneslik tâ’sı da dikkate alınmaz.⁶¹⁰

Seçî‘ye ait kavramlar şu şekildedir:

1. Revi: Kafiye de ki son harftir.
2. Fıkra: Fâsılanın bulunduğu cümleye denir.
3. Fâsıla: Fıkranın son lafzıdır.⁶¹¹

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

“Ne oluyor size ki Allâh’a yüceliği layık görmüyorsunuz? Fakat sizi çeşitli safhalardan geçirip yaratan O’dur.”⁶¹²

Bu âyette; revî harfî “ر” (râ) harfidir. Fâsıla “وَقَارًا” ve “أَطْوَارًا” kelimeleridir. Fıkra ise مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ve وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا cümleleridir. Dolayısıyla bu âyette seçî‘ vardır.⁶¹³

Yukarıda ki bilgilere göre “الَّذِينَ يَوْمَانِذَا آمَنُ وَذَا خَطَرُ وَالْعِيشُ عِيشَانِذَا صَفَرُ وَذَا كَذَرُ” cümlesi incelenirse: mısra sonlarında yer alan “كَذَرُ” ve “خَطَرُ” kelimeleri, beyitte kafiyei oluşturmaktadır. Bu kelimelerin sonunda ki “ر” (râ) harfi de revî harfidir. Sonuç olarak bu beyitte seçî‘ bulunmaktadır.

Ayrıca birinci, ikinci ve üçüncü beyitlerin son dizeleri sırasıyla “كَذَرُ”, “الدَّرَرُ” ve “الْقَمَرُ” lafızlarıyla bittiğinden dolayı seçî‘ söz konusudur. Bu kelimelerdeki revî harfi ise “ر” (râ) harfidir.

Murââ‘tu’n-Nazîr (مُرَاعَاةُ النَّظِيرِ)

Aralarında manâ benzerliği bulunan iki veya ikiden fazla kelimenin bir cümlede ya da sözde bulunmasıdır. Tıbâk sanatının tersi bir sanattır.⁶¹⁴

⁶⁰⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 247-248.

⁶¹⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 249.

⁶¹¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 248.

⁶¹² Nûh 71/13,14.

⁶¹³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 249.

⁶¹⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 202.

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ

“O ikisinden inci ve mercan çıkmaktadır.”⁶¹⁵

Bu âyette manâca birbiriyle uyumlu olan inci (اللُّؤْلُؤُ) ve mercan (الْمَرْجَانُ) lafızları bir arada bulunmuştur.⁶¹⁶

Bu bilgilere göre “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ وَالْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” cümlesine bakılırsa; “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (riskli) ve “الْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (sıkıntılı) kelimeleri ile “الْمَرْجَانُ” (güvenli) ve “اللُّؤْلُؤُ” (huzurlu) kelimeleri ile “الدَّهْرُ يَوْمَانِ ذَا أَمْنٍ وَ ذَا خَطَرٍ” (riskli) ve “الْعَيْشُ عَيْشَانِ ذَا صَفَرٍ وَ ذَا كَدَرٍ” (sıkıntılı) kelimeleri arasında anlam yönüyle alâkalıdır ve bu beyitte murââ-t-ı nazîr sanatı bulunmaktadır.

2.Beyit: “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدَّرَرُ”

Muḳâbele (الْمُقَابَلَةُ)

Bir cümlede veya bir sözde karşıt olmayan kelimeler ifade edildikten sonra aynı sıraya riâyet edilerek bu kelimelerin zıtlarının da söylenmesidir.⁶¹⁷

Belâgat âlimlerinin bazısı mukâbeleyi tıbâk başlığı altında incelemişlerdir. Oysaki tıbâk iki lafız arasında mümkünken, muḳâbele sanatı en az dört lafzın oluşturduğu ikişerli grup şeklinde mümkündür.⁶¹⁸

فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا

“Artık çok ağlasınlar ve az gülsünler.”⁶¹⁹

Bu âyette ilk önce; gülsünler (لْيُضْحَكُوا) ve az (قَلِيلًا) kelimeleri zikredilmiş, sonrasında da farklı anlamlarda olan ağlasınlar (لْيَبْكُوا) ve çok (كَثِيرًا) kelimeleri zikredilmiştir. Bu şekilde bir kullanım muḳâbele örnek teşkil etmektedir.⁶²⁰

Yukarıda yer alan bilgilere göre “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدَّرَرُ” (Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen, yükselen birçok leşi? En diplerinde sayısız inciler vardır, yerleşmiş.) cümlesi incelenirse: Bu beyitte ilk önce “تَعْلُو” (yükselmek), “فَوْقَهُ” (üstü) ve “جَيْفٌ” (leş, pislik) kelimeleri sırayla söylenmiş, daha sonra beytin öteki cümlesinde “تَسْتَقِرُّ” (yerleşmek, sabit kalmak), “قَاعِهِ” (dibi, altı) ve “الدَّرَرُ” (inci, güzellik) kelimeleri gelmiştir. Sonuç olarak burada muḳâbele sanatı kullanılmıştır.

⁶¹⁵ er-Rahmân 55/22.

⁶¹⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 203.

⁶¹⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 199.

⁶¹⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 199.

⁶¹⁹ et-Tevbe 9/82.

⁶²⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 199.

Ṭıbâk (الطَّبَاقُ)

Bir cümlede ya da bir sözde iki farklı manâyı birlikte ifade etmeye ṭıbâk denir.⁶²¹ Ṭıbâk sanatının harf, isim veya fiil olması mümkündür.⁶²²

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

“İlk olan da, açık olan da, gizli olan da sadece O’dur.”⁶²³

Bu âyette ilk (الْأَوَّلُ) ve son (الْآخِرُ) ile açık (الظَّاهِرُ) ve gizli (الْبَاطِنُ) kelimeleri birer isimdir ve burada iki isim arasında ṭıbâk mevcuttur.⁶²⁴

رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

“Dirilten ve yaşatan sadece Rabbim’dir.”⁶²⁵

Bu âyette diriltmek (يُحْيِي) ve öldürmek (يُمِيتُ) kelimeleri birer fiildir ve bu iki fiil arasında ṭıbâk bulunmaktadır.⁶²⁶

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

“Kişinin kazanmış olduğu iyilik kendine (lehine), işlemiş olduğu kötülük aleyhinedir.”⁶²⁷

Bu âyette yer alan ve lehte olma durumunu belirten “لَهَا” ifadesindeki “لَ” (lâm) ile aleyhte olma durumunu belirten “عَلَيْهَا” ifadesindeki “عَلَى” lafzı arasında ṭıbâk söz konusudur.⁶²⁸

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ

“Ölüyken dirilttiğimiz biri....gibi olur mu?”⁶²⁹

Bu âyette “مَيِّتًا” kelimesi isim, “أَحْيَيْنَاهُ” kelimesi ise fiildir. Bu kelimeler arasında ṭıbâk bulunmaktadır.⁶³⁰

Verilen bu bilgiler ışığında, “أَمَّا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ وَتَسْتَوِرُ بِأَفْصَى قَاعِهِ الدُّرُّ” (Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen, yükselen birçok leşi? En diplerinde sayısız inciler vardır, yerleşmiş.) ifadesi incelenirse: Bu beyitte yer alan “تَعْلُو” (yükselmek) ve “تَسْتَوِرُ” (yerleşmek, sabit kalmak) lafızları zıt manâda birer fiildir ve bu ikisi arasında ṭıbâk sanatı mevcuttur.

⁶²¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 688.

⁶²² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 192.

⁶²³ el-Hadîd 57/3.

⁶²⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 193.

⁶²⁵ el-Bakara 2/258.

⁶²⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 194.

⁶²⁷ el-Bakara 2/286.

⁶²⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 195.

⁶²⁹ el-En’âm 6/122.

⁶³⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me’ânî - Beyân - Bedî*, 195.

Benzer şekilde “فَوْقَهُ” (üstü) ve “قَاعِهِ” (dibi, altı) lafızları birer isimdir ve bu iki isim arasında da tıbbâk sanatı bulunmaktadır.

Cemu‘ Maa‘t-Taḫsîm (الْجَمْعُ مَعَ التَّفْسِيمِ)

Bir cümlede veya bir sözde bir araya gelen unsurların, sonradan ayrı ayrı olarak detaylandırılması ve nitelendirilmesidir.⁶³¹

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ
بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ

“Daha sonra kitabı, seçtiğimiz kullarımıza miras olarak bıraktık.
Bundan böyle onların bazıları nefislerine zâlimce davranır, bazıları
itidalli davranır, bazıları da Allâh’ın dilemesiyle hayırlı işlerde
yarışır.”⁶³²

Bu âyette, Allâh’ın kullarından seçilmiş olanlar “الْكِتَابَ” (kitap) kelimesinde bir araya getirilmiş; daha sonra bu kullar, birbirinden farklı üç kategoriye bölünmüştür. Yani taksim edilmiştir.⁶³³

Yukarıda ki bilgilere göre, “وَتَسْتَفِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُّ” (Görmüyor musun denizin üzerinde yüzen, yükselen birçok leşi? En diplerinde sayısız inciler vardır, yerleşmiş.) ifadesi incelenirse: Burada önce “الْبَحْرَ” (deniz) kelimesi zikredilmiş sonrasında denizin hâli, “تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ” (üzerinde leşler yüzüyor) ve “وَتَسْتَفِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُّ” (en diplerinde sayısız inciler vardır) bu iki cümleyle taksim edilmiştir. Yani şâir burada cemu‘ maa‘t-taḫsîm sanatını kullanmıştır.

3.Beyit: “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْشَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ”

Mübâlağa (الْمُبَالَغَةُ)

Bir nitelemeyi, durum ya da eylemi meydana gelmesi çok zor veya imkânsız olacak şekilde söylemektir.⁶³⁴

Mübâlağa sanatı üç kısıma ayrılmaktadır:

1. Gülûv: Vasfı yapılan bir şey âdet olarak ve mantiken imkânsız ise bu tür mübâlağaya gülûv denir. Bu türden bir mübâlağa en abartılı olandır ve kabul edilmesi uygun değildir. Ancak ifade edilen söz, şaka maksadıyla söylenirse ve cümlelerin başına “لَوْ” ve “كَأَنَّ” v.b. edatlar getirilmesiyle beraber cümlede geçen

⁶³¹ Çögenli, *Kur’ân’ın Dil Yapısı*, 685.

⁶³² Fâtır 35/32.

⁶³³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 685.

⁶³⁴ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 214.

olayın gerçekleşmesi doğruya yaklaştırılırsa ve güzel düşlerin yer aldığı ifadeler söylenirse, gulûvün kullanılması uygun olur.⁶³⁵

“Vücûdu öyle sıska biriyim ki sesimi çıkarmasam beni fark edemeyecektin.”

Mütenebbî'nin bu sözünde olduğu gibi şaka yoluyla gulûv yapılmıştır.⁶³⁶

يَكَادُ سَنَا بَرَقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ

*“Bulutların şimşeklerinin aydınlığı neredeyse gözleri alır.”*⁶³⁷

Şimşeğin gözleri alması mantıken mümkün değildir. Fakat âyette yer alan “يَكَادُ” lafzı bu durumu doğruya yakınlaştırmıştır.⁶³⁸

“Atların toynaklarında ki tozlar o kadar çoğalmıştı ki atlar bu hâldeyken koşmaya niyetlenselerdi bu kesinlikle gerçekleşirdi.”

Mütenebbî'nin bu sözünde güzel düşler yer aldığından dolayı gulûv sanatının kullanılması uygun olmuştur.⁶³⁹

2. Teblîğ: Vasfı yapılan bir şey âdet olarak ve mantıken mümkün ise bu tür mübâğalaya teblîğ denir.⁶⁴⁰

“Yabani ineği ve öküzü sırayla avlayan at, yıkanıp temizlenecek ölçüde ter dökmemiştir.”

İmru'î'l- Kays'a ait bu sözde geçen olay aklen mümkün olduğundan dolayı burada teblîğ sanatı kullanılmıştır.⁶⁴¹

3. İgrâk: Vasfı yapılan bir şey âdet olarak değilde sadece mantıken mümkün ise bu tür mübâlagaya igrâk denir.⁶⁴²

“Komşularımız yanımızda olduğu sürece ikramda bulunuruz. Ta ki ikram ettiklerimizi gidecekleri yerlere de göndeririz.”

‘Amr b. et-Tağlibî’nin bu beytinde geçmekte olan olay âdeten mümkün olmasa bile aklen yani mantıken mümkündür. Dolayısıyla şâir burada igrâk ile mübâğala

⁶³⁵ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 215-216.

⁶³⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 215.

⁶³⁷ en-Nûr 24/43.

⁶³⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 216.

⁶³⁹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 216.

⁶⁴⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 214.

⁶⁴¹ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 214.

⁶⁴² Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me ‘ânî - Beyân - Bedî’*, 214.

yapmıştır.⁶⁴³

Bu bilgilere göre şiirin “وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا وَلَيْسَ يُكْشَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” (Semada bulunsa da sayısız yıldız, güneş ve ay tutulur yalnızca.) beyti incelenirse: Cümlede yer alan لَا عِدَادَ لَهَا (onların sayısı yoktur) ifadesi âdeten mümkün olmasa da aklen yani mantıken mümkündür. Çünkü yıldızların sayısını belirlemek için hepsini teker teker saymak âdeten mümkün değildir ama mantıken yani aklen mümkündür.

Dolayısıyla şâir bu beyitte mübâlağanın türlerinden biri olan iğrâk sanatını kullanmıştır.

فُضَاةُ الدَّهْرِ قَدْ ضَلُّوا فَقَدْ بَاتَتْ خَسَارَتُهُمْ

فَبَاغُوا الدِّينَ بِالدُّنْيَا فَمَا رِبَحَتْ تِجَارَتُهُمْ⁶⁴⁴

“Dönemin kadıları doğru yoldan çıktı.

Belirgindi zararları.

Dini dünyaya karşılık sattılar.

Kazanç sağlamadı alış verişleri.”⁶⁴⁵

Seçî‘ (السَّخْجُ)

İki veya ikiden fazla cümlede cümle sonlarının (fâsıla) benzer olmasına seçî‘ denir. seçî‘nin ya bir harfte ya daha fazla harfte ya da bir veya daha fazla kelimedede olması mümkündür. Burada “fâsıla” ifadesinin geçmesi, seçî‘nin aslında düz yazıya (nesre) ait bir kavram olduğunu bildirmektedir. Çünkü fâsıla, nesirde cümle sonlarını ifade etmektedir. Ama zaman geçtikçe seçî‘nin alanı genişlemiş ve nâzım alanında da adından söz ettirmiştir. Seçî‘ nesirde fâsılayı belirtirken, nâzımda (şiirde) ise kafiyei ifade etmektedir.⁶⁴⁶ Seçî‘ sanatında kelimelerin sonlarındaki hareketler dikkate alınmadığı gibi müenneslik tâ’sı da dikkate alınmaz.⁶⁴⁷

Seçî‘ye ait kavramlar şu şekildedir:

1. Revi: Kafiye ki son harftir.
2. Fıkra: Fâsılanın bulunduğu cümleye denir.
3. Fâsıla: Fıkranın son lafzıdır.⁶⁴⁸

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

⁶⁴³ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 215.

⁶⁴⁴ Şâfiî, *Dîvân*, 18.

⁶⁴⁵ Ural, *Dîvân İmâm Şâfiî’nin Şiirleri*, 94.

⁶⁴⁶ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 247-248.

⁶⁴⁷ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 249.

⁶⁴⁸ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 248.

“Ne oluyor size ki Allâh’a yüceliği layık görmüyorsunuz? Fakat sizi
çeşitli safhalardan geçirip yaratan O’dur.”⁶⁴⁹

Bu âyette; revî harfî “ر” (râ) harfidir. Fâsıla “وَقَارًا” ve “أَطْوَارًا” kelimeleridir. Fıkra ise
مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ve وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا cümleleridir. Dolayısıyla bu âyette seçî‘ vardır.⁶⁵⁰

Bu bilgilere göre beyitlerin son dizelerinde bulunan “خَسَارَتُهُمْ” ve “تَجَارَتُهُمْ” kelimeleri
kafiyei oluşturmaktadır. Burada revî harfî “م” (mîm) harfidir ve bu şiirde seçî‘ sanatı
kullanılmıştır.

يَا مَنْ تَعَزَّرَ بِالدُّنْيَا وَزِينَتِهَا الدَّهْرُ يَأْتِي عَلَى الْمَبْنِيِّ وَالْبَانِي
وَمَنْ يَكُنْ عِزُّهُ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا فَعِزُّهُ عَنْ قَلِيلٍ زَائِلٍ فَانِي
فَاجْعَلْ كُنُوزَكَ مِنْ بِرٍّ وَإِيمَانٍ⁶⁵¹ وَاعْلَمْ بِأَنَّ كُنُوزَ الْأَرْضِ مِنْ ذَهَبٍ

“Ey dünya ve onun süsüyle övünen

Yapana da yapılane da

İsnâd edilir zaman.

Her kimin şerefi dünya ve onun süsüyse

Az bir zaman sonra

Yok olup gidecek şerefi.

Bil ki altındandır defineleri yerin.

İmân ve ihsândan yap defineni.”⁶⁵²

Ṭıbâk (الطَّبَاقُ)

Manâları farklı olan iki kelimenin herhangi bir cümlede zikredilmesine ṭıbâk denir.
Ṭıbâk sanatının; fiil, isim veya harfte olması mümkündür.⁶⁵³

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

“İlk olan da açık olan da gizli olan da sadece O’dur.”⁶⁵⁴

Yukarıdaki âyette ilk (الْأَوَّلُ) ve son (الْآخِرُ) ile açık (الظَّاهِرُ) ve gizli (الْبَاطِنُ) kelimelerinin
birer isim olduğu görülmektedir ve burada iki isim arasında ṭıbâk sanatı mevcuttur.⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ Nûh 71/13,14.

⁶⁵⁰ Bulut, *Belâgat-i Müyessera; Me‘ânî - Beyân - Bedî‘*, 249.

⁶⁵¹ Behcet, *Dîvânü ‘ş-Şâfi‘*, 140.

⁶⁵² Ural, *Dîvân İmâm Şâfi‘’nin Şiirleri*, 108.

⁶⁵³ et-Teftâzânî, *Muhtasar’ul Me‘ânî*, 572.

⁶⁵⁴ el-Hadîd 57/3.

⁶⁵⁵ el-Kazvînî, *Telhîş’ul Miftâh*, 205.

رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

“Dirilten ve yaşatan sadece Rabbim ’dir.”⁶⁵⁶

Bu âyette geçen diriltmek (يُحْيِي) ve öldürmek (يُمِيتُ) kelimeleri birer fiildir ve zıt anlamlı bu iki fiil arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır.⁶⁵⁷

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

Kişinin kazanmış olduğu iyilik kendine (lehine), işlemiş olduğu kötülük aleyhinedir.”⁶⁵⁸

Bu âyette geçmekte olan ve lehte olma hâlini belirten “لَهَا” ifadesindeki “لَ” (lâm) ile aleyhte olma durumunu belirten “عَلَيْهَا” ifadesindeki “عَلَى” harfleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır.⁶⁵⁹

Bu bilgilere göre “يَا مَنْ تَعَزَّرَ بِالدُّنْيَا وَزِينَتِهَا الدَّهْرُ يَأْتِي عَلَى الْمُنْبِيِّ وَالْبَانِي” cümlesinde bulunan “يَا مَنْ تَعَزَّرَ بِالدُّنْيَا وَزِينَتِهَا” (yapılan) ve “الْبَانِي” (yapan) kelimeleri birer isimdir ve zıt anlamlı bu isimler arasında tıbâk sanatı mevcuttur.

Seçî‘ (السَّجْعُ)

Aslında nesirde (düz yazıda) geçerli olan seçî‘ sanatı, cümle sonlarının (fâsıla) benzerlik göstermesini ifade etmektedir. Bu kavram şiirde ise kafiye sonlarındaki benzerliği belirtmektedir. Seçî‘nin; ya bir kelimedede ya daha fazla kelimedede ya da bir harfte veya daha fazla harfte bulunması söz konusu olabilmektedir.⁶⁶⁰

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

“Ne oluyor size ki Allâh’a yüceliği layık görmüyorsunuz? Fakat sizi çeşitli safhalardan geçirip yaratan O’dur.”⁶⁶¹

Bu âyette; cümle sonları (fâsıla) “وَقَارًا” ve “أَطْوَارًا” kelimeleri ile bittiğinden dolayı, seçî‘ sanatı vardır.⁶⁶²

Verilen bilgilere göre şiirde bulunan “فَانِي”, “إِيمَانٍ” kelimeleri kafiye yapıları oluşturmaktadır. Şâir burada seçî‘ sanatını kullanmıştır.

⁶⁵⁶ el-Bakara 2/258.

⁶⁵⁷ el-Ğazvînî, *Telhîş ’ul Miftâh*, 204.

⁶⁵⁸ el-Bakara 2/286.

⁶⁵⁹ Emîn, *El-Belâğat ’ul Vađihetu*, 530.

⁶⁶⁰ et-Teftâzânî, *Muhtasar ’ul Me ’ânî*, 640.

⁶⁶¹ Nûh 71/13,14.

⁶⁶² el-Ğazvînî, *Telhîş ’ul Miftâh*, 242.

Cinâs (الْجِنَاسُ)

Manâları farklı, yazılışları benzer ya da aynı olan iki kelimenin; harflerinin türlerinde (çeşitlerinde), sayılarında (adetlerinde), tertiplerinde (sıralarında), sükûnları ve harekelerinde aynı olmaları cinâs sanatını meydana getirir. Bütün bu özelliklerin bir arada bulunduğu cinâsa tam cinâs denmektedir. Bu özelliklerden bir tanesi de eksik olursa nâkıs cinâs olarak adlandırılır.⁶⁶³

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ

“Yetime gelince; sakın onu üzme! Muhtaç olup isteyen de sakın azarlama!”⁶⁶⁴

Yukarıdaki âyette geçen “تَقْهَرْ” ve “تَنْهَرْ” kelimeleri incelendiğinde bu kelimelerin; harflerinin sayıları (adetleri) ile sükûnları ve harekelerinde aynı oldukları görülmektedir. Fakat bu iki kelime harflerinin türlerinde (çeşitlerinde) ve tertiplerinde (sıralarında) farklı olduklarından dolayı burada tam cinâs değil, nâkıs cinâs söz konusudur. Yani cinâs ile ilgili geçen şartların hepsi ortak olmuş olsaydı burada tam cinâs meydana gelmiş olurdu.⁶⁶⁵

Verilen bilgilere göre “الذَّهْرُ يَأْتِي عَلَى الْمُبْنِيِّ وَالْبَانِي” cümlesinde yer alan “الْمُبْنِيِّ” (yapılan) ve “الْبَانِي” (yapan) kelimelerinde gerekli incelemeler yapılırsa:

Harf Adedi : (Birinci kelimedede; ا،ل،م،ب،ن،ي harfleriyken, ikinci kelimedede ise ا،ل،ب،ا،ن،ي harfleridir.) aynı sayıda olmak üzere altı tanedir.

Harflerin Sükûnu ve Harekesi: (Birinci kelimedede; ا،ل،م،ب،ن،ي şeklindeyken, ikinci kelimedede ise ا،ل،ب،ا،ن،ي şeklindedir.) aynıdır.

Harf Çeşidi: (Birinci kelimedede; ا،ل،م،ب،ن،ي harfleriyken, ikinci kelimedede ise ا،ل،ب،ا،ن،ي harfleridir.) farklıdır.

Harf Sırası: (Birinci kelimedede; ا،ل،م،ب،ن،ي harfleriyken, ikinci kelimedede ise ا،ل،ب،ا،ن،ي harfleridir.) farklıdır.

Cinâs ile ilgili bu dört şartın hepsi aynı olmadığı için şâir bu cümlede (الذَّهْرُ يَأْتِي عَلَى الْمُبْنِيِّ وَالْبَانِي) tam cinâs sanatını değil, nâkıs cinâs sanatını uygulamıştır.

⁶⁶³ Emîn, *El-Belâgat'ul Vađihetu*, 492-493.

⁶⁶⁴ ed-Duhâ 93/9,10.

⁶⁶⁵ Emîn, *El-Belâgat'ul Vađihetu*, 492.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç

Bu çalışmada İmâm Şâfiî'nin edebî yönü ve geride bırakmış olduğu şiirleri Arap edebiyâtı örfüne göre ele alınmış; bilhassa bu çalışmaya dâhil olan Dîvân'ındaki beyitleri belâgat ilmi ve edebî sanatlar kapsamında incelenmiştir. İmâm Şâfiî'nin şiirlerine bakıldığında, onun tasavvufi, ahlâkî, toplumsal v.b. alanlarda en uygun yaşam şeklini benimsediği net şekilde hissedilmektedir. Ayrıca iyi bir yaşamın nasıl olacağını, okuyucusuna aktardığı şiirlerinde açıkça dikkat çekmektedir.

İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda yer alan şiirler; Allâh'a teslimiyet, ahiret ve dünya hayatı, özlü sözler, ilim, kader, ahlâk gibi motifler çevresinde oluşturulmuştur. İmâm Şâfiî'nin şiirlerinde özellikle belîğ ve fasih bir dil kullanmış olması, lafızları seçerken ayrıntılara dikkat etmesi, onun sarsılmaz bir edebî duruşa ve kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

İmâm Şâfiî'nin şiirlerinde belâgat ilimlerine göre yapılan tahlîllerde; bedî' ilmindeki tekrîr, tıbâk, cinâs, seci, gibi sanatlar, Me'ânî ilmindeki kaşr, haberî ve inşâî cümleler, müsned ve müsnedün ileyh ilişkisi gibi sanatlar ve beyân ilmindeki kinâye, teşbîh ve mecâz gibi sanatlar kullanılmıştır. Kullanılan bu sanatlar şiirlerin anlamını güçlendirmiştir.

Sonuç olarak; Şâfiî'nin şiirleri, sadece fıkıhçı bir bireyin ifadeleri değil, aynı zamanda Arap edebiyâtında hikmetli şiirlere de emsal olan ifadelerdir. Dolayısıyla İmâm Şâfiî'nin şiirleri, hem edebiyât hem de fikir dünyasına fayda sağladığı söylenebilir.

Tartışma

İmâm Şâfiî'nin şiirlerinin bir araya getirildiği Dîvân, geniş bir hacme sahip olmasa da, muhtevastaki anlam çeşitliliği, bu eserin sahip olduğu edebî özelliğini askıya alamayacağımızı bizlere göstermektedir. İmâm Şâfiî'nin şiirlerinin sadece dini konular üzerinden söylendiğini iddia eden bazı araştırmaların, yapılan bu tez çalışması sonucunda iddialarının yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Aksine Dîvân'daki şiirler sadece dini-öğretici konular üzerinden söylenmemiş, konu yelpazesi geniş tutulmuştur.

Tartışmanın bir başka yönü, şiirlerin tamamının hakikaten İmâm Şâfiî'i tarafından söylenip söylenmediğidir. Birtakım kaynaklar, bazı şiir ve beyitlerin Dîvân'a bilahare ilave edildiğini söylemektedir. Bu durum, söz konusu şiirlerin incelenmesini zorunlu kılmaktadır. İmâm Şâfiî'inin şiirlerindeki edebî sanatların açıklığı, onun şiirlerde sadece anlam örüntüsünü

düşünen değil, hikmetli bir duruşunu da göstermektedir. Dolayısıyla İmâm Şâfiî'nin edebî kişiliği, dönemin ediplerinden farklı olmuştur.

Öneriler

Dîvân'ın bazı şiirleri, temasından uzaklaşmadan günümüz Türkçe yapısına uygun olarak yeniden tercüme edilmesi, bu eserin geniş okuyucu topluluğuna temin edilmesi yönünden önem taşımaktadır. Şiirlerdeki dini temalarla edebî hazzın ne şekilde birleştirildiği, İslâm fikir dünyasına emsal olabilir. İmâm Şâfiî'nin edebî kişiliği, döneminin edebiyâtçılarıyla kıyaslanarak incelenmeli, böylelikle onun edebiyât dünyasındaki konumu açık şekilde ta'yîn edilmelidir. İmâm Şâfiî'ye nispet edilen bazı şiirlerin, şiirlerinin tamamının bulunduğu farklı eserlerin kıyaslanarak incelenmesi, farklı bir çalışma alanı oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, E. (2020). İmâm Şâfiî'nin hayatı ve bazı meziyetleri. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 79.
- Alp, Z. (2020). *İmâm Şâfiî: Hayatı, şahsiyeti, edebî kişiliği ve meânî ilmi açısından dîvânı*. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 616993)
- Araz, Y. (2015). İmâm Şâfiî'nin fıkıh anlayışındaki değişim. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 33–74.
- Arpa, M. (2023). Belâgat ilminde haber ve inşâ. *Kilitbahir*, 23, 77–95.
- Aybakan, B. (2010). Şâfiî. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 38, pp. 223–233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aybakan, B. (2013). Za'ferânî. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 44, pp. 68–69). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aycan, İ. (2013). Zübeyrî. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 31, pp. 526–527). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Behcet, M. M. (2021). *Dîvânü 'ş-Şâfiî* (4. Baskı.). Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- Bilir, M. İ. A. (2013). İmâm Şâfiî: Hayatı, eserleri, hukukçu kimliği ve fıkıh usûlü. *Birikimler Dergisi*, 4, 215.
- Bulut, A. (2023). *Belâgat-i müyessera: Me'ânî - beyân - bedî'* (13. Baskı.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çögenli, M. S. (2019). *Kur'an'ın dil yapısı* (1. Baskı.). Erzurum: Zafer Form Ofset Yayınevi.
- Dağcı, Ş. (2020). *İmâm Şâfiî* (1. Baskı.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, İ. (2011). Te'kît. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 40, pp. 365–368). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Durmuş, İ. (2020). Müberred. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 31, pp. 430–433). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ebû Zehra, M. (2018). *Mezhepler tarihi* (S. Kaya, Çev.; 2. Baskı.). İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Ebû Zehra, M. (2020). *İmâm Şâfiî* (O. Kesioğlu, Çev.; 5. Baskı.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Elmalılı Hamdi Yazır. (2017). *Kur'an-ı Kerîm ve açıklamalı meâli* (S. Çögenli, Çev.). İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Emîn, M. (2019). *el-Belâğatu'l-Vađihetu* (5. Baskı.). Beyrût: Dâr'ul Fecr.
- Ertuğrul, O. (2015). Belâgatta meânî ilmi. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 155–180.
- Fayda, M. (1998). Hulefâ-yı râşidîn. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 18, pp. 324–338). İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fayda, M. (1999). İbn Hişâm. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 20, pp. 71–73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gazâlî. (2015). *İlmin fazileti* (H. Ünal, Çev.; 1. Baskı.). İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Güleç, H. (1983). İmâm Şâfiî ve edebî şahsiyeti. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 119–136.

- Gündüz, M. M. (2024). İtikadî sorunlara şiirsel bir cevap: İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nda inanç konuları. *Batman Akademi Dergisi*, 8(2), 230–251. <https://doi.org/10.58657/batmanakademi.1580289>
- Harbi, A. A. (2019). *el-Belâgatü'l-Müeyyessere* (4. Baskı.). Lübnan: Darü İbni Hazm.
- Hatiboğlu, İ. (2008). Ricâlü'l-hadîs. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 35, pp. 83–86). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Irmak, M. (2011). *Arap belâgatında haber-inşâ meselesi*. (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 317430)
- Kahyaoğlu, Y. (2012). Şâfiî'de dil ve edebiyât. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(27), 209–240.
- Karaaslan, N. Ü. (1999). Hüzeyl (Benî Hüzeyl). In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 19, pp. 70–72). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kazvînî, C. (2019) *Telhîşu'l-Miftâh* (2. Baskı.). İstanbul: İsmailağa Yayınevi.
- Kılıç, H. (1992). Belâgat. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 5, pp. 380–383). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kılıçer, M. E. (1994). Ehl-i re'y. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 10, pp. 520–524). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Maral, C. (2020). Muktezâ-yı hâlin davet dilindeki yeri ve iletişime etkisi. *Diyanet İlmî Dergi*, 56, 559–576.
- Oğuz, O., & Dabbagh, S. M. (2019). İmâm Şâfiî Dîvânı'nda ilim. *Rumelide Dil ve Edebiyât Araştırmaları Dergisi*, 14, 215–223. <https://doi.org/10.29000/rumelide.541013>
- Okuyucu, N. (2020). *İmâm Şâfiî* (1. Baskı.). Ankara: Anadolu Ay Yayınları.
- Öğüt, S. (1994). Ehl-i hadîs. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 10, pp. 508–512). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öz, M. (2007). Râfîzîler. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 34, pp. 396–397). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Râzî, F. er-. (2021). *Menâkıbü'l-İmâm eş-Şâfiî* (M. Olgaç, Çev.; 1. Baskı.). İstanbul: Buruc Yayınları.
- Râzî, İ. E. H. er-. (2023). *Ehli Sünnetin İmâmı İmâm Şâfiî: Akîdesi, menheci ve hayatı* (A. Turan, Çev.; 1. Baskı.). Ankara: İ'tisam Yayınları.
- Salihoglu, N. (2019). *İmâm Şâfiî* (2. Baskı.). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Şâfiî, İ. (2016). *Dîvân* (A. Salih, Çev.; 1. Baskı.). İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Şerbasi, A. (2015). *Dört mezhep imâmı* (M. Özcan, Çev.; 1. Baskı.). İstanbul: Özgü Yayınları.
- Şeşen, R. (1993). Câhiz. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 7, pp. 20–24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Teftâzânî, S. et-. (2017). *Muhtasaru'l-Me'ânî* (1.Baskı.). İstanbul: Şifa Yayınevi.
- Tülücü, S. (1991). Asmaî. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 3, pp. 499–500). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tülücü, S. (2003). Lebîd b. Rebîa. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 27, pp. 121–122). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uçar, H. (2015). İmâm Şâfiî'nin şâirliği ve şiirlerinin belâgat açısından tahlîli. *Ekev Akademi Dergisi*, 63, 139–165. <https://doi.org/10.17753/Ekev462>

- Ural, A. A. (2021). *Dîvân İmâm Şâfiî'nin şiirleri* (7. Baskı.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Uzun, T. (2002). İmâm Şâfiî'nin edebî kişiliği üzerine. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 1, 213–218.
- Yılmaz, İ. (1998). İmâm Şâfiî Dîvânında geçen başlıca şiir temaları. *Ekev Akademi Dergisi*, 1(2), 303–319.
- Yılmaz, M. (2020). *İmam Şâfiî'nin şiirinde inşâî cümleler (İlmü'l-Meânî açısından tahlili)* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 639685)
- Yüksel, E. (1997). Hafs el-Ferd. In *TDV İslâm ansiklopedisi* (Vol. 15, pp. 117–118). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZ GEÇMİŞ

Hikmet Has, 2011 senesinde Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümü'nden mezun olmuştur. Yine aynı üniversiteden 2018 yılında İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. İki yıl boyunca ilgili alanlardan öğretmenlik görevini yapmıştır. 2022 yılında Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitime başlamıştır. Halen aynı programda eğitime devam etmektedir. Yüksek lisans tez çalışmasını “İmâm Şâfiî'nin Dîvânı'nın Edebî Açıdan İncelenmesi” başlığıyla hazırlamaktadır. Çalışma hayatına özel bir eğitim merkezinde Kur'ân-ı Kerîm öğreticisi olarak devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

